

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
İZMİR'DE AÇILAN
YABANCI HASTANELER**

Tuğçe AKDULUM

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2020

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
İZMİR'DE AÇILAN
YABANCI HASTANELER**

Tuğçe AKDULUM

T.C.

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS

TEZİ

Eskişehir,2020

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

(Öğrencinin Adı Soyadı) tarafından hazırlanan (Tezin/Raporun Adı) başlıklı bu çalışma (Savunma Sınavı Tarihi) tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından (Anabilim/Bilim/Anasanat/Sanat) Dalında (Tezin/Raporun Türü) tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

(İmza)

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

AD-SOYAD

İMZA

ÖZET

OSMANLIDAN CUMHURİYET'E İZMİR'DE AÇILAN YABANCI HASTANELER

AKDULUM, Tuğçe

Yüksek Lisans-2020

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Emine Gümüşsoy

Osmanlı Devleti'nde yüzyıllarca vakıf sistemi çerçevesinde darüşşifalarda verilen sağlık hizmetleri, XIX. yüzyıldan itibaren yeni gelişmelerle birlikte çeşitlenmeye başlamış ve modern hastanelerle devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin önemli bir ticaret merkezi ve kozmopolit bir nüfusa sahip olan İzmir'de de bu alanda önemli adımlar atılmıştır. Bu hastanelerin ilk örnekleri, yabancı nüfusun kendi cemaatleri bünyesinde kurdukları hastaneler olmuştur. Bazıları bir kilise veya şapelin bitişiğinde açıldığı gibi bazıları da Avrupalı zenginler tarafından finanse edilmiştir. Öyle ki Rum, Katolik, Hollanda ve İngiliz hastaneleri kent merkezinde toplu halde bir sağlık bölgesi meydana getirmiştir. Sayıları giderek artan bu hastaneler İzmir'in kent tarihinde olduğu kadar Osmanlı sağlık teşkilatlanmasında da önemli işlevler üstlenmiştir. Özellikle salgın ve savaş dönemlerinde verdikleri hizmetlerle anılan bu kurumlar 1922 yangınıyla büyük ölçüde ortadan kalkmışlardır. Bazıları binaları veya hizmetleri ile Cumhuriyet döneminde de işlevlerini devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: : İzmir sağlık tarihi, salgın hastalıklar, yabancı hastaneler, karantina, İzmir hastaneleri.

ABSTRACT

THE FOREIGN HOSPITALS WHICH OPENING IN İZMİR FROM OTTOMAN TO TURKISH REPUBLIC

AKDULUM, Tuğçe

Master Degree-2020

Department of History

Field of Modern Times History

Adviser: Asst. Prof. Dr. Emine Gümüşsoy

The health services provided in hospitals under the framework of the foundation system in the Ottoman Empire for centuries started to diversify with new developments from the onset of the 19th century and continued with modern hospitals. İzmir, one of Ottoman empire's vital commercial centers with a cosmopolitan population of the Ottoman state, also made great steps in this regard. The first examples of these hospitals were established by foreign populations within their own communities. While some were established next to churches or chapels, others were financed by rich Europeans. So that there was a health region formed by a collection of Greek, Catholic, Dutch and British hospitals in the city center. These hospitals with their ever-increasing numbers took on important functions in the organization of Ottoman health system just as they did in shaping the city history of İzmir. These institutions, which were especially known for their services during the periods of epidemics and wars, were largely annihilated by fire in 1922. Some of them continued their functions during the Republic era either with their buildings or services.

Keywords: İzmir health history, epidemics, foreign hospitals, quarantine, İzmir hospitals.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TABLolar LİSTESİ	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
EKLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

İZMİR'İN DEMOGRAFİK YAPISI ve XIX. YÜZYILA KADAR GELİŞİM SÜRECİ

1.1. İZMİR'İN COĞRAFİ ve FİZİKİ GELİŞİMİ	3
1.2. İZMİR'İN DEMOGRAFİK YAPISI	7
1.3. İZMİR'İN ÇOK KÜLTÜRLÜLÜĞÜ	11
1.4. İZMİR'DEKİ GAYRİMÜSLİM UNSURLAR	13
1.4.1. Rumlard	13
1.4.2. Yahudiler	14
1.4.3. Ermeniler	21
1.4.4. Levantenler	23

2. BÖLÜM

İZMİR'DE SALGIN

HASTALIKLAR

2.1. SALGIN HASTALIK TANIMI ve GELİŞİMİ	27
2.2. KARANTİNA ve İZMİR'DE UYGULANIŞI.....	32
2.2.1. Kolera Hastalığı.....	34
2.2.2. Verem Hastalığı.....	41
2.2.3. Sıtma (Malarya) Hastalığı	42
2.2.4. Tifo Hastalığı	43
2.2.5. Frengi Hastalığı	45
2.2.6. Çiçek Hastalığı	48
2.2.7. Veba Hastalığı	50

3. BÖLÜM

İZMİR'DE AÇILAN YABANCI HASTANELERİN TARİHSEL SÜRECİ

3.1. İNGİLİZ HASTANESİ	65
3.2. RUM (AYA HARALAMBOS) HASTANESİ	69
3.3. MUSEVİ (YAHUDİ -KARATAŞ) HASTANESİ.....	72
3.4. HOLLANDA (FELEMENK) HASTANESİ	76
3.5. ST. ANTOINE KATOLİK HASTANESİ	79
3.6. FRANSIZ HASTANESİ	83

3.7. MIHAIL ISAIS HASTANESİ	85
3.8. ERMENİ GUREBÂ (ST. GREGOIRE) HASTANESİ	86
3.9. ST. ROCHE VEBA HASTANESİ.....	87
3.10. İSKOÇ HASTANESİ.....	88
3.11. ALMAN HASTANESİ.....	89
3.12. İTALYAN HASTANESİ.....	89
3.13. KARANTİNA HASTANESİ ve KARANTİNA TEŞKİLATI.....	90
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	95
EKLER	106

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: İzmir'in Genel Nüfusu İçinde Rum Nüfusunun Durumu

Tablo 2: Gezginlere Göre İzmir'in Yahudi ve Kent Nüfusu

Tablo 3: 1835-1927 Yılları Arasında Yapılan İstatistiklere Göre İzmir'in ve Kentte Yaşayan Yahudilerin Nüfusu

Tablo 4: 1848 Kolera Salgınında İzmir'de Gerçekleşen Ölüm Vakaları

Tablo 5: 1837 Yılında İzmir'de Veba Salgınından Ölümler

Tablo 6: 1900 Yılında İzmir Vebasına Dair Hastane Kayıtları

Tablo 7: Musevi (Karataş) Hastanesi'nin 1946-1949 Yılları Arasındaki Döneme Ait Sağlık Etkinlikleri

Tablo 8: 1901-1918 Arasında San Antonio Katolik Hastanesi'nde Tedavi Olanların Mezheplere Göre Dağılımı

Tablo 9: Fransız Hastanesi'nin 1946-1949 Yılları Arasındaki Döneme Ait Sağlık Etkinlikleri

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: XVII. Yüzyılda İzmir'in Denizden Görünüşü

Resim 2: 1702 Yılında Tournefort Tarafından Yapılan İzmir Gravürü

Resim 3: XIX. Yüzyıla Ait İzmir Limanı Gravürü

Resim 4: İzmir'i Ziyaret Eden Batılı Gezginlerin Kayıtlarında İlgi İle Anlattıkları Mahallelerden Biri Olan Frenk Mahallesi

Resim 5: İzmir'de Basmane Semtinde Bulunan Ermeni Kilisesi ve Mahallesi

Resim 6: XIX. Yüzyılda İzmir Rıhtımından Bir Görünüm

Resim 7: İzmir Frenk Sokağı'ndaki Dükkânlar ve Konutlar

Resim 8: XIX. Yüzyılın Ortasında İzmir. Mahalleler ve Kent Dokusu: 1: Geleneksel Çarşı, 2: Türk Mahallesi, 3: Yahudi Mahallesi, 4: Ermeni Mahallesi, 5: Rum Mahallesi, 6: Levanten Mahallesi.

Resim 9: İngiliz Hastanesinin Dış Görünümü

Resim 10: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Hastaneleri (Georgiades'in Haritası Üzerinde)

Resim 11: Rum Aya Haralambos Hastanesi

Resim 12: Karataş Hastanesi'nin İnşa Edilmesini Sağlayan Nesim Levi Bayraklı'nın Fotoğrafi

Resim 13: Karataş Hastanesi Giriş Kapısı

Resim 14: Raymond Pere'nin St.Antoine Hastanesi Ek Yapı Çizimleri

Resim 15: Fransız Hastanesi A Blok'un Dış Görünümü (solda) Fransız Hastanesi A Blok'un Ana Girişi (sağda)

Resim 16: St. Roche Veba Hastanesi

Resim 17: Urla Karantina Hastanesi

Resim 18: Urla Karantina Hastanesinde Uygulanan Ray Sistemi

Resim 19: Urla Tahaffuzhanesi Dezenfeksiyon Kazanları

EKLER LİSTESİ

Ek 1: İzmir’de Kurulan İngiliz Hastanesi’nin İnşası İçin İstenilen Ferman Sureti

Ek 2: İngiliz Hastanesi’nin İsteği Üzerine Cevaben Gönderilen Ferman

Ek 3: İzmir’de Hollanda (Felemenk) Hastanesi ve Protestan Kilisesi Hakkındaki Ferman

Ek 4: Yıllara Göre İzmir Yöresinde Vebadan Ölenler

Ek 5: Karataş Hastanesi Giriş Kapısı

Ek 6: Karataş Hastanesi’nin Dış Görünümü

Ek 7: Karataş Hastanesi Güney Cephesi

Ek 8: Karataş Hastanesi’ne Ruhsat Verilmesine İlişkin İrade Sureti

Ek 9: İskoç Hastanesinin Planı

Ek 10: İzmir Musevi Hastanesi Adına Düzenlenen Piyangonun İlanı

Ek 11: İzmir Felemenk Hastanesinin Genişletilmesi Hakkında Hazine-i Evrak’ta Bulunan Ferman Sureti

Ek 12: Hollanda (Felemenk) Hastanesi Planı

Ek 13: İngiliz Hastanesinin Yerini Gösteren Harita

Ek 14: XIX. Yüzyıl Başında Mahalleler ve Dini Yapıların Yaklaşık Konumu

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.AMD.	: Sadaret – Amedi Kalemî Evrakı
Bkz.	: Bakınız
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
C.HR.	: Cevdet - Hariciye
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DH.I.UM.	: Dâhiliye Nezareti – İdare-i Umumiyye
DH.İD.	: Dâhiliye Nezareti - İdare
DH.KMS.	: Dâhiliye Nezareti - Kalemî Mahsus
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezareti - Mektubi Kalemî
DH.MUI .	: Dâhiliye Nezareti - Muhaberat-1 Umumiye Nezareti
DH.TMIK.M.	: Dâhiliye Nezareti - Muamelat
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-1 Hümayun
HR.IM.	: Hariciye Nezareti – İstanbul Murahhaslığı

HR.MKT.	: Hariciye Nezareti – Mektubi Kalemî
HR.TH.	: Hariciye Nezareti - Tahrirat
İ.AZN.	: İrade - Adliye ve Mezahib
İ.TAL.	: İrade – Taltifat
İ.ŞD.	: İrade – Şura-yı Devlet
M.	: Miladi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
ŞD.	: Şura-yı Devlet
TDK	: Türk Dil Kurumu
Y.A.RES.	: Yıldız – Resmi Maruzat
Y.PRK.DH.	: Yıldız – Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.UM.	: Yıldız Perakende Evrakı – Umumi

Önsöz

Yerel tarih araştırmaları içerisinde öne çıkan konulardan biri de sağlık ve sağlık kurumlarıdır. Çünkü sağlık, insan ve toplum hayatının vazgeçilmez bir öğesidir. Tüm dünyada görölen salgın hastalıklar birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Salgın hastalıklar her yerde olduğu gibi İzmir’de de kendini göstermiştir. İzmir’in özellikle yaz aylarında salgın hastalıklarla mücadele ettiği görölmektedir. Hızla artan sağlık sorunlarına çözüm arayışları başlamıştır. Bu konu hakkında birtakım uygulamalar ve düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışmada İzmir’in çok költürlölüğünün yanı sıra sağlık konusunda atılan adımlar, salgın hastalıklar ve hastaneler üzerinde durulmuştur. Özellikle yabancı hastanelerin açılışı, hizmet veriş şekilleri, günümüze ulaşan veya yangın sebebiyle yok olan hastane yapıları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İzmir’in coğrafı, fiziki gelişimi ile şehrin demografik yapısına değinilmiştir. İzmir’deki gayrimüslim unsurlardan olan Rumların, Yahudilerin, Ermenilerin ve Levantenlerin varlığı ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde; İzmir’de ortaya çıkan salgın hastalıklar sonucunda alınan koruyucu sağlık önlemleri ve tedaviler hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde ise, İzmir’de açılan yabancı hastanelerin kuruluş amacı, önemi, hastaları tedavi yöntemleri ve günümüze kadar ulaşan hastaneler hakkında bilgi verilmiştir.

Tez çalışmamın planlanması ve yürütölmesinde ilgi ve desteğini esirgemeyen, sayın hocam Doç. Dr. Emine Gümüşsoy’a, hayatımın her aşamasında yanımda olup beni destekleyen babam Turgut Akdulum’a ve annem Hülya Akdulum’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin şekillenmesinde bir an olsun yanımdan ayrılmayan ve her aşamasında benimle birlikte çalışan canım kardeşlerim Merve Akdulum ve Nedim Akdulum’a sonsuz desteğinden dolayı teşekkür ederim

GİRİŞ

İzmir, tarih boyunca coğrafi konumunun sağladığı avantajla bir liman kenti olarak öne çıkmıştır. Kente gelen gezginlerin ilgisi ve yaptıkları yorumlar ile diğer ülkelerde de olumlu bir izlenim bırakmıştır. Farklı kültürlerden insanların İzmir'e yerleşmeye başlamasıyla da kozmopolit bir kent konumuna gelmiştir. Öte yandan yabancı nüfusun artmasıyla ticarete ve buna bağlı olarak ekonomide de gelişme gözlemlenmiştir.

İzmir; deprem, yangın ve salgın hastalık gibi birçok felaket yaşamış ancak yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmeyi başarmıştır. Öyle ki Avrupa'yı dahi kasıp kavuran salgın hastalıkların İzmir'de de görülmeye başlamasıyla birçok insanın hayatını kaybetmesi kaçınılmaz olmuştur. Ticaretin gelişmesi ve nüfusta gözlemlenen artış alt yapı hizmetlerinin yetersiz kalması, göç sorunu, sağlıksız beslenme ve salgın hastalıkların yayılması gibi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

Sağlık konusu insanlık tarihi için hayati önem arz etmektedir. Yüzyıllar boyunca salgın hastalıklar insanların hatta devletlerin kaderini belirlemiştir. Zaman zaman salgın hastalıklardan ölenlerin sayısı savaşlarda hayatını kaybedenlerle neredeyse aynı sayıya ulaşmıştır. Öte yandan bu hastalıklar; ekonomik ve sosyal sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.

I. Dünya Savaşı ile birlikte artan nüfus dolayısıyla veba, kolera, verem, frengi gibi birçok salgın hastalık hızla yayılmaya başlamıştır. Salgın hastalıklara karşı alınan önlemlerin en başında karantina ile ilgili yapılan çalışmalar gelmektedir. Bunlar hastalığın yayıldığı yerlerin tespit edilip dezenfekte edilmesi, dışarıdan gelenlerin karantina altına alınarak belirli bir süre bekletilmesi ve bu sırada gerekli sağlık muayenelerinin yapılıp tamamen dezenfekte edilmesidir. Hastalıkların ölümcül olmalarının yanı sıra bulaşıcı olması toplu ölümlere yol açmıştır. Dolayısıyla sağlık alanında koruyucu sağlık önlemleri ve aşı gibi faaliyetler büyük önem arz etmiştir.

İzmir’de XVII. ve XVIII. yüzyıllarda azınlıklar, yabancılar ve cemaatlerin açtığı hastaneler dışında devlete ait büyük bir sağlık kuruluşu bulunmamaktadır. Açılan hastanelerin giderleri; vakıflar, sosyal kuruluşlar vb. yerlerden gelen yardımlarla karşılanmıştır. Böylece toplumun sağlık ihtiyaçları da giderilmiştir. Sağlık teşkilatlanması ile ilgili çalışmalar, Sultan II. Mahmut ile başlamıştır. 1827 yılında Tıbhane ve Cerrahhane, 1867’de açılan Mülki Tıbbiye gibi okullar yeni tıp bilgilerinin öğrenilmesinde etkili olmuş ve ardından 1838’de “Karantina Nizamnamesi” ile karantina uygulamaları gerçekleştirilmiştir. 1871’de yayınlanan “İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi” ile kurulan Sıhhiye Müfettişlikleri, her ilde sağlık personelini ve sağlık kurumlarını denetlemek, bulaşıcı hastalıklara karşı önlem alabilmek amacıyla görevlendirilmişlerdir.

İzmir’de açılan ilk hastaneler azınlıklara ait olup bunlar çoğunlukla bir kilise ya da şapel ile yan yanadır. Rahip ve rahibelerin sahip olduğu varsayılan mistik güçler tedavi amaçlı kullanılmıştır. Yabancı hastaneler öncelikle kendi cemaatlerine yönelik hizmet vermişlerdir. Bağışlar ve yardımlarla varlıklarını sürdüren bu hastanelerin kendi cemaatleri dışındaki hastalara bazen ücretli bazen de ücretsiz olarak hizmet verdikleri de görülmüştür.

Bu çalışmada esas olarak XVIII.-XX. yüzyıl arasında İzmir’de açılan yabancı hastanelerin kuruluş sebepleri, gelişim süreci ve o dönemdeki salgın hastalıklarla olan mücadeleleri üzerinde durulmuştur.

Hastalıkların artış göstermesiyle birlikte cemaatler içinde buldukları durumdan kurtulabilmek için bir yol aramışlar ve kendilerine ait hastaneler inşa etmişlerdir. Cemaatlerin açtığı hastanelerin çoğu *Hastaneler Sokağı* veya *İspitalya Sokağı* olarak anılan bölgededir. Bahsedilen sokak günümüzde Behçet Uz Hastanesi’nin bulunduğu alandır. Yabancılara ait olan bu hastanelerin çoğu 13 Eylül 1922 İzmir yangınında tahrip olmuştur. Söz konusu hastanelerin üçü dışında hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Fransız Hastanesi ile Musevî Hastanesi günümüze ulaşmış ve hâlâ hastane olarak işlevlerini sürdüren yapılardır. Yine büyük oranda korunan bir yapı olarak İngiliz Hastanesi, günümüzde lise olarak kullanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İZMİR'İN DEMOGRAFİK YAPISI ve XIX. YÜZYILA KADAR GELİŞİM SÜRECİ

1.1. İZMİR'İN COĞRAFİ ve FİZİKİ GELİŞİMİ

İzmir, Ege Denizi'nde aynı isimle anılan körfezin ilerisinde oluşmuş bir şehirdir. Son yapılan kazılarda, M.Ö 6500 senelerine kadar giden bir geçmişe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. İzmir tarih boyunca, “Smira, Smire, Semire, Lesmire, Lesmirr, Le Smirle, Ksimire, Zmirra, Asmira, Esmira, Esmire, İsmira, İsmire” gibi değişik şekillere giren “Smyrna” isminin Türkçeleşmiş şeklidir.”¹

1261 senesine kadar Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan İzmir, ardından Cenevizlilerin ve daha sonra da Türklerin hâkimiyetine girmiştir. İzmir Kalesi, Rodos şövalyeleri tarafından 1344 yılında ele geçirilmiş, 1402 yılında ise Timur'un orduları İzmir'i işgal etmiştir. 1424 yılında Osmanlılar tarafından ele geçirilen şehir, ilk etapta Osmanlı'nın uzak ve bakımsız bir ticaret kenti olmuştur.² Demografik açıdan birçok unsuru bünyesinde barındıran Müslim ve gayrimüslim tebaanın bir arada yaşadığı şehir, çok fazla el değiştirmiş ve etnik unsurların her birinden bir parça alarak çok kültürlü bir yapı ortaya çıkmıştır.

Şehrin yerleşimine bakıldığında; Türklerin ticaretle ve denizcilikle çok fazla uğraşmamalarından ötürü genellikle denizden uzak kesimlerine yerleşmiş olduğu, yabancıların ise bu işlere ağırlık vermeleri sebebiyle denize yakın kesimlerde yerleştiği bilinmektedir. Bir dönem Rodos şövalyelerinin şehrin ticaretinde söz sahibi olduğu ve körfez kısmında hâkimiyet kurduğu görülmektedir.³

¹ Cenk Demir, *Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej*, Erciyes Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2014, s.17.

² Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, İstanbul 1995, s.21.

³ Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, İstanbul 2011, s. 2-3.

Resim 1: XVII. Yüzyılda İzmir'in Denizden Görünüşü.⁴

İzmir şehri, yüzyıllardır Anadolu ile Akdeniz'i birbirine bağlayan kervan yolunun kesiştiği bir yerde idi. Batı Anadolu'nun, diğer kentler ve dış dünya ile olan ilişkilerini, fırtınalara kapalı bir liman olan İzmir aracılığıyla yürüttüğü bilinmekteydi.⁵

Coğrafi keşiflerle Ümit Burnu'nun bulunması, İpek ve Baharat Yolu'nun etkinliğini kaybetmeye başlamasına rağmen İzmir, coğrafi konumundan dolayı Akdeniz ülkeleri ve Avrupa devletleri ile İran, Anadolu ve kısmen Asya arasında ticari malları aktaran tampon bölge olarak önemini korumuştur. Ticaret açısından zenginleşen ve gelişen İzmir, XVII. yüzyıla gelindiğinde hızlı bir atağa geçerek, Doğu Akdeniz ülkelerinin sayılı ipek pazarlarından biri haline almaya başlamıştır. Kentte ticaretin gelişmesiyle birlikte konsoloslukların açılıp daha işlek hale geldiği ve tüccarların kıyasıya rekabete girdiği bilinmektedir. XVII. yüzyılda İzmir ticaretinde İngiltere ve Hollanda etkin iken XVIII. yüzyılda Fransızlar hâkim olmaya başlamıştır. Fransızlar Osmanlı Devleti'nden aldıkları kapitülasyonlarla ekonomik gücü yönlendirebilmişlerdir.⁶

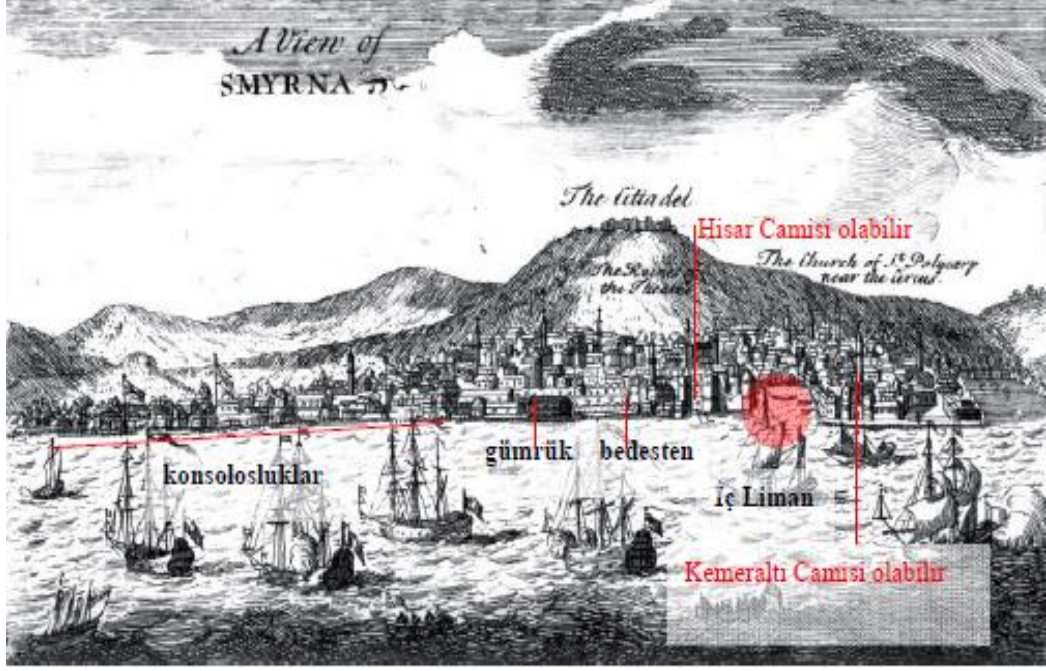
⁴ H. İbrahim Alpaslan, "Osmanlı Dönemi İzmir'inde Milletlerin Sosyo-Ekonomik Konumlarındaki Değişimlerin Yerleşim Dokusuna Etkileri", *Ege Coğrafya Dergisi*, (2012), Cilt: XXI, Sayı:2, s.28.

⁵ Şerife Yorulmaz, "XIX. Yüzyılda Kozmopolit Bir Ticaret Şehri: İzmir", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1993), Cilt: I, Sayı:3, s.133.

⁶ Bora, a.g.e. s.21.

İzmir, Osmanlı Devleti'nden tüm Anadolu'ya dağıtılan ticaret mallarının ülkeye giriş-çıkış noktası olmasından dolayı hızla gelişmiş ve bir ticaret kenti haline gelmiştir.⁷ Bu gelişim dünya çapında ilgi görmesine, çeşitli ülkelerden toplanan malların getirildiği ve tüccarların toplandığı bir ticaret merkezi konumuna gelmesine neden olmuştur.

Resim 2: 1702 Yılında Tournefort Tarafından Yapılan İzmir Gravürü⁸

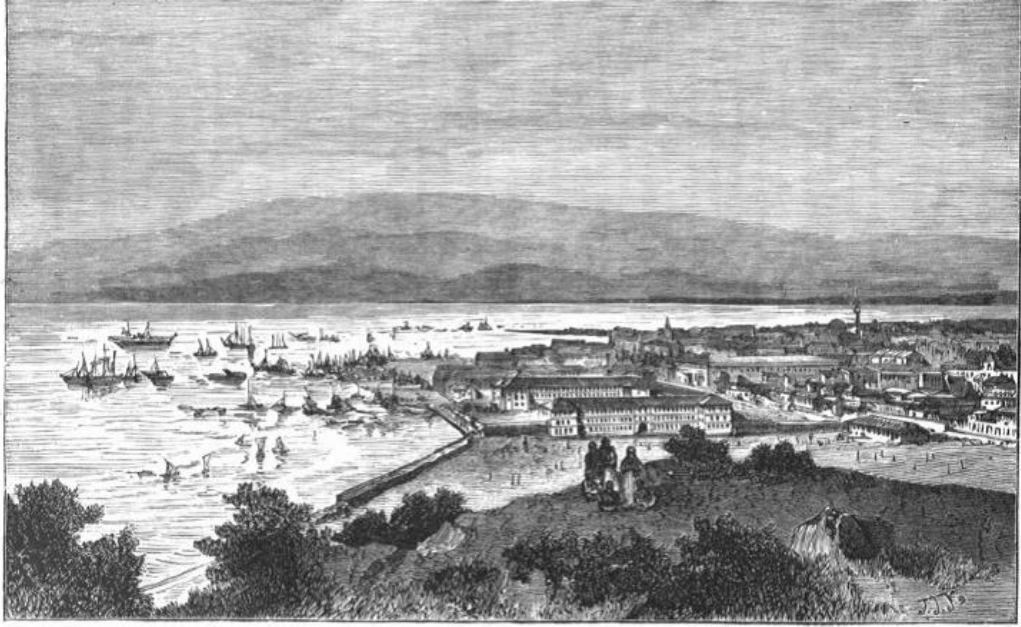
İzmir, XVIII. yüzyılda Avrupalı yatırımcıların ilgisini üzerine çekmiştir. Bu ilginin sebebi ticari ağın gelişmiş olması, kente gelen gezginlerin yarattığı izlenim, bölgenin ticaretten kaynaklanan zenginliği ve ihtişamıdır. Kente gösterilen ilgi sayesinde kentin gelişimi hızlanmış, gelişime bağlı olarak daha fazla sermaye ve tüccarı üzerine çekmiştir. Yabancılar konsolosluk kurma hakkının verilmesi neticesinde Avrupalı tüccarların kente geldikleri ve yerleşmeye başladıkları görülmüştür. İzmir'in ve İzmir limanının önemini XVIII. yüzyılda yaşamış bir Fransız seyyahı şu şekilde ifade etmiştir: "İzmir bugün ister deniz ister kara yolu ile olsun, Levant'ın önemli bir ticaret merkezidir. Buna ek olarak Avrupa'dan Asya'ya ve

⁷ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir, XVIII. Yüzyıl*, İzmir 1996, s.9-10.

⁸ Ceylan İrem Gençer, *1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, İstanbul Teknik Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s.304.

Asya'dan Avrupa'ya giden bütün ticaret malları için en doğal bir liman durumundadır.”⁹

Resim 3: XIX. Yüzyıla Ait İzmir Limanı Gravürü¹⁰

XIX. yüzyılın başlarında İzmir, Batılıların gözünde “Peti Paris, Levant’ın incisi ve Anadolu kıyılarının Marsilya’sı”dır.¹¹

XX. yüzyıl başında İzmir, Aydın Vilayeti’nin beş sancağından biri olup sınırları; kuzeyde Karesi, doğuda Saruhan, güneyde Aydın ve batıda Adalar denizine kadar uzanmaktaydı. İzmir Sancağı’na bağlı 13 kaza (İzmir, Bergama, Menemen, Foçateyn, Ödemiş, Urla, Çeşme, Kuşadası, Seferihisar, Tire, Bayındır, Nif, Karaburun), 21 nahiye bulunmaktaydı.”¹²

İzmir’den ipek, tiftik, yapağı, afyon, kitre zamkı, balmumu, mazı, halı, zeytinyağı, sünger, pamuk, kuru üzüm, incir, şarap, kök boya, deri vs. ihraç edilmekte, Frenk gemileriyle buraya yünlü kumaşlar, ipekliler, çivit, kahve, baharat, şeker, kâğıt, cam ve çeşitli madenler getirilmekteydi.¹³

⁹ Demir, *a.g.t.* s.19.

¹⁰ Demir, *a.g.t.* s.337.

¹¹ Demir, *a.g.t.* s.19.

¹² Bora, *a.g.e.* s. 24.

¹³ Yorulmaz, *a.g.m.* s.134.

1.2. İZMİR'İN DEMOGRAFİK YAPISI

İzmir sahip olduğu avantajlardan dolayı nüfus olarak da farklı zenginlikler taşımaktaydı. Örneğin; 1580 ile 1640 yılları arasında İzmir'deki gayri Müslimlerin sayısı on kat artmıştır. İzmir'in etnik çeşitliliği ile sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda gelişerek kozmopolit bir şehir konumuna gelmiştir. 1640-1641 yıllarında İzmir'de yapılan sayımda; 47 Ermeni, 265 Rum ve 92 Yahudi ailesinin yaşadığı bilinmektedir.¹⁴

1622 yılında İzmir'e gelmiş olan Pere Pasifique, Rum ve Yahudi nüfusunun en az Türklerin nüfusu kadar olduğunu belirtmektedir. 1671 yılında İzmir'i ziyaret eden Evliya Çelebi ise kentteki nüfusu tam olarak belirtmese de 10 Müslüman mahallesinin yanı sıra birer Rum, Frenk ve Yahudi mahallesi ile 2 Ermeni mahallesi ve 1 çingene mahallesi olduğunu ve bu mahallelerde 10.300 ev ve 3060 dükkân bulunduğunu kaydetmektedir. İzmir'e gelen seyyahlardan Wheler ve Spon'a göre 30.000 Türk, 12-15.000 Yahudi ve 9-10.000 Rum nüfus olduğunu ve yaklaşık 55.000 kişinin yaşadığını belirtmiştir..¹⁵

Fuat Köprülü'ye göre, İzmir'in demografik yapısında XVIII. yüzyıldan itibaren Türkler çoğunluğu oluşturmaktadır; “Şehirde 15.000 Türk, 10.000 Rum, 1800 Musevi, 200 Ermeni, bir o kadar da ecnebi vardır. Türklerin 18 camii, Rumların 2 kilisesi, Yahudilerin 8 sinagogu, Ermenilerin 1 kilisesi ve Latinlerin 3 manastırı mevcuttur.”¹⁶

Söz konusu tarihlerde (XVII-XVIII. yüzyıl) İzmir'in nüfusu çeşitli gezginlere göre şu şekilde belirtilmiştir:

Tavernier (1640)- 60.000 Türk, 15.000 Rum, 8000 Ermeni, 9000 Musevi; toplam 90.000. Spon (1673) – 30.000 Türk, 15.000 Musevi, 10.000 Rum; toplam 55.000. Arnieux (1654) – 60.000 Türk, 8000 Musevi, 20.000 diğerleri; toplam 88.000. Tournefort (1702) – 18.000 Türk, 10.000 Rum, 8000 Musevi, 200 Ermeni, 200

¹⁴ Melih Gürsoy, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, İstanbul 2013, s.151.

¹⁵ Gürsoy, *a.g.e.* s.152.

¹⁶ Gürsoy, *a.g.e.* s.152.

Fransız; toplam 40.000. Lucas (1715) – 70.000 Türk, 20.000 Rum, 8000 Ermeni; toplam 98.000.¹⁷

Seyyahlar ve tarihçiler XVII. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki İzmir’i şu şekilde tasvir etmektedir: “Avrupa uluslarının konsoloslukları ve Levantenler kentin batısında deniz ile Ermeni Mahallesi arasında kalan lüks ve gelişmiş Frenk Mahallesi’nde; Rumlar bugünkü Basmane Garı’ndan denize dik olarak çizilecek bir doğrunun kuzeyinde; Türkler güneyde, Kadifekale etekleri ve Eşrefpaşa’ya kadar uzanan alanda; Yahudiler ise, Türk Mahallesi ile Ermeni Mahallesi arasında kalan alanda yaşıyordu. Betimlemede dikkati çeken başlıca ayrıntı şuydu: Hemen hemen bütün Osmanlı kentlerinde olduğu gibi İzmir’de, bir tarafta Yahudi ve Müslüman Türk mahalleleri, öte tarafta Frenk ve Rum mahalleleri yan yanaydı.”¹⁸

İzmir’in XIX. yüzyıl başındaki demografik yapısına ait bilgiler çoğunlukla yabancı gezginlerin verilerinden elde edilmektedir. Ancak bu bilgiler genellikle konsolosların bakış açısına göre şekillendiği için verilen sayıların doğruluğu tartışılmaktadır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden yüzyılın bitimine kadar İzmir’in nüfusu 1000.000 - 110.000 arası olup en fazla 130.000’e yükselmiştir.¹⁹

1844 yılında yapılan nüfus ve hane sayımında İzmir’de; 2856 hanede 5731 Müslüman erkek, 816 hanede 2192 Yahudi erkek sayılmıştır. 1844 sayımında Müslüman ve Yahudi erkeklerin 1831’e kıyasla daha düşük çıkmasının nedeni; 1831 ve 1837 kolera salgınları ile 1836 ve 1837 veba salgınlarıyla bağlantılıdır.²⁰

Osmanlı Devleti’nde yaşayan yabancılar için yapılan 1845 sayımında en fazla nüfusa sahip Yunanlılar iken, daha sonra sırasıyla İngilizler, Avusturyalılar ve Fransızlar gelmektedir. İzmir, Bizans döneminde Hıristiyanlık açısından kayda değer bir öneme sahip olduğu için Hıristiyanların sayısı azalmamıştır. Osmanlı Devleti’nin kenti ele geçirmesinden sonra da Rumların farklı dönemlerde ve çeşitli sebeplerle Ege Adaları’na ve İzmir’e geldikleri bilinmektedir.

¹⁷ Gürsoy, *a.g.e.* s.153.

¹⁸ Siren Bora, “19. Yüzyılda İzmir’de Yahudi Göçmenler ve Göçmen İskânı İçin Bulunan Çözümler: Diaspora’ya Özgü Yapılar”, *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu 27-28 Nisan 2017*, İzmir 2018, s.263.

¹⁹ Rauf Beyru, *XIX. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, Literatür Yayınları, İzmir 2005, s.49.

²⁰ Gençer, *a.g.t.*, s.25.

1856 senesinde çıkan kanunla azınlık konumundaki yabancılara mülkiyete sahip olma hakkının tanınması da İzmir'in demografik yapısının yeniden şekillenmesini ve yabancı sermayedarların kenti tercih etmesine katkı sağlamıştır.²¹

Yine 1856 itibarıyla "İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba" demiryolunun yapılmaya başlanması ile Avrupalı devletlerin kente yönelimleri artmıştır. Demiryolu en ucuz ve nakliye açısından da çok avantajlı bir ulaşım sistemidir. Demiryolu sayesinde İzmir ve Avrupa arasındaki ticarete artış görülmüş, Avrupa'nın ihracatı yükseliş göstermiştir.²²

Resim 4: İzmir'i Ziyaret Eden Batılı Gezginlerin Kayıtlarında İlgi İle Anlattıkları Frenk Mahallesi²³

XIX. yüzyılda misyonerlik faaliyeti hız kazanmış, bunun neticesinde İzmir'de Fransız, Avusturyalı, Yunan, İngiliz, İtalyan gibi azınlıklar haricinde artık Amerika kökenli azınlık nüfus da kentin demografik yapısında yer almaya başlamıştır.

²¹ Muharrem Yıldız, "İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, (2012), Cilt: IV, Sayı:13, s.43.

²² Zeki Arıkan, "XVIII.-XIX. Yüzyıllarda İzmir", *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyumu*, İzmir 2001, s.54.

²³ Onur Eryeşil, Çağdaş Çıldır, *İzmir Levantenleri Sergisi*, Apikam, İzmir 2020, s.34.

Gayrimüslimler kendi içerisinde Katolik ve Protestan cemaati olmak üzere ikiye ayrılıyordu: Katolik cemaatinin kentteki kuruluşu 1830 sonrası, Protestan cemaatinin kuruluşu ise 1850’li yıllara denk gelmektedir. Katolik ve Protestan cemaatlerinin de eklenmesiyle cemaatler; Rum, Yahudi, Katolik, Protestan ve Ermeni cemaati olarak sınıflandırılabilir.²⁴

1881/82 sayımında kentte 737 Katolik, 128 Protestan, 1050 Latin ile 51.520 yabancı nüfus kaydedilmiştir. Mübahat Kütükoğlu, İzmir’de “yabancı uyruklu” olarak kaydedilen kişilerin tamamına yakınının Osmanlı uyruklu olarak doğduğunu, ya da sonradan uyruk değiştirdiği veya Osmanlı egemenliğine girenlerden oluştuğunu belirtmiştir.²⁵

Guinet, 1890 yıllarında İzmir vilayetinde diğer kasabalar dahil toplam nüfusun 1.396.500 olduğunu ve dağılımın şu şekilde olduğunu belirtmektedir: “Türkler 1.093.000, Rumlar 208.00, Yunanlılar 55.600, Museviler 25.500, Ermeniler 15.000, Latinler 1200.”²⁶ Bu yıllarda Osmanlı Devleti’nde Türk nüfusunun artmasını engelleyen faktörlerin başında savaşlar gelmektedir.

Tablo 1: İzmir’in Genel Nüfusu İçinde Rum Nüfusunun Durumu²⁷

Yıl	Genel Nüfus	Rumlar
1803	100.000	30.000
1850	125.000	60.000
1880	160.000	80.000
1910	225.000	100.000

²⁴ Gürsoy, *a.g.e.* s.152.

²⁵ Gürsoy, *a.g.e.* s.152.

²⁶ Gürsoy, *a.g.e.* s.155-156.

²⁷ Gürsoy, *a.g.e.* s.155.

Aydın vilayeti salnamelerinde 1880’de 173.879, 1891’de 207.548 ve 1898’de 210.338 olarak kaydedilen İzmir’in nüfusu, 1899’da 246.145’e yükselmiştir.²⁸ 1916 yılına gelindiğinde İzmir’de 100.000 kadar Türk ve buna yakın Yunanlı ve Rum yaşamaktaydı. İzmir’de ikamet eden Ermeni ve Yahudilerin toplam sayısı ise 35-40.000 civarındaydı.²⁹

1899 İl Yıllığı’na göre; 1894 yılında İzmir il merkezi nüfusunun dökümü şu şekildedir; Müslüman 89.000, Rum 52.000, Musevi 16.000, Yunanlı 25.000, Ermeni 5.628, İtalyan 6.400, Avusturyalı 100, Fransız 1000, İngiliz 980, Alman 512, Acem 200, Rus 85, Amerikan 20, Hollandalı 300, İspanyol 12 olmak üzere toplam 200.000.³⁰

İzmir’in demografik yapısında XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa kökenlilerin sayısı 3’te 1’i geçmemektedir. İzmir’in Türk nüfusu ise ilk senelerde %50-60 oranlarındaydı. Kentin mahallerinin büyük bir kısmı Türkler, Ermeniler ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Quetin, *Doğu Rehberi* adlı eserinde bu mahallelerden şu şekilde bahsetmektedir: “*Frenk ve Rum Mahallesi, rıhtımlar boyunca uzanır (...) Ermeniler, daha yukarıdaki bir mahallededirler ve Türk mahallesi tepenin bütün üzerini ve Batı tarafını içermektedir. Yahudiler, Türk mahalleleri ile Ermeni mahalleleri arasındaki iki dar sokağa sıkışmışlardır.*”³¹

1.3. İZMİR’İN ÇOK KÜLTÜRLÜLÜĞÜ

İzmir’in sosyal ve toplumsal açıdan en önemli özelliği köken bakımından birçok unsuru bünyesinde barındırmasıdır. İçinde barındırdığı bu ahenk, İzmir’in öteki Osmanlı şehirlerinden ayırt edilen en önemli özelliği idi. İzmir’e 1671 senesinde gelen ve İngiltere’de bir papaz olan Thomas Smith, İzmir’in demografik yapısı ve limanı dolayısıyla elde ettiği ticaret hacmiyle Küçük Asya’nın en gelişmiş kentlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Smith’e göre, kentte Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Frenkler hep birlikte ikamet etmektedir.³²

²⁸ Gürsoy, *a.g.e.* s.156.

²⁹ Tülay Alim Baran, Balkan Savaşı’ndan Sonra İzmir’de Rumların Göç Hazırlığı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1996), Cilt: II, Sayı:6, s.171.

³⁰ Gürsoy, *a.g.e.* s.155.

³¹ Olaf Yaranga, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir*, İzmir 2000, s.53.

³² Cengiz Ergün, *19. Yüzyıl Seyyahlarının Gözünden Batı Anadolu’da Ermeniler*, Ege Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2018, s.39.

Her millet kendi inancını yaşayabilir, geleneklerini sürdürebilir, kendi aralarında sosyo-kültürel ve inançsal bağlamda özgür bir şekilde yaşayabilirdi. Bu milletler yalnızca bağlı olduğu konsolosluga karşı yükümlüydüler. İzmir, çeşitli unsurların bir arada uyumla yaşadığı özgür bir kent ve Batı ile ilişkilerin oldukça gelişmiş olduğu bir bağlantı noktası olarak görülmekteydi.

Charles Reynaud, İzmir'in farklı ulusları bir araya getiren yapısı ile ekonomik anlamdaki değerinin birbiriyle olan ilişkisini şöyle değerlendirir: *“Yabancıları asıl çeken ticarettir. Gemiler Avrupalıları, kervanlar Doğu halklarını getirirler. Yunanlıları, Yahudileri ve Ermenileri sürekli İzmir'de yaşayan satıcıları ya da zanaatçıları ve nesiller boyunca kente yerleşmiş olan Avrupa kökenli Frenkleri unutmamak gerekir.”*³³

İzmir'deki çeşitliliğin başlıca sebepleri;

- Ticaret ağının gelişmiş olması
- Üretim ve pazarlama konusunda mevcut durumun üst seviyede olması,
- Anadolu'nun iç bölgelerinden bu potansiyeli fark eden işsiz kesimin iş bulma amacıyla kente gelmesi,
- Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda kaybettiği savaşlar neticesinde orada yaşayan Türk ve Müslüman kesimin yarattığı göç dalgası,
- Gelişmiş ticaret ağı neticesinde Avrupalı yatırımcıların ilgisini çekmesi sebebiyle kente yatırımın artmasıdır.

1800'lerin ortalarına gelindiğinde, ticaret bakımından gelişmiş olan kent, Osmanlı'nın batıya açılan kapısı olmaya yüz tutmuş ve bünyesinde üç farklı grubu barındırmıştır. Bu gruplar şöyle sınıflandırılabilir:

- Gayrimüslimlerin oluşturduğu yatırım ve ticaret ile ilgilenen kesim,
- Müslümanların oluşturduğu eşraf ve ufak çaplı bürokratları içinde bulunduran kesim,
- İlimiye sınıfı ve zanaatkarların içinde bulunduğu düşük kazanç sağlayan kesimdir.³⁴

³³ Yaranga, a.g.e. s.30-31.

³⁴ Mustafa Özdemir, “Toplumsal Yapı”, *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih Cilt: I*, İzmir 2013, s.188.

1.4. İZMİR'DEKİ GAYRİMÜSLİM UNSURLAR

1.4.1. Rumlar

Rum sözcüğü “Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içinde yaşamış ve Roma yurttaşı haklarına sahip olmuş kişi, eskiden Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşamış, günümüzde ise Müslüman ülkelerde yaşayan Helen soyundan gelen kişi.” veya Yunanistan dışında yaşayan, Yunanca konuşan ancak Yunan vatandaşı olmayan kişi.”³⁵ anlamlarında kullanılır.

İzmir’in demografik yapısını oluşturan unsurlar, farklı muhitlerde ikamet etmekte olup, her milletin kendi gelenek ve kültürlerini özgürce yaşatabildiği birer mahallesi mevcuttu. Türkler kentteki çoğunluğa sahip etnik unsur iken, Türklerden sonraki ikinci kalabalık grup Rumlardı. Her zaman kiliseleri ile övünen, kiliselerini önemli milli bir öge olarak kabul eden Rumlar, “Rumcanın en iyi ve temiz olarak İzmir’de konuşulduğunu” ifade ederlerdi.³⁶

ABD konsolosluğunun verilerine göre I. Dünya Savaşı’na girmeden hemen önce İzmir’deki demografik durum şu şekildedir: 400.000 civarında kişinin yaşadığı kentte yaklaşık 165.000 Türk nüfusu, 155.000 Rum nüfusu ve diğer yabancı nüfus mevcuttu. Yüzyıllardır aynı coğrafyada yaşayan Türkler ve Rumların uzun bir tarihsel birlikteliği vardı.³⁷ Rumların fazlalığının bir sebebi de kentin hoşgörü ortamı ve Türklerle ilişkilerinde bir pürüz olmamasıdır. Bu sebeple Rumlar kentte kendilerini rahat ve güvende hissediyorlardı. Türklerin gelir düzeyi daha düşük iken, Rumların çok daha bolluk ve bereket içerisinde yaşadığını söylemek mümkündür. Üretim kollarına bakıldığında; Rumların daha çok gelir getiren sanayi, ticaret ve zanaatta, Türklerin ise, daha düşük gelir sağlayan tarım alanında faaliyet gösterdikleri görülür.

1750’lerden itibaren ticaret kenti halini almış olan İzmir’de ticaret tekeli elinde bulunduran azınlıklar; Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. İzmir’deki özgür ve bağımsız bir hava içinde olan Rumlar, cemaatler kurup hayır ve yardımlaşma açısından birbirleriyle dayanışma içerisinde olmuştur. Bu dayanışma neticesinde 1748 senesine gelindiğinde bağışlarla elde ettikleri gelirlerle kendilerine ait özel bir hastane

³⁵ <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

³⁶ Çınar Atay, *İzmir’in İzmir’i*, İzmir 1993, s.180.

³⁷ Taner Bilgin, “Savaş Yıllarında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İkilem (1919–1922)”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları*, (Mart 2016), Cilt: I, Sayı:1, s.38.

kurmuşlardır. İzmir’de XIX. yüzyılda Batılılaşmanın ilerleme gösterdiği dönemde de gayrimüslim nüfusun çoğunluğunun Rumlara ait olduğu görülmektedir. 1829 yılında Yunanistan, Osmanlı Devleti’nden ayrılıp bağımsız bir devlet haline geldiğinde Rumların İzmir’den Yunanistan’a doğru kitlesel hareketliliği başlamakla birlikte 1850’lerden itibaren yeniden Yunanistan’dan İzmir’e göç hareketi başlattıkları görülmüştür. 1850 ve 1891 senelerinde Rumlar demografik olarak artış göstermiş ve 3000 civarında nüfus artışı meydana gelmiştir.

Öte yandan 1865 senesinde büyük bir kolera salgını yaşanmış ve çok fazla can kaybına sebep olmuştur. Yaşanan yıkımdan dolayı anne-babaları ölen çocuklara bakım ve hizmet amacıyla öksüzler yurdu kurulmuştur.³⁸

1.4.2. Yahudiler

Yahudi kelimesinin kökeni hakkında birden fazla fikir ileri sürülmektedir. İshak oğlu Yakup peygamberin Yuda veya Yehuda adlı oğlundan yola çıkılarak, Hz. Yakup’un on iki oğlunun soyunu ifade etmek için bu ismin kullanılmaya başlandığı kabul edilmektedir.³⁹

İzmir ve çevresinin Bizans yönetiminde olduğu dönemde Yahudi nüfusunu gösteren bir veri olmamasına rağmen Yahudi toplumunun varlığını anlatan araştırmacılar vardır. Örneğin, Kuşadası’ndan İzmir’e 1207 senesinde gerçekleşen bir Yahudi göçünden bahsedilmektedir. Ancak Osmanlılar 1424’te İzmir’i fethettiklerinde İzmir’de yaşayan ciddi bir Yahudi nüfusu bulunmamaktaydı. Çünkü bu dönemlerde İzmir henüz canlı ve ilgi odağı haline gelen bir kent değildi. Ayrıca deprem, yangın, savaş ve salgın hastalık gibi olumsuz faktörler de kente ilginin azalmasına sebep olmuştu.⁴⁰

³⁸ Gençer, *a.g.t.* s.156.

³⁹ Yunus Özger, “Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-Kültürel Durumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2011), Cilt: IV, Sayı:16, s.381.

⁴⁰ Hammet Arslan, “Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (2016), Cilt: V, Sayı: 2, s.199.

II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti, Kral Ferdinand ve eşi Izabelle'nin talimatıyla İspanya'dan 1492 yılında çıkartılan Yahudilere ev sahipliği yapmıştır. Bu durum Türk-Yahudi ilişkileri açısından çok önemli bir yer tutmaktadır.⁴¹ Bu sayede Selanik, Edirne, İstanbul ve İzmir gibi yerlerde Yahudilerin kurduğu önemli cemaatler ortaya çıkarak gelişme göstermiştir.⁴² İzmir kentinde de yavaş yavaş kendilerine ait kurumlar meydana getirmişlerdir. Jacob Barnai'nin verdiği istatistiklere göre 1528 ve 1575 seneleri vergi listelerinde herhangi bir Yahudi ismi bulunmamasına rağmen sayıları az da olsa kente Yahudilerin gelip yerleştiği bilinmektedir.⁴³

İzmir'de mevcut Yahudi cemaatinin oluşumunu Avram Galante'nin verdiği bilgiye göre 1605 senesine tarihlendirmek mümkündür. Avram Galante, İzmir kentinde bulunan Yahudilere ait en eski mezar taşının 1565 senesine ait olduğunu da eklemiştir. Jacob Barnai ise 1500'lerin ortasından itibaren Yahudi nüfusunun İzmir'e uğramaya başladığını ve kentte tüccar olarak çalışan Yahudilerin var olduğunu dile getirmiştir. Barnai'nin bu tezi ortaya sürmesinin iki sebebi vardır: Birincisi 1565 yılında bir Yahudi'ye ait mezar taşı, ikincisi ise Lidving Ogust Frankel'in Kudüs'e yolculuğu sırasında İzmir'den geçmesi ve o sırada Hahambaşı Hayim Palaggi'den edindiği bilgi doğrultusunda kentteki Yahudi cemaatinin varlığının 257 yıldan beridir devam ettiğini kaydetmesidir. Bu sebeplere dayanarak Barnai 1569 senesinden itibaren kentte Yahudi cemaatinin kurulma aşamasına geçtiğini savunur.⁴⁴

İzmir'in XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik olarak yükselişe geçtiği görülmektedir. Yahudilerin kente ticaret amacıyla gelip burada cemaatleşip yerleşmesi bu yükselişi kanıtlar niteliktedir. 1500'lerde kente gelip yerleşen Yahudi nüfusunun birçoğu çevre kasabalardan gelip şehre yerleşmiş bulunmaktadır. Yahudilerin kente fazlaca ilgi göstermesinin sebepleri; kentin ihracat açısından önemli bir limana sahip olması ve Anadolu'nun Batı ile olan ticaretinin en önemli merkezlerinden biri haline gelmesidir.⁴⁵

⁴¹ Özger, *a.g.m.* s.382.

⁴² Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, İstanbul 2000, s.233.

⁴³ Bora, *İzmir Yahudileri*, s.26.

⁴⁴ Bora, *İzmir Yahudileri*, s.26.

⁴⁵ Bora, *İzmir Yahudileri*, s.26-27.

Daha önce de belirtildiği üzere İzmir’de yaşayan Yahudiler ilk olarak 1605 yılında bir cemaat oluşturmuşlardır. Yahudiler, 1605’e kadar bayramlarda Minyan’ı⁴⁶ tamamlamak için Manisa ve Tire’den İzmir’e Yahudi getirmişlerdir.⁴⁷ Selanik’te yaşanan deprem ve yangın gibi doğal afetlerin yanı sıra ekonomik sıkıntılar sonucunda da İzmir’e Yahudi göçlerinin önemli oranda arttığı görülmektedir. Bu göç ile gelenlerin içinde Sabatay Sevi’nin de öğretmenliğini yapan İzak Dalba da bulunmaktadır.⁴⁸ Bu sayede Ege ve Akdeniz ticaretinin merkezi Selanik’ten İzmir’e kaymıştır. Bu arada Yahudi nüfusu 1631 yılında 7000, 1675 yılında ise 15.000’e ulaşmıştır.⁴⁹

Süreç içerisinde kentin yerlisi haline gelen Yahudilerin aslında Helenistik dönemden itibaren İzmir’de varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. 1400’lerden itibaren İspanya ve Portekiz’den Osmanlı Devleti’ne gelmeye başlayan Yahudiler, sonraki yüzyılda İzmir kentine yerleşmişlerdir. Bu göç furçasının XVII. yüzyılda da devam ettiği İber Yarımadası’ndan gelen Yahudi nüfusunun da İzmir kentine yerleştiği görülmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren kente uğramış olan seyyahlar notlarında kentin geniş ve önemli bir limana sahip olduğundan ve ticaretin tekrar canlanacağına dair inançlarından bahsetmişlerdir.

Tablo 2: Gezginlere Göre İzmir’in Yahudi ve Kent Nüfusu⁵⁰

Yıl	İstatistiğin Kaynağı	Yahudi Nüfus	Kent Nüfusu
1631-1664	Tavernier	6.000-7.000	60.000
1676	Spoon ve Wheler	12.000-15.000	55.000
1702	F. Slaars ve Ikonomos	1.800	27.200

⁴⁶ Yahudilikte; bayramlarda ve ölümlerin arkasından yapılacak toplu ibadetlerde en az on reşit erkeğin bulunmasıdır.

⁴⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti’nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara 1997, s.101.

⁴⁸ Eroğlu, *a.g.e.*, s.102

⁴⁹ Bora, *19. Yüzyılda İzmir’de Yahudi Göçmenler*, s.10.

⁵⁰ Arslan, *Geçmişten Günümüze...*, s.206.

1731	Tollot	7.000	76.000
1739	Pockocke	6.000	100.000
1776	Choseul Gouffier	10.000	102.000
1812	Tancoigne	5.000	106.000
1824-1825	O. Cook	10.000	97.000
1827-1830	Josiah Brewer	8.000-10.000	90.000-150.000

Tabloya bakıldığında İzmir'in demografik yapısının yaklaşık %10'unu Yahudilerin oluşturduğu görülmektedir. Yaşanan deprem, salgın hastalık ve yangın gibi felaketler sonrasında İzmir nüfusunda dolayısıyla cemaat nüfuslarında da bir azalma meydana gelmiştir. Örneğin; 1688'de meydana gelen deprem sonrasında 20.000 civarında kayıp yaşanmıştır. Ayrıca 1743,1772 ve 1841'de ortaya çıkan yangınlar neticesinde İzmir halkı ile beraber içinde bulunan Yahudiler de bu durumdan oldukça etkilenmişlerdir. Hatta 1837 yılında ortaya çıkan veba salgınında en çok kayıp Türkler ve Yahudilerden verilmiştir.⁵¹

Daha çok tekstil işi ile uğraşan Yahudiler ham madde bulamamış, Avrupa'nın orantısız ve yüksek fiyat rekabeti sebebiyle kendilerine yeni iş kolları aramak zorunda kalmışlardır. Bu süreçte daha çok İzmir'e gelerek burada kendilerine yeni iş olanakları bulmaya çalışmışlardır. Yahudiler kentte gümrük idareciliği ve vergi toplayıcılığı da yapmışlardır.⁵²

⁵¹ Arslan, *Geçmişten Günümüze...*, s.206.

⁵² Gürsoy, *a.g.e.* s.151.

XIX. yüzyılın başlarında İzmir’de ikamet eden Yahudiler; Osmanlı İmparatorluğu’nun art arda kaybettiği savaşlar, ağır geçen salgın hastalıklar, yıkıcı depremler ve yangınlar sebebiyle eski refah dolu günlerinin yerine sıkıntılı zamanlar yaşamaya başlamışlardır.

XIX. yüzyılın sonlarında ise Yahudilerin ticaretle ekonomik açıdan yeniden güçlendiklerini söylemek mümkündür. Ekonomik bağlamda güç kazanan Yahudiler, bugünkü adıyla Göztepe, Urla ve Karataş civarına yerleşmişlerdir. İzmir’de Yahudi cemaatinin yerleştiği bölgelerin isimleri Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar aynı şekilde devam etmiş, 1923 senesinde Cumhuriyet’in ilanından sonra bazı isim değişikliklerine gidilmiştir. Örneğin; Hahambaşı Mahallesi “Güzelyurt”, Sonsino ise “Oruçisa” olarak değişmiştir.⁵³

Öte yandan Rumların kendilerine müttefik olarak Ermenileri seçip Yahudiler üzerinde baskı kurmaya başlamaları olumsuz giden hayat koşullarının daha da zorlaşmasına sebep olmuştur. Sabatay Sevi’nin yol açtığı gerginlik ve huzursuzluk ortamı Yahudilerin günlük yaşamını olumsuz yönde etkilemiştir. Yahudiler tüm bu olumsuzluklara rağmen, ticarete gelişme göstermiş ve belirli bir sermaye elde ettikleri için bir dönem etkilenmeseler de sonrasında ekonomik açıdan sıkıntılı günler geçirmeye başlamışlardır. İzmir’de yapılan 1881/1882 nüfus sayımına göre kentteki Yahudi nüfus 15.000 civarındadır. Bu da göstermektedir ki Yahudiler İzmir’in nüfusunun %7’sini oluşturmaktadır.⁵⁴

⁵³ Hammet Arslan, “Tarih Boyunca İzmir Yahudileri: Yedi Kiliseler, Sürgün, Cemaatleşme Süreci ve Modern Durum, Bütün Yönleriyle Yahudilik” *Uluslararası Sempozyum*, 18-19 Şubat 2012, Ankara 2012, s.196.

⁵⁴ Gençler, *a.g.t.* s.160.

Tablo 3: 1835-1927 Yılları Arasında İzmir'in ve Kentte Yaşayan Yahudilerin Nüfusu⁵⁵

Yıl	İstatistiğin Kaynağı	Kent Nüfusu	Yahudi Nüfusu
1835	Charles De Texier	150.000	15.000
1844	Quetin	150.000	15.000
1861	Comte De Chambord	150.000	15.000
1872	Charles De Sherzer	150.000	15.000
1891	V. Cuinet	200.000	16.000
1900	Paul Lindau	200.000	16.000
1914	Charles De Vellay	150.000	15.000
1919	H.S. Solomonidi	300.000	30.000

⁵⁵ Arslan, *Geçmişten Günümüze...*, s.207.

İzmir’de Yahudi nüfusu iki ana bölgeye ayrılmıştır: Günümüzdeki Havra Sokağı ve İkiçeşmelik olarak da geçen Cuderya bölgesi ile Karantina, Karataş, Göztepe. Ekonomik açıdan çok daha zengin Yahudilerin yaşadığı yerler Karantina, Karataş ve Göztepe iken; ekonomik gelir düzeyi düşük olan Yahudiler ise daha çok Cuderya olarak adlandırılan bölgede toplanmışlardır.⁵⁶

Alliance Israelite Universelle, XIX. yüzyıl sonunda Osmanlı’daki Yahudi nüfusunu kalkındırma amacıyla Yahudilerin hızlı demografik artışını engellemeye çalışmıştır. Hızlı nüfus artışını durdurma çabası güden bu politikaya rağmen kentte Yahudi nüfusu artmaya devam etmiştir. Bu artışın sebebi de ticaret açısından gelişmeye başlayan kentin Yahudi göçü almasıdır.⁵⁷

Osmanlı Devleti’nde XX. yüzyıla kadar gerçekleştirilen nüfus sayımlarının da bazı eksiklikler içerdiği de göz önünde tutulmalıdır. Nitekim bu sayımlar kadınları, kırsal kesimde yaşayan reayayı, çocukları ve gayrimüslimleri eksik bir şekilde verilere yansıtmıştır. Örneğin 1831 tarihli ilk Osmanlı nüfus sayımında İzmir Yahudi nüfusu 1693 hanede 3530 kişi olarak verilmektedir. Yahudilerin yaşadığı evlere Yahudi hane denilmekte olup bu Yahudi hanelerin “Arı Kovanı ve Karınca Yuvası” şeklinde organize oldukları göz önüne alındığında verilerin bu denli düşük olduğuna inanmak güçtür.⁵⁸

Osmanlı Devleti’nde yaşayan Yahudilerin, Hıristiyan devletlerdeki Yahudilerden yaşam kalitesi olarak ayrıldığı, Osmanlıdaki Yahudi cemaatinin daha özgür yaşadığı, Hıristiyan devletlerin içinde yaşayan Yahudiler gibi gettolara esir edilmediği görülmektedir.⁵⁹

1904 yılında Roş Hahar Sinagogunun tamiri için verilen fermana göre; 1904’te Teşvikiye Mahallesi’nde 158 hanede 232 Yahudi yaşamaktaydı. 1919 yılında ise, aynı mahallenin Yahudi nüfusu, 340 hanede 1665 kişidir.⁶⁰

⁵⁶ Siren Bora, “Birinci Dünya Savaşı ve İzmir Yahudileri (1914-1918)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1994), Cilt: II, Sayı:4, s.20.

⁵⁷ Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s.30.

⁵⁸ Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s.32.

⁵⁹ Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s.35.

⁶⁰ Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s.52.

1.4.3. Ermeniler

İzmir’de 1261 senesinden itibaren Ermenilerin kentte varlıkları bilinmekte, yerleşik nüfus haline geldikleri ise Kadifekale civarındaki şapel ve mezarlıklardan anlaşılmaktadır. Ermenilerin İzmir’e gelmesi ile ilgili çeşitli rivayetler olup bunlardan bazıları şöyledir: XIV. yüzyılda Kilikya’da kurulmuş olan Ermeni Krallığı yıkılmış, buradaki Ermenilerin kente göçü gerçekleşmiştir. Daha geç bir tarih olarak ise XVII. yüzyılda İran’dan Şah Abbas döneminde Ermenilerin sürgün edilmesi neticesinde şehre geldikleri ve uluslararası sulara ticaret yapıp kentin ticaret hacmini büyüttüklerini söylemek mümkündür.⁶¹

Kentin ticaretinde önemli role sahip olan Ermeniler, porselen, mücevher ve parfüm gibi daha çok lükse kaçan malların kente gelmesi konusunda ustalaşmışlardır. XVII. yüzyıla gelindiğinde Ermenilerin tekstil ve moda hakkında uzmanlaştıkları, ipek ticaretinde önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Ayrıca bankerlik yaptıkları, Rumlarla işbirliği içerisinde bulunup deniz ticareti ve taşımacılığında da önemli adımlar attıkları görülmektedir.⁶²

İzmir’de hayatlarını idame ettiren ve nüfus anlamında yeterli bir çoğunluğa ulaşamayan Ermeniler, kente kültürel ve iktisadi anlamda katkıda bulunmuşlardır. Ermeniler XVII. yüzyılın başlarında ilk yerleşim yeri olarak Bergama’yı daha sonra ise Ödemiş’i seçmişlerdir.⁶³ Osmanlı Devleti’nde 1914 yılında yapılmış olan nüfus sayımı sonucunda kentte yaşayan 20.766 Ermeni’den 11.127’sinin İzmir ve banliyösünde yaşadıkları görülmektedir. Ancak Patrikhane’de yapılan istatistiklere göre bu sayı 21.145’tir.⁶⁴ İzmir nüfusuna bakıldığında Rum ve Yahudilerden sonra nüfus yoğunluğu bakımından en fazla olan topluluk Ermeniler idi. Yapılan sayımlarda Ermeniler nüfusun %3’ünü oluşturmaktaydı.⁶⁵

Ermenilerin ilk mahallesi olan “Apano Mahalla”, Türk mahallesine bitişik bir tepenin üzerindeydi. Sonradan taşındıkları ve “Les Haynots” -Ermeni Mahallesi- olarak adlandırılan mahalle ise günümüzde Basmane semti civarında Rum mahallesine ve şehir merkezine yakın olan arazide kurulmuştur. Mahallenin kıyıyla olan bağlantısı

⁶¹ Gençer, *a.g.t.* s.30.

⁶² Gençer, *a.g.t.* s.31.

⁶³ Mildanoğlu, *a.g.e.* s.16.

⁶⁴ Zakarya Mildanoğlu, *İzmir Ermenileri*, İstanbul 2017, s.13.

⁶⁵ Gençer, *a.g.t.* s.165.

Büyük Tavernalar Sokağı'ndaydı. Gri renkte taş evlerden meydana gelen mahallenin en önemli yolu Reşadiye Caddesi'dir. İzmir'i ziyaret eden seyyahlar, XVII. yüzyılda Ermenilere ait 2 kilisenin varlığından bahsetmişlerdir.⁶⁶

Resim 5: İzmir'de Basmane Semtinde Bulunan Ermeni Kilisesi ve Mahallesi⁶⁷

İzmir'de bulunan Ermeni Mahallesi, “Haynots” ismiyle de bilinmekte olup, şehrin merkezinde ve rıhtımın arkasında idi. Adı geçen mahalle; aydınlık, gösterişli evleri ve ferah sokaklarıyla tanınıyordu. 1845 senesinde çıkan yangın ile beraber mahalle tamamen tahliye edilmiş ve hemen ardından tahrip olan birçok ev Avrupalı tarzda yeniden inşa edilmiştir.⁶⁸ Bu semt aynı zamanda Ermeniler için buluşulup vakit geçirilen bir yer idi. Ayrıca çevresinde hayır kurumları ve kültür derneklerinin de bulunduğu Haynots, 1868 yılında okuma kulübü, tiyatro binası gibi mekânları sayesinde çağdaş bir görünüme kavuşmuştur.⁶⁹

Ermenilerin ticaret alanındaki ilerlemeleriyle beraber, İzmir'in ticaret sahasında odak noktası haline gelen Konak ve liman tarafı ticaret ile ilgilenen zengin Ermeni kesimin ticari faaliyetlerini yürüttükleri bir yer olmuştur. 1845 senesinde İzmir'de gerçekleşen büyük yangın sonrası Ermenilerin ikame ettikleri mahalle yangından oldukça etkilenmiş ve harap olmuş idi. Ermeniler bu durumda toplanıp yangın neticesinde harap olan ve kullanılamayacak hale gelen yapıların tekrar yapılmasına destek sağlamıştır. 1850'lerden itibaren Osmanlı Devleti tarafından gayrimüslim tebaanın yeni yapıları inşa etmesine izin verilmiş, bunun neticesinde

⁶⁶ Serhan Kemal Saygı, “İzmir’de II. Meşrutiyet Döneminde Ermeni Cemaati ve Meclis-i Mebusan’daki Temsilcileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, (Aralık 2015), Sayı:24, s.622.

⁶⁷ Genç, *a.g.t.*, s.308.

⁶⁸ Ergün, *a.g.t.*, s.128

⁶⁹ <https://akunq.net/tr/?p=4515> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

Ermenilerce patrikhane, okul, hastane ve ulusal mezarlık gibi birçok yeni yapı inşa edilmiştir. Bunlardan “La Abcadasirratz” isimli yardım kuruluşu yoksulların tedavi masraflarının karşılanması için açılmış ve derneğe üye olan kişilerin bağışları sayesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca dernekte görevli bir doktor da mevcut olup dernek başkanı M.G. Esseyan’dı.⁷⁰

1.4.4. Levantenler

Levant sözcüğünden türetilen *Levanten* kavramı Fransızca’ya 1575’te girmiştir. Levantin’in Fransızca ’da sözlük anlamı Ortadoğulu, Yakındoğulu, Doğu Akdeniz ülkelerinden olandır. Denizcilik terimi olarak, Akdeniz’de ve özellikle Türkiye’nin Batı kıyılarında tayfalara da “Levanten” deniliyordu. Ayrıca Fransa’nın Akdeniz kıyılarında elde ettiği tutsak tayfalar da “Levanten” olarak adlandırılıyordu. Ana Britannica’ya göre, Osmanlı döneminde özellikle Tanzimat sonrasında İstanbul’da ve büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan, Müslüman olmayan azınlıklardır.⁷¹

Resim 6: XIX. Yüzyılda İzmir Rıhtımından Bir Görünüm⁷²

⁷⁰ Ergün, *a.g.t.*, s.138.

⁷¹ Bülent Şenocak, *Levant’ın Yıldızı İzmir*, İzmir 2003, s.165.

⁷² Onur Eryeşil, Çağdaş Çıldır, *a.g.e.*, s.24.

Levanten olarak tanımlanan kesim, 1600'lerden itibaren farklı nedenlerle Osmanlı Devleti'ne gelmeye başlamış, hem jeopolitik konum bakımından hem de hinterlandı geniş olması sebebiyle İstanbul-İskenderun-İzmir gibi kentlere göç etmiş; buralarda ticaret yapmaya başlayarak zengin bir kesim haline gelmişlerdir.

Bu azınlık kesime Levanten denilmesinin tam olarak bir sebebi olmayıp, Levanten sözcüğünün de herkes tarafından kabul edilen bir anlamı yoktur. Levanten olarak tanımlanan grup, gayrimüslim olup Müslüman Türklerle bir arada yaşayan ve onlarla çeşitli yönlerden iletişime geçen bir kesimdi.

Müslümanlar ile gayrimüslim Levantenler arasında kültürler arası kaynaşma yaşanmış; ekonomik ve sosyal hayatları birbirine geçmiştir. Osmanlı'da yaşayan tebaa ile aralarında din haricinde pek bir ayırım olmayan Ermeni, Musevi ve Rum halklarının dışında Levantenler apayrı bir durumdadır. Osmanlı'ya tamamen uzak, Avrupai tutumlar sergileyen Levantenlerin ilerleyen zamanlarda Ermeni ve Rumlarla evlenmesi, evlerinde Ermeni ve Rumları çalıştırması beraberinde onların da Levanten alışkanlıklarını kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Kente gelen gayrimüslim Levantenler Fransız, İtalyan, Hollandalı, Macar, İngiliz ve Slavlardan oluşmaktaydı. Levantenler daha çok ticari ve sosyo-ekonomik hayatlarının zarar görmemesi, ekonomik faaliyetlerinin azalmaması düşüncesiyle savaş zamanı Türklerle birleşip Yunanlılara karşı koymuşlardır. Bugün hala İstanbul ve İzmir'de faaliyetlerini devam ettirmektedirler.

İzmir'de adeta yerli nüfustan farkı olmayan Avrupa kökenli aileler ve Roma Katolik Kilisesi üyeleri vardır ki bu kişiler Levantenlerin öncüsü konumunda toplum içerisinde yerlerini almışlardır. Fakat Levantenlerin farkı, Avrupalılar ve gayrimüslim cemaatler gibi İzmir'e ticaret yapma amacıyla gelmiş olmamalarıdır.⁷³ Levantenler Avrupalı devletler ile kurdukları kar amacı güden ilişkileri ve gayrimüslimlerden aldıkları destek neticesinde güçlü, küresel bağlamda sözü geçen ülkelerin koruması altına alınmışlardır.

⁷³ Gençer, *a.g.t.* s.32.

İzmir’de yaşayan Levanten aileler çoğunlukla Bornova (Bournabat), Karşıyaka (Cordelio) ve Buca (Boudja)’da ikamet etmekteydi. O döneme göre Levantenlerin yaşadığı evler oldukça ihtişamlı ve büyüktü. Bunlardan birisi Charlton Whittall’e ait olan ve günümüzde Ege Üniversitesi rektörlük binası olarak kullanılan “Büyük Ev” denilen binaydı.⁷⁴ Buca ve Bornova dışında Frenk Mahallesi ismiyle anılan, Alsancak ve körfezin kıyı kesimine yerleşen Levantenler de bulunmaktaydı.⁷⁵

Frenk Mahallesi bir mahalleden çok farklı devletlerin bir araya geldiği federal bir devlet gibiydi. Osmanlı Devleti içindeki azınlıkların hepsi kendilerine ait olan konsolosluklara bağlıydı.

İzmir’in en önemli sokaklarından birisi de “*Frank Sokağı*” idi. Sokağa bu ismin verilme nedeni yol üzerinde bulunan dükkânları işleten esnafların çoğunun Fransız olmasıdır. Vezir Han ile başlayan ve Sultan Caddesi olarak bilinen cadde dört bölümden oluşmaktadır; Mahmudiye, Mecidiye, Terifiye ve Mesudiye. Bu caddelerden Mesudiye Caddesi tahminen bugünkü Kıbrıs Şehitleri Caddesi’ne, Mahmudiye Caddesi ise Halit Ziya Bulvarı’na denk gelmektedir.⁷⁶

Resim 7: İzmir Frenk Sokağı’ndaki Dükkânlar ve Konutlar⁷⁷

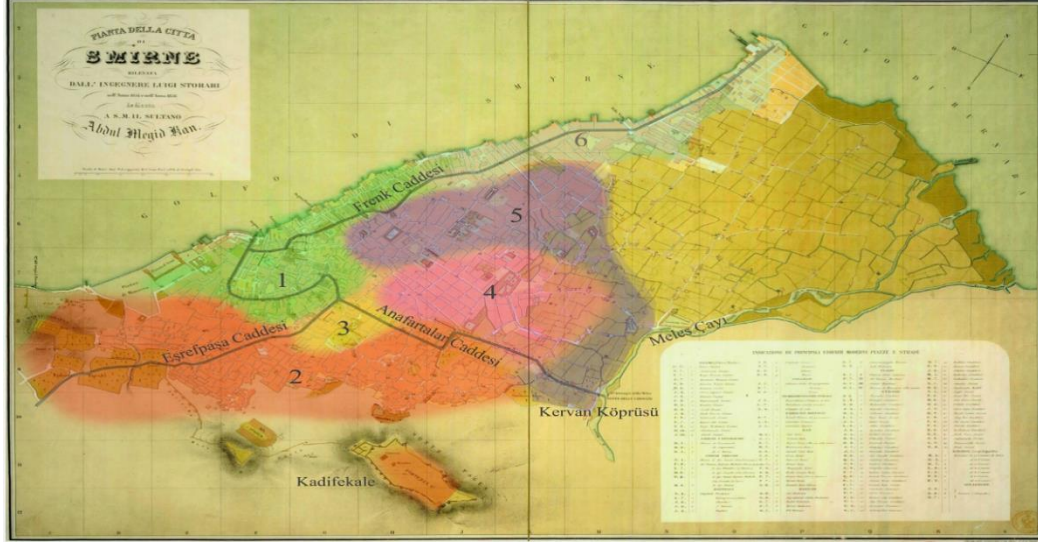
⁷⁴ Şenocak, *a.g.e.*, s.172.

⁷⁵ Özdemir, *a.g.m.*, s.189.

⁷⁶ Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978, s.29.

⁷⁷ Gençer, *a.g.t.*, s.412.

Resim 8: XIX. Yüzyılın Ortasında İzmir. Mahalleler ve Kent Dokusu: 1: Geleneksel Çarşı, 2: Türk Mahallesi, 3: Yahudi Mahallesi, 4: Ermeni Mahallesi, 5: Rum Mahallesi, 6: Levanten Mahallesi.⁷⁸

Özellikle XVII. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yabancıların kente olan göçünün artmasıyla kent nüfusunda bir artış meydana gelmiş; Levantenler böylece İzmir'in ticaret kenti halini almasında önemli bir rol oynamıştır. İzmir'deki yabancı nüfusun artmasıyla ticaret hız kazanmış; komisyoncular, toptancılar ve tüccarlar gibi meslek grupları artış göstermiş; ticari kapasitesi yüksek bir Levanten kenti haline gelmiştir. İzmir'i "Levant'ın Yıldızı" yapan unsurların başında, liman gelmektedir. Nitekim Mübahat Kütükoğlu, bu konudaki görüşünü; "Açık denizin tesirlerinden uzak mükemmel bir liman olması, sahile pek yakın bir mesafede suların derinleşmesi dolayısı ile gemilerin girip çıkmasına elverişli bulunması, Anadolu'nun, Batıya açılan kapısı durumundaki İzmir'e dünyada rakipsiz bir yer sağlamıştır." şeklinde belirtmiştir.⁷⁹ Levantenlerin Batıyla kurduğu ticari ilişkiler sayesinde Goffman İzmir limanını "Hıristiyan Batı kültürünün ileri karakolu" olarak tanımlamıştır.⁸⁰

⁷⁸ Alpaslan, *a.g.m.*, s.33.

⁷⁹ Yıldız, *a.g.m.* s.43.

⁸⁰ Hümevra Birol Akkurt, *19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova Ve Buca Levanten Köşkleri Mekânsal Kimliğinin İrdelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2004, s.42.

İKİNCİ BÖLÜM

II. İZMİR'DE SALGIN HASTALIKLAR

2.1. SALGIN HASTALIK TANIMI ve GELİŞİMİ

Tarihin hemen her döneminde salgın hastalıklar toplumları ve onların sosyal hayatlarını olumsuz şekilde etkilemiştir. Salgın hastalıklar incelenirken iki husus üzerinde durulmaktadır: Bunlar; pandemik⁸¹ ve endemik⁸² enfeksiyonlardır. Salgın hastalıklar çoğunlukla yaz aylarında görülmektedir. Ayrıca salgın hastalıklara davetiye çıkaran en büyük tehlikelerden biri de hastane, okul, hapishane gibi altyapı sorunları olan yerlerdir.

Toplumun salgın hastalıklardan korunması için temizliğe dikkat edilirken bunun yanında aşuların ve antibiyotiklerin keşfedilmesi de önemli olmuştur.⁸³ Kanalizasyon ve hamam kavramlarıyla henüz tanışmayan Batı ülkelerine kıyasla Osmanlı Devleti'nde hemen her yerde bulunan hamamlar ve camilerde bulunan şadırvanlarla, helalar yabancıların ilgisini çekmiştir.⁸⁴

Ayrıca Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa XVII. yüzyılın sonlarına doğru İzmir'de su sıkıntısı çekildiği için "Vezir suyu" olarak anılacak olan bir su tesisi yaptırmıştır.⁸⁵ İlaç sektörünün ortaya çıkışına kadar hastalıkların önüne geçebilmek için bazı sebze ve meyvelerin hastalara önerilmesi sık rastlanan bir durumdur. 1611'den itibaren Avrupa'da limon, portakal suyu hastaların tedavisinde kullanılsa da bu meyveler her coğrafyada bulunmayıp aynı zamanda dayanıklı olmadığı için yurt dışına da ticareti

⁸¹ Pandemi: Bir hastalığın, enfeksiyon etmeninin veya sağlıkla ilgili bir sorunun çeşitli ülkelerde veya bir kıtada yayılması, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesidir. Nüfusun önemli bir bölümünü etkilemektedir. Bkz. T.C. Sağlık Bakanlığı, Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele Rehberi - Genelge 2018 /22.

⁸² Endemi: Bir enfeksiyon etkeninin veya hastalığın belirli bir coğrafyada veya toplulukta sürekli görülmesi durumudur. O bölgede veya toplumda hastalığın alışılmış bir prevalans hızının olması da genellikle endemik olduğu anlamına gelir. Bkz. T.C. Sağlık Bakanlığı, Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele Rehberi - Genelge 2018 /22.

⁸³ Ferdi Çiftçioğlu, *II. Abdülhamid Dönemi İzmir'de Salgın Hastalıklar*, Celal Bayar Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2014, s.4.

⁸⁴ Orhan Araslı, *Frenklere Göre Osmanlı*, Ankara 2019, s.289.

⁸⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Ankara 2018, s.222.

yapılamıyordu. Bundan dolayı turşu, hastalıklara karşı önlem olarak kendini gösteren bir tedavi yöntemi olmaya başlamıştır.⁸⁶ Bilinmeden uygulanan bu yöntemin aslında bilimsel bir açıklaması da mevcuttu. Sirke hem vücuttaki bakteri ve mikropları temizlemede hem de temizlik malzemesi olarak kullanılmaktaydı.⁸⁷

“Emraz-ı sâriye”, bulaşıcı hastalık anlamına gelen Osmanlıca bir tıp terimidir.⁸⁸ XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı Devleti’ne yoğun bir göç hareketi başlamış ve göçler beraberinde salgın hastalıkları da getirmiştir. Göçmenlerin yoğun olarak geldiği Rusya’da veba, kolera, tifüs, frengi, dizanteri, Lehistan taraflarında tifüs, Galiçya bölgesinde frengi oldukça yaygındı. Rusya’daki bulaşıcı hastalıklar, göçmenler ve Rus hacıları; Galiçya bölgesindeki frengi, cepheden dönen Osmanlı askerleri; Hicaz’daki kolera, Mısır ve Beyrut bölgesindeki veba ve İspanyol nezlesi de hacılar, esirler ve deniz vasıtalarıyla Anadolu’ya taşıyordu.⁸⁹

Savaşlar da salgın hastalıklar açısından oldukça tehlikeliydi. Günlük hayatta çözüm bulunabilecek durumlar savaşın olduğu ortamlarda büyük sıkıntılara yol açıyordu.⁹⁰ Jared Diamond’un da dediği gibi “*Eski savaşların galipleri her zaman en iyi komutanlara ve silahlara sahip olan ordular değil, çoğu kez yalnızca düşmanlarına bulaştıracak en berbat mikropları taşıyanlardı.*”⁹¹

Salgın hastalıklar savaş sırasında ortaya çıkan sıkıntılardan biri olup, Osmanlı Devleti de girmiş olduğu birçok savaşta ortaya çıkan salgın hastalıklar ile başa çıkmaya çalışmıştır. Balkan Savaşları sonrasında demografik yapıda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. I. Dünya Savaşı ile birlikte artan nüfus dolayısıyla veba, kolera, verem ve frengi gibi birçok salgın hastalığı da beraberinde getirmiştir. Bu durum yalnız savaşta askerleri değil aynı zamanda sivil halkı da etkisi altına almıştır.⁹² Savaşlar dolayısıyla toplum içinde oluşan sıkıntıların üstüne salgın

⁸⁶ Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, İstanbul 2017, s.13.

⁸⁷ Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.14.

⁸⁸ Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu, Suat Vural, *Osmanlı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2004, s.353.

⁸⁹ Mehmet Temel, “I. Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, (1998), Sayı:6, s.227.

⁹⁰ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.5.

⁹¹ Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Çev. Ülker İnce, Ankara 2008. s.253

⁹² Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2006), Sayı: 16, s.205.

hastalıkların eklenmesi var olan durumu daha da kötüleştirmiştir. Anadolu'da ortaya çıkan salgın hastalıklar yalnız savaşta bulunan askerleri ve orada yaşayan toplumu değil aynı zamanda doktorlar, öğretmenler, konsoloslar gibi farklı etnik unsurları da etkilemiştir.⁹³

Tifo, tifüs gibi hastalıklar ile mücadelenin en iyi yöntemi bit ve pireleri ortadan kaldırmaktır. Bu sebeple cephe ve birliklerde mikropları arındırabilmek zor olduğundan farklı yollar denenmiştir. Şehirlerde yer alan etüv (tebhir) makinelerinin⁹⁴ savaş alanına taşınmaması sebebiyle bitli ve pireli kıyafetler önce tandır ve ekmek fırınlarında daha sonra ise seyyar buğularda dezenfekte edilmiştir. 1916 yılından sonra ise her kaza ve nahiyede 1 ila 3 buğu sandığından oluşan tebhirhaneler⁹⁵ kurulmuştur.⁹⁶

Batı ile ilişkinin yoğunlaştığı XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle buhar gücüyle çalışan makineler üretilmiş bu da hastalıkların Avrupa'dan diğer coğrafyalara ölümcül bir hız ile taşınmasına sebep olmuştur. Teknolojik gelişmeler her şeyin hızını arttırdığı gibi birçok insanın hayatını tehdit eden salgın hastalıkların hızını da arttırmıştır.⁹⁷

XIX. yüzyıl salgın hastalıklar ve sağlık bakımından yeni bir başlangıç olarak görülebilir. Sağlıkta iki önemli gelişim söz konusudur: Birincisi, 1831 tarihinde başlayan karantina uygulaması, ikincisi ise 1866 senesinde toplanan Uluslararası Sağlık Konferansı'dır. Bu adımların temel sebebi veba salgınlarından ziyade 1831 ve 1865 'te Osmanlı Devleti'ni etkisi altına alan kolera salgınıdır. Avrupa'da karantinanın ilk kez vebaya karşı uygulandığı da bilinmektedir.⁹⁸

⁹³ Çalık, Tepekaya, *a.g.m.*, s.219.

⁹⁴ Etüv (tebhir) makinesi; Tebhirhanelerde bulunan bulaşık ve temiz olmak üzere iki bölüme açılan, iki kapağı bulunan, bulaşık eşya ve elbiselerin 110 derece buharla dezenfekte edilip kurutulduğu makinelerdir. Pülverizatör ise; küçük boy etüv makineleridir. Bkz. Fatma Yıldız, *19. Yüzyılda Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*, Pamukkale Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2014.

⁹⁵ Tebhirhane; Bazı bulaşık eşyayı ile-i sâriyenin (bulaşıcı hastalıkların) önünü almak üzere (ütü) makinesinden geçirilen yer. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 2015, s. 296.

⁹⁶ Temel, *a.g.m.*, s.228.

⁹⁷ Pelin Böke, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)", *ÇTTAD*, (2009), Cilt: VIII, Sayı:18-19, s.138.

⁹⁸ Böke, *a.g.m.*, s.139.

İzmir’de de XIX. yüzyılda altyapıda ortaya çıkan sıkıntılar bazı sağlık sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu durum en çok içme sularını etkilemiş ve altyapı sorunundan dolayı sularda kirlenme görülmüştür. Ayrıca göçler de yine salgın hastalıklara adeta davetiye çıkarmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında, temizlik ve sağlık alanlarına daha çok dikkat edilmiştir.⁹⁹ Savaşın ve işgalin getirdiği olumsuz şartlar nedeniyle kent ve halk bitap düştüğünden açlık, kirlilik içerisinde içme suları da salgın hastalıklara açık hale gelmiştir. Halk bir taraftan Yunanlılarla mücadele etmiş öte yandan elini ayağını bağlayan bu salgınlarla mücadele etmeye çalışmıştır. Salgınların önüne geçmeleri için Sıhhiye Müdüriyeti Başkanlığı’nda tüm sağlık kuruluşları ve doktorlar ellerinden geleni yapmış, var olan salgın hastalığa göre gazete ve mecmualarda halkı aydınlatmak amacıyla yazılar ve koruyucu ilanlar yayınlanmıştır. Salgına karşı karantina ve aşı faaliyetleri Milli Mücadele döneminde hız kazanmış ve etkisini arttırmıştır.¹⁰⁰

Bulaşıcı hastalıkların İzmir tarihinde önemli bir yere sahip olmasının sebeplerinden birisi iklimin sıcak olması dolayısıyla hastalıkların üremesine ortam sağlamasıdır. Bundan dolayı savaşın etkisiyle kolera, frengi, veba, tifo gibi salgın hastalıklar daha etkin olmuş ve geniş alanlara yayılmıştır.¹⁰¹

Söz konusu hastalıklar mevcut savaş koşullarından ötürü cepheyi ve sivil toplumu etkisi altına almış, ciddi kayıplara neden olmuştur. Bu durum yalnızca Türk ve Müslüman halkı etkilememiştir. Chevalier D’arvieux’e göre “*Milli Mücadele yıllarında bulaşıcı hastalıklar İzmir halkını oldukça etkiledi. Frenk Mahallesi’nde oturanlar çeşitli önlemler alarak hastalıklardan azami derecede kaçmaya çalıştılar. Bunlara karşın Rumların çoğu hastalığını gizlemeye çalışırken, Türkler kaderci inanışları yüzünden hastalıklara teslim oldular.*”¹⁰²

XVIII. yüzyıl başlarında İzmir’e gelen Felemenk gemici M. Corneille Le Byrun şehirde dolaşmanın tehlikelerini anlatırken salgının en şiddetli dönemlerinde bile normal hayat tarzlarını sürdüren, birbirleriyle görüşmelerini kesmeyen Türklerin bu tehlikeyi yarattığını söyleyerek; “*Herhangi bir tedbir almamakla kendi hayatlarını*

⁹⁹ Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.2.

¹⁰⁰ Ayfer Tantay, “Milli Mücadele Yıllarında İzmir’de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emraz-1 Sariye)”, *ÇTTAD*, (2007), Cilt: VI, Sayı:15, s.39.

¹⁰¹ Tantay, *a.g.m.*, s.40.

¹⁰² Tantay, *a.g.m.*, s.41.

tehlikeye atan Türkler, Frenkleri kızdırmak için ellerinden geleni yaparlar. Yollarda sanki üzerlerine düşecekmiş gibi yürüyerek Frenkleri korkutmaktan adeta zevk alırlar.” diyerek bir tespitte bulunmuştur.¹⁰³

İzmir, İstanbul’dan sonra en önemli karantina ağlarına sahip kentlerden biriydi. Batı ile uzun zamandır süregelen ilişki çoğunlukla savaşlar şeklinde gerçekleşmiş ancak XIX. yüzyıldan itibaren Batı ile ilişkisi daha da derinleşmiş ve yeni bir döneme girilmiştir.¹⁰⁴

Müslümanların gayrimüslimlerden farklı şekilde davrandığı ve İslami gelenekle yoğrulduğu için hiçbir şekilde bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış olan dindaşlarını terk edip gitmediklerini belirten seyyahlar da vardır. Örneğin; 1835 yılında İzmir’e gelen Kontes Pauline Nostitz: *“Salgın öyle bir korku salıyor ki, aile içindeki bağları kopartabiliyor. Hastalığın görüldüğü her ev ve herkes terk ediliyor, kardeş kardeşi, eşler birbirini terk ediyor, hatta anneler çocuklarını Rum bakıcıların ellerine bırakıyor”* şeklinde tespitlerde bulunmuştur.¹⁰⁵

2.2.KARANTİNA ve İZMİR’DE UYGULANIŞI

Karantina, “quarante” kelimesinden gelen ve “kırk günlük bekleme süresini” kasteden bir kelimedir.¹⁰⁶

Salgın hastalıklara karşı alınan önlemlerin en başında karantina ile ilgili yapılan çalışmalar gelmektedir. XIX. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan veba, kolera gibi salgın hastalıklar sebebiyle karantina teşkilatı ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde karantina uygulaması ilk kez önlem amaçlı Rusya’da yaşanan kolera salgınından dolayı Rusya’dan gelen gemilere karşı yapılmıştır. Osmanlı Devleti’nin ilk ciddi karantina uygulaması ise 1831’de İstanbul Boğazı’nda uygulanan

¹⁰³ Böke, *a.g.m.*, s.139.

¹⁰⁴ Böke, *a.g.m.*, s.137.

¹⁰⁵ Böke, *a.g.m.*, s.138-139.

¹⁰⁶ Mesut Ayar, Yunus Kılıç “Osmanlı’dan Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (2017), Cilt: XVII, Sayı: 2, s.170.

karantınadır.¹⁰⁷ Bu durumun ardından bir dizi konferansları takiben milletlerarası antlaşmalar imzalanmış ve olay bir standarda oturtulmuştur.

Karantina yerine “usul-ü tahaffuz” uygulanan mahalleler için ise “karantinahane” veya “tahaffuzhane” sözcükleri kullanılmıştır. Tahaffuzhane denilen yerler salgın hastalıkların geniş alanlara yayılmasını engellemek amacıyla kurulmuştur. Tahaffuzhane; kente giriş ve çıkış yapanların kontrol edildiği, muayeneler sonucunda şüpheli bir durum olup olmadığının tespit edildiği, hastalığı bünyesinde barındıran kişilerin alıkonulup tedavilerinin yapıldığı ve sonradan hastalığının nüksedip etmediğinin kontrol edildiği yerdir. Bu tür sağlık örgütlenmeleri Sıhhiye Meclisi’nin kurulduğu günden itibaren veba ve kolera gibi ciddi tehditler oluşturan ve yayılım alanı geniş olan salgın hastalıklarla mücadele açısından önemli bir yere sahiptir.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut döneminden itibaren bu konuda tedbirler alındığı bilinmektedir. 1831 senesinde kolera salgınının ilk kez ortaya çıkmasıyla beraber 5000-6000 kişi vefat etmiştir. Tüm bu yaşananlar neticesinde Mustafa Behçet Efendi “Kolera Risalesi” isimli eserini toplumu bilinçlendirmek için yazmıştır.¹⁰⁹

Öte yandan kısa süreli tedbirlerin devamlılığını karantina usulü ile sağlayan kişi Antuvan Lego isimli Fransız doktordur. Kendisi Kızkulesi’nde vebalılar için yapılan hastanede çalışmış ve burada edindiği bilgiler doğrultusunda 1838’de bir rapor sunmuştur. Bu raporda, Avrupalıların salgın hastalıklara karşı önlemlerini aktarmış, karantina bölgesinin hastalığın var olduğu şehir ya da vilayet ile sınırlı olmayıp devletin bütün topraklarına yayılması ve geniş bir teşkilatlanmaya gidilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Osmanlı Devleti bu rapordan yola çıkarak geniş alanlara yayılan karantina teşkilatı kurmuş ve hastalığın etkisini nispeten azaltmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Necati Çavdar, Erol Karcı, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanmasına Dair Bibliyografik Bir Deneme”, *Turkish Studies*, (2014), Cilt: IX, Sayı: 4, s.258.

¹⁰⁸ Ayar, Kılıç, *a.g.m.*, s.170-171.

¹⁰⁹ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.8.

¹¹⁰ Ayar, Kılıç, *a.g.m.*, s.171.

İstanbul'dan sonra ilk kurulan karantina teşkilatlarından birisi de İzmir'dedir. Belgelerde İzmir Karantina teşkilatının inşası için 974 lira ayrıldığı ancak Karantina Müdürü olan Şakir Efendi'nin geriye kalan 214 lirayı da talep ettiği anlaşılmaktadır.¹¹¹

Ocak 1840'da kurulan İzmir karantinası, İzmir Fransa konsolosu tarafından şu şekilde anlatılmaktadır; “Ocak 1840'da kurulan İzmir Karantinası şehrin batısında Zeytinli denen ovaya giriştedir ve temizlik bakımından, yer seçimi olabileceğin en iyisidir. Fakat bu kurum, idarecilerin iyi niyeti ve büyük çabalarına rağmen hala eski durumunda, zira eskiden askeri hastane olarak kullanılan bina çok yıkık dökük olup, çok yetersiz bir alan üzerindedir. Çok yolcu olduğundan, birkaçı, karantinanın ek binaları haline gelmiş yakın bir iki köy evinde kalma imkânı bulur, diğerleri ancak çadırlarda kalabilir. Uygun genişlikte bir bina inşasıyla bu duruma çare bulması için İstanbul'a pek çok kez başvuruldu, ancak bugüne kadar sonuçsuz kaldı. Bununla birlikte Sıhhiye Müdürü Aşir Bey'in, İstanbul'daki yabancı temsilcilerin destekleriyle padişah nezdinde yaptığı yeni girişimin kabul görmesi umuluyor.”¹¹²

Öte yandan 1866 yılında Klazomenai'de (Urla) de bir karantina açılmıştır. 1883 yılında tesis edilen tahaffuzhane çalışmaya başlamıştır. 1891 yılında ise Aydın valisi Abdurrahman Nureddin Paşa yapılan sağlık uygulamalarını incelemek ve kontrol altına alabilmek için bir sağlık komisyonu oluşturmuştur.¹¹³

¹¹¹ BOA; A.AMD., 1/69. (9 Zilhicce 1262 / 28 Kasım 1846).

¹¹² Böke, a.g.m., s.141.

¹¹³ Özdemir, a.g.m., s.193.

2.2.1. Kolera Hastalığı

Kolera, akut ve bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır. “Vibrio cholerae” adlı bir bakteriye bağlı olarak ortaya çıkar. İshal ile aşırı sıvı ve tuz kaybı sonucunda ağır belirtiler (kas krampları, bayılma, idrar çıkışının durması) gelişebilir. En önemli bulaşma yolu içme ve kullanma suyudur.¹¹⁴ Kolera, Osmanlı arşiv belgelerinde “illet-i kolera”, “illet-i adiyye”, “illet-i mahuf” olarak geçmektedir.¹¹⁵

Hastalığın oluşturduğu bakteri, nemli ve ılık yerlerde daha hızlı ürerken kirli su ile yıkanan sebze ve meyveler ile yayılım alanını genişletir. Bir başka yayılma alanı ise tuvalet ve banyolardır. Çünkü kolera basili insan dışkısında 15 gün sıradan bir çöpte ise 7 gün yaşayabilmektedir. Bu nedenle kişisel temizlik ve bakım kolera için alınacak önlemlerin başında gelmektedir.¹¹⁶ İçme sularının hatta banyo yapılan, bulaşık yıkanan, el ve yüz yıkanan suların bile kaynatıldıktan sonra kullanılması gerekmektedir. Bir diğer önlem ise yemeden önce sebze ve meyvelerin pişirilmesidir.¹¹⁷

Kolera hastalığına yakalanmış bir kişinin hastalık kapmamış diğer kişiler arasında bulunmaması gerekir. Hasta olan kişinin kullandığı tüm eşyaların mikroplardan arındırılması, şayet bu yapılamıyorsa tüm eşyalarının yakılması gerekmektedir. El ve yüz sürekli yıkanmalı ve aynı şekilde ağız içi de sürekli temiz tutulmaya çalışılmalıdır. Ayrıca tuvalet temizliği de oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Gün içerisinde tuvalet en az iki kere yıkanmalı ve ardından üzerine bol miktarda kireçli su dökülmelidir. Eğer güvenilir değilse kullanılacak suyun kullanmadan önce kaynatıldıktan sonra içilmesi gerekmektedir. Tüm bu önlemlerin yanında yapılması gereken öncelikli işlerden birisi de kanalizasyon sisteminin kurulmasıdır.¹¹⁸ Bu arada bir bölgede içilebilecek güvenli su bulunmuyorsa, belediye hükümet adına başka bir yerden temiz su getirtip günde iki defa halka dağıtmakla yükümlüydü. Halka dağıtılacak suların taşındığı fiçiler her gün kaynar sudan geçirilmeliydi.¹¹⁹

¹¹⁴ Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Kolera*, Cilt: I, İstanbul 1993, s.161.

¹¹⁵ Yıldız, *a.g.t.*, s.18.

¹¹⁶ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.43-44.

¹¹⁷ Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.16-17.

¹¹⁸ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.4.

¹¹⁹ Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.18.

Tarihsel süreç içerisinde birçok salgın hastalık görülürken bunlardan topluma en çok zarar verenler veba ve kolera olmuştur. Ancak 1800'lü yıllara gelindiğinde kolera'nın veba salgınından daha büyük zararlar verdiği görülmüştür. XIX. yüzyılda veba salgınının durgunlaştığını ancak bu süreçte kolera salgınının atağa geçtiği görülmektedir. Panzac'ın tespitine göre; XVIII. ve XIX. yüzyılın ilk yarısında neredeyse etkisi çok az olan veba XIX. yüzyılın ikinci yarısında etkinliğini kolera salgınına bırakmıştır. Kolera'nın ardından halk arasında frengi, tifo, sıtma, çiçek gibi hastalıklar ortaya çıksa da bu hastalıklar kolera kadar olumsuz bir etki bırakmamıştır.¹²⁰

Kolera hastalığı hakkında bilgi toplayıp çare bulmak ve tedavi üretmek için 1831 senesinde İstanbul'a gelen De Kay, aynı zamanda sirkenin farklı bir yönünü keşfetmiş ve vücuttaki mikropları temizlemede önemli bir etkisi olduğuna da vurgu yapmıştır. Koleralı birinin evinde büyük bir tencerede sirke kaynatılarak evin tamamen boşaltılıp on beş gün boyunca sirke buharıyla dezenfekte edilmesi ve koleralı hasta bulunan eve girmeden önce ağır kokulu bir sirke ile yüzün yıkanması gibi uygulamalar De Kay'ın kitabında yer alan bilgilerdendi.¹²¹

De Kay bunların haricinde koleralı hastalara verilen basit terkiplerden de bahsetmiştir. Hastaya sıcak rom veya rakıyla beraber belirtilerin şiddetine göre 50 ila 200 damla *afyon tentürü* (teinture d'opium) ve 5 ila 20 damla *nane yağı* verilir, hastanın durumuna göre bu uygulama tekrarlanırdı. Mide ve bağırsaklarda toplanan kanı çekmek için ise bol miktarda sülük uygulanırdı. De Kay yalnızca bir hastaya 50 ila 100 sülük uygulandığına şahit olduğunu kaydetmiştir.¹²² Kolera'nın tam olarak tanımlanamadığı ve ortada karantina teşkilatının bile olmadığı bir dönemde De Kay'ın yaptığı değerlendirmeler sonucunda belirtilen tedavi metotlarını anlatması oldukça mühimdi.¹²³

¹²⁰Sinan Demirtürk, Mevlüt Kaya, "Kurtuluş Yıllarından 1940'lara İzmir'de Hastalıklar ve Yardımlaşmalar", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, (2015), Cilt: IV, Sayı:11, s.143.

¹²¹ Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.14.

¹²² Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.15.

¹²³ Kurt, Yaşayanlar, *a.g.e.*, s.15.

XIX. yüzyıl İzmir için adeta hastalıklar dönemi idi. Bakıldığı zaman o dönemin şartlarında tıp alanında da oldukça basit yöntemler uygulanmaktaydı. Çeşitli bitkilerden elde edilen ilaçlar ile mevcut hastalıklara çareler aranılıyordu.¹²⁴

Bağırsakta oluşan yoğun iltihap nedeniyle İzmir’de birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olan kolera geniş kitleleri etkilediği gibi ilk karantina uygulamasını da beraberinde getirmiştir. Koleranın görüldüğü haneler kireçlenip kapılarının üzerlerine sarı renkli bildirge kâğıtları asılmıştır. Bu kâğıtların olduğu evlere girmek ve çıkmak yasak olduğundan hastalarla iletişim ve yiyecek alışverişi pencerelerden sağlanıyordu.¹²⁵

İzmir halkı 1831 ve 1832 yıllarında veba ile uğraşırken aynı anda kolera salgını ile de baş etmek durumunda kalmıştır. İlerleyen süreçte 17.000 kişide kolera belirtisi görülmüş ve bunlardan yaklaşık 7.000’i hayatını kaybetmiştir.¹²⁶

İzmir’de koleranın ortaya çıkışı ve devamında gelişen süreçler *Ruzname-i Ceride-i Havadis Gazetesi*’nde şu şekilde anlatılmaktadır: “*Kolera hastalığı İzmir’de Sefer ayının başında ortaya çıktığından; sözü geçen illet 48 günden beri salgın haldedir. Başlangıcında birer ikişer ölümle başlayıp sonraları günde 20 ve 25’e kadar çıktı. 10 gün kadar bu seviyede gidip sonra birdenbire şiddetlenerek gündelik 65 ölüme kadar yükseldi. En çok zarar gören Yahudi ve Rum toplumlarıdır. Ölenlerin hemen tamamı fakir tabakadan (!) olup hali vakti yerinde olan ve yiyecek içeceğe dikkat edip perhiz yapanlarda havadar ve temiz tutulan sokak ve mahallelerde hasta bile ortaya çıkmamış gibidir.(...)*”¹²⁷

1848 yılında kolera ikinci kez ortaya çıkmış ve pek çok kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. 29 Ağustos 1848 tarihinde Serasker Paşa’nın Sadrazam’a gönderdiği resmi yazıda İzmir’de ortaya çıkan kolera hastalığı sonucunda 200-300 kişinin hastalandığını, bu sebeple halkın şehri terk ettiğini, “ileriye beriye kaçtığını ancak şehrin Asakir-i Şahane tarafından korunduğu” belirtilmiştir.¹²⁸

¹²⁴ Demirtürk, Kaya, *a.g.m.*, s.143.

¹²⁵ Tantay, *a.g.m.*, s.42.

¹²⁶ Yıldız, *a.g.t.*, s.43.

¹²⁷ Raif Nezihî, *İzmir’in Tarihi*, İzmir 2001, s.9.

¹²⁸ Yıldız, *a.g.t.*, s.44.

Aynı yıl Meclis-i Tahaffuz 'da Fransa delegesi olan Antoine Fauvel ise Ağustos'taki raporunda koleranın İzmir'i çok fazla etkilemediğini belirtmektedir.¹²⁹

Tablo 4: 1848 Kolera Salgınında İzmir'de Gerçekleşen Ölüm Vakaları¹³⁰

Milliyeti	Tahmini Nüfusu	Ölüm Sayısı
Türkler	36000	1202
Rumlar	45000	702
Ermeniler	8000	205
Museviler	6000	295
Levantenler	12000	125
Toplam	107000	2509

Kırım Savaşı da İzmir'de koleranın salgın haline gelmesinde önemli faktörlerden birisi olmuştur. Savaşta yaralanan İngiliz askerleri tedavi edilmek için İstanbul ve İzmir'e yönlendirilmişlerdir. Böylece askerler arasında başlayan kolera, kısa bir sürede salgın halini almış ve 10 ay boyunca etkisini devam ettirmiştir. Salgın sonunda 3500 kişi vefat etmiştir.¹³¹

Koleranın ortaya çıktığı ilk zamanlarda adının doğrudan söylenmediği görülmektedir. Hatta İzmirli yöneticilerin salgını bilerek gizlediği ve polis müdürünün Dr. Benaki'yi kolera hakkında herhangi bir şekilde konuşmaması için tehdit ettiği, konuyla ilgili konuşanların hapse atılacağı duyurulduğu öne sürülmüştür.¹³²

¹²⁹ Özgür Yılmaz, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (2017), Cilt: VI, Sayı:1, s.50.

¹³⁰ Beyru, *XIX. Yüzyılda İzmir'de Sağlık*, s.49.

¹³¹ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.48

¹³² Rauf Beyru, "İzmir'de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve Düşündürdükleri", *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu (Tebliğler)* Necmi Ülker, İzmir 1998, s.124.

İzmir'deki 1854 yılındaki kolera salgını 172 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. 1865 ve 1866 yıllarında ise 3500 kolera vakası görülmüş ve 1950 kişi vefat etmiştir. Bu salgından etkilenenlerin başında Museviler gelmektedir. Hatta Musevilerden hayatını kaybedenleri gömecek görevlilerin de ölmesi sebebiyle cesetler bir süre bekletilmiştir. Benzer durum Rumlarda da görülmüştür. İzmir'deki Rum hastanesinin bahçesine açılan kuyulara cesetler gömülmüştür.¹³³

İlerleyen senelerde; 1871, 1872, 1890, 1893, 1894, 1895, 1896, 1910, 1912, 1913, 1916 ve 1918'de de kolera salgını İzmir'de etkisini devam ettirmiştir.¹³⁴

1890'lı yıllarda İzmir'de görülen kolera salgını üzerine Vilayet Sağlık Müfettişliğinin yaptığı duyuru *Hizmet Gazetesi*'nde şu şekilde yer almıştır:

“1) Herkes hane-i derununda teraküm eden süprüntüleri müddet-i medide bırakmayıp, tanzifat arabasına vermelidir. Kirli sular daima gerizlere ve helâ çukurlarına atılmalıdır. Hane ve helâlar kireçle badana edilerek, helâ kuyuları dolmuşsa şehir haricinde tahsis olunan havadar bir yere boşaltılmalıdır. Bazı mahallelerde görüldüğü gibi eğer helâların pisliği kuyusuz olarak, hane haricinde sokak ve derelere akılmaktaysa hemen kuyu kazdırılmalı ve açık kuyular hemen kapatılmalıdır.

2) Han, hamam, dükkân, Yahudhane misüllü umumun iskân eylediği yerler daima süpürülerek temizlenip süprüntü arabalarına verilmelidir. Han odalarında izdiham bulundurmuyup bir odada miktar-ı kesir nüfus iskân edilmelidir. Oda içerileri müceddeden kireç ile badana ettirilmelidir. Hanlar ve hamamlarda bulunan helalar ile hariçte bulunan umumi helaların ıslahı sağlanıp lağımlara ulaştırılmalıdır. Helaların içerisi müceddeden kireç ile badana ettirilerek yıkandıktan sonra kireç kaymağı, asid fenik, sönmemiş kireç misüllü edviyeden kuyulara dökülmektedir.

3) Yahudhanelerde eski paçavralar ve kemikler toplanarak kurutulduktan sonra diğer mahallede mağazalara ithal edilmekte ise de paçavraların rayiha-i kerihesi daima mahalle aralarına intişar eylemektedir. Kolera vesair emraz-ı sariyenin ekseriyetle paçavralar vasıtasıyla suhuletle sirayet eylemekte olduğundan şehir dâhilinde paçavra ve kemik toplattırılması katiyen caiz olamaz.

¹³³ Yıldız, a.g.t., s.44.

¹³⁴ Çiftçioğlu, a.g.t., s.47-48.

4) Mahalle aralarında süprüntü ve pis suların birikmesine müsaade edilmemeli ve bunu yapanlar şiddetle cezalandırılmalıdır. Özellikle çarşı ve dükkân aralarında yapılan idrar ve tegavvut daima kötü koku yayılmasına neden olduğundan bunlar için özel mahaller ayrılmalıdır. Bu işlerini açıkta yapan insanlar bundan mutlaka men edilmelidir.

5) Çürük ve ham meyve, bozulmuş et, balık, peynir misüllü mekulatın fûruhtu katiyen men edilerek aşçı dükkânları dahi daima taht-ı nezarete bildirilerek kalaysız kaplar, bozulmuş yemekler bulunduğu halde şediden mücazat edilmelidir. Ale'l husus mahlut ve bozulmuş süt vasıtasıyla ishal vaki husule gelmekte olduğundan gerek mekulat ve gerek süt vesair meşrubat vilayet-i celile kimyageri vasıtasıyla muayene ve tahlil ettirilerek muzır-ı sıhhat olanlar hemen mahv edilmelidir.

6) Çarşı içerisinde bazı hanlarda yaş deriler kurutulmakta olduğundan derece-i rayihada husule götürmektedir. Kokulu olmamak şartıyla kuru deri ithalinde zarar yok ise de yaş derilerin kurutulmasına müsaade edilmemelidir. Bundan maide paçacı dükkânlardan baş-ayak kemikleri toplayarak defin husule getirmekte olduğundan kemik toplanmasına meydan verilmeyip harice nakil ettirilmelidir.

7) Kabristan bazıları şehir dâhilinde kaldıktan maide defin edilecek hali bırakılmadığı cihetle eski kabrin üzerine mükerrer mevki defin edilmekte olduğundan toprakta o mevtaları çürütecek kuvvet kalmadığından müddet-i medide taaffün halinde kalacağı iştibah iken yine defin devam edilmekte olacağından bu hal-i mazarrat istememek defin için şehir haricinde ayrıca münasip bir mahalle tahsisi iktiza edecektir. Fakat bu keyfiyet-i sariyen husulü olamayacak ise bir dereceye kadar önünü almak için eski mezar üzerine tekrar mezar kazdırmaktan mezarcılar katiyen men edilmeli ve mezarlar dahi şimdiki ittihaz kılınan esvadan daha ziyade derin kazdırılarak muntazam surette defin edilmelidir.

8) Balada muharrer usul-u tahaffuziyenin bil'cümle mülhakatta dahi harfiyen icrası lazım geleceğinden tamamen saiye-i lazime icrası iktiza eder. ”¹³⁵

¹³⁵ Hizmet. 12 Ağustos 1890, s.2.

Ayrıca gerekli tedbirlerin alınması ve uygulanması konusunda bir komisyon kurulmuş, kurulan bu komisyon; Sıhhiye Meclisi Başkâtibi Mithat Efendi, Mekteb-i Tıbbiye Nazırı Saib Paşa, Nafız Paşa ve Koçoni Efendi'den oluşmaktadır. İzmir Belediye Başkanlığı toplumu bilgilendirmek ve yetkililerin daha dikkatli bir şekilde çalışmalarını sağlamak için bu duyuruyu yapmış ve rapor edilmiştir. Yaz mevsiminin de getirmiş olduğu sıcak hava sebebiyle alınan tedbirlerin daha üst seviyeye çıkarılmasına dikkat çekmiştir.¹³⁶

1893 senesinde başlayan salgının en başında halkı panikletmemek adına hastalıktan bahsedilmese de sonradan bu durum açığa çıkmıştır. Kolera salgınının 1893 yılında İzmir'den Aydın'a yayılmasını önlemek amacıyla atılan ilk adım İzmir'den trene binen yolculara uygulanan sağlık muayenesidir. Muayenesi yapılan yolculardan hastalık belirtisi gösterenlerin yolculuk yapmasına izin verilmemiştir. Ayrıca bu uygulamadan sonra trenlerde 3 adet etüv makinesinin kullanılmasına karar verilmiştir.¹³⁷

Etüv makinesi kullanılmaya başlanınca sağladığı fayda sebebiyle valilik, şimendiferlerin de makineyi kullanabilmesi için Bab-ı Ali'ye müracaat etmiştir. Talep üzerine 3 Ağustos 1893 tarihinde İzmir'e etüv makinesinden 3 adet gönderilmiştir. Ancak İzmir'deki etüv makinelerinden bir tanesi Aydın'a gönderildiğinden 31 Ağustos 1893'te daha büyük ve yeni bir etüv makinesi talep edilmiştir. Haber, Avrupa gazetelerine kadar ulaşınca Yunan Hükümeti İzmir'deki kolera salgını nedeniyle, Orta Asya ve Akdeniz taraflarından geleceklere karşı 11 gün süren bir karantina sürecini uygulamaya koymuştur.¹³⁸

¹³⁶ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.51.

¹³⁷ Yıldız, *a.g.t.*, s.22.

¹³⁸ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.58-59.

2.2.2. Verem Hastalığı

Tüberküloz diğer deyişle verem, “mycobacterium tuberculosis” isimli bir mikrop aracılığı ile oluşan bulaşıcı bir hastalıktır. Bir diğer etken olan insan faktörü de, Koch basilinin yayılmasında en önemli enfeksiyon kaynaklarından biridir.¹³⁹

İzmir’in bir liman kenti olması ve buna bağlı olarak ticaretin de gelişmiş olmasından dolayı farklı yerlerden çalışmak için insanlar İzmir’i tercih etmişlerdir. Kente gelen işçilerin düzenli beslenememesi ve sağlıksız koşullarda barınması sonucunda verem hastalığı daha hızlı yayılmaya başlamıştır. Halkapınar, Tepecik, Keçeciler mıntıkları, Eşrefpaşa, Basmane ve civarı, veremin en sık görüldüğü yerlerin başında gelmiştir.¹⁴⁰

İzmir’de verem hastalığına yakalananların sayısı hakkındaki en önemli istatistik, İzmir Karantina Müfettişi Dr. Meci tarafından 13 yıl boyunca tutulmuş olan kayıtlardır. Söz konusu istatistiğe göre 1893-1914 yıllarında İzmir’de veremden ölenlerin toplam sayısı 14.710’dur. 973 kişinin öldüğü 1907 yılı ise bu hastalıktan ölenlerin en çok görüldüğü yıldır.¹⁴¹

Verem, dermanı olmayan bir dert olarak görülürdü ve ilaçla tedavisi hiçbir şekilde bulunmamaktaydı. Bu nedenle aşı çalışmaları ön plana çıktı. Veremin en etkili ilacı olan “Fridman” aşısı hastalığa en büyük merhem olmuştu. İzmir Belediyesi kayıtlarına göre, 1919 yılında hastalığa yakalanan ve hastalıktan ölen 415 kişinin, 165’i Türk, 16’sı Yahudi, 12’si Ermeni ve 222’si Rum idi.¹⁴²

¹³⁹ Mediana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Verem*, Cilt: IV, İstanbul 1993, s.209.

¹⁴⁰ Mehmet Karayaman, *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sağlık*, İzmir 2008, s.198.

¹⁴¹ Karayaman, *a.g.e.*, s.199.

¹⁴² Tantay, *a.g.m.*, s.41.

2.2.3. Sıtma (Malarya) Hastalığı

Sıtma, “anofel” ya da “sıtma sivrisineği” olarak bilinen “Anopheles” cinsi sivrisineklerin taşıdığı bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalıkta yinelenen nöbetler görülmektedir. Düzenli aralıklarla başlayan ve genellikle titreme-ateş-terleme evrelerinden geçen nöbetler hastalığın tipik özelliğidir.¹⁴³

Arşiv belgelerinde hastalık, “sıtma illeti” veya “maraz-ı sıtma” olarak geçmektedir. XV. yüzyıla ait bir tıp terimleri sözlüğünde “gıbb” terimi de sıtma karşılığı olarak kullanılmıştır..¹⁴⁴

*Halka Doğru Mecmuası’nda Doktor Hasan Ragıp Bey’in belirttiğine göre, “Sıtma tahminen cinsine göre ya hafif, ya şiddetli olur. Hafif cinsi az soğuk yapan yerlerde, fenası da çok sıcak memleketlerde bulunur. İzmir’imizde ikisi de boldur.”*¹⁴⁵

Sıtmanın ortaya çıkmasında en büyük etken olan bataklıklar İzmir’de de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Halkapınar ve çevresinde meydana gelen bataklıktır. Bahsi geçen bataklığın bir kolu da Alsancak’ın uç kısımlarına uzanmaktadır. Yine İzmir’deki bir başka bataklığın ise Yenikale civarında olduğu görülmektedir. 1889 yılında çıkan bir gazete haberine göre bataklığın kurutulup doldurulma işlemlerine başlanıldığı ve ihtiyaç duyulan materyallerin alındığından bahsedilmektedir.¹⁴⁶

Diğer kentlerde olduğu gibi İzmir’de de maddi yetersizlikler nedeniyle Yenikale bataklığının kurutulması için halktan yardım talep edilmiştir. Tüm bu yapılan çalışmalar sonucunda Yenikale bataklığının kurutulup doldurulduğu *Hizmet Gazetesi*’nin verdiği şu haberden anlaşılmaktadır: “*Şehrimizin havasını öteden beri ihlal etmekte bulunan bu bataklık (Yenikale bataklığı) doldurulduğu halde havamız fevkalade pesde-i safvet ederek zaten her türlü bahşayış fitrata malik olan memleketimiz bu suretle de iktisab mükemmeliyet edeceği gibi orası İzmir için güzel bir ordugâh olabileceğinden böyle iki mühim noktadan fevaid-i külliyesi meşhud olan bir mahallenin ilanında gösterilen ali-i himmet ne derecede takdir ise bu himmetin*

¹⁴³ Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Sıtma*, Cilt: IV, İstanbul 1993, s.125.

¹⁴⁴ Yıldız, *a.g.t.*, s.26-27.

¹⁴⁵ Tantay, *a.g.m.*, s.41.

¹⁴⁶ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.89.

tasdir ederek muavenete şitab etmekte erbab-ı cemiyetimiz için ol kadar şayan tahsilindir."¹⁴⁷

Sıtmanın İzmir'de görüldüğü bir diğer bataklik ise Torbalı-Kozpınar arasındaki Cellat Gölü ya da bataklıdır. Ayrıca İzmir Tepeköy civarında da sıtma hastalığının görüldüğü ve buraya hastaları tedavi edebilmek amacıyla belediye doktorlarından birinin gönderilmesinin mecburi kılınmasının gerektiği dönemin belgelerinden anlaşılmaktadır.¹⁴⁸

Öte yandan Gediz Nehri çevresindeki batakliklar nedeniyle hızlı bir şekilde yayılan sıtmaya 1919'da yakalanıp hayatını kaybedenlerin sayısı 162'yi bulmuş; hastalık Rumlar arasında yayıldıktan sonra Türklere geçmiştir.¹⁴⁹

2.2.4. Tifo Hastalığı

Tifo diğer ismiyle "Karahumma", kirli yiyecek ve sulardan bulaşan mikropların yayılmasıyla bulaşan bir hastalıktır. Genellikle savaş zamanlarında ortaya çıkan bir hastalık olmuştur. Hastalık dışkı yoluyla bulaşmaktadır ve hastalığın çevreye dağılmasını sağlayan en önemli taşıyıcılar sineklerdir.

Bakteriyel bir hastalık olan tifo özellikle sağlıksız kirli içme suları ve yeterli hijyen koşullarında hazırlanmayan gıdalardan bulaşır. İzmir'de savaş yıllarında yaygın hastalıklardan biri haline gelmiş dönemin gazeteleri günü gününe hatsa ve ölüm sayılarını vermiştir.

Tifo hastalığının kaynağı hastalar ve taşıyıcı olan sineklerdir. Böylece hastalık doğrudan ya da dolaylı olarak insana bulaşır. Hasta veya taşıyıcılarla temas ya da eşyaları ile temas sonucu hastalık doğrudan bulaşabilir. Dolaylı olarak bulaşmaya neden olan etkenler arasında mikrop bulaşmış su, süt, peynir, meyve, çiğ sebzeler ve deniz ürünleri sayılabilir. Liman bölgesine gelen gemilerden atılan atıklar ve lağımın denize aktığı sahillerdeki deniz suyu kirli olduğu için buralarda denize girmek ve kirli

¹⁴⁷ *Hizmet*, 22 Temmuz 1890, s.1

¹⁴⁸ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.91.

¹⁴⁹ Tantay, *a.g.m.*, s.42.

olan bu sularda balık ve deniz ürünleri üretmek veya tüketmek de aynı şekilde hastalığın bulaşmasına neden olur.¹⁵⁰

İzmir'in hastalığa karşı aldığı koruyucu sağlık önlemlerinin başında; hastalığın tedavisinin belediye tarafından görevlendirilen doktorlar aracılığıyla yapılması gelmektedir. Bu uygulama *Hizmet Gazetesi*'nde şu şekilde yer almaktadır:

“Belediye tarafından gönderilip bugünkü derç edilen ilandan anlaşılacağı üzere hasta olup kendilerini tabiblere gösterecek kudret maliyesi bulunmayan fukara-i ahaliye meccanen bakmak için belediyeden münasip mevkilerde muayyen vaktelerde tabibler bulunduracaktır. İnsanlar yekdeğere muavenete emr-i hüda ile memurdur. En ziyade yardıma muhtaç olan fukara-i ahali olduğu için belediyenin şu gösterdiği himmet hakikaten takdire şayandır. Fakat belediyenin müsaadesine mağruren bir şey ihtar edeceğiz. İlanda fukaraya tabibler tarafından ücretsiz bakılacağı belirtildiği halde edviyenin ucuz fiyatta verileceği beyan olunuyor, hâlbuki tabibe verilecek parası olmayan fukaranın edviyeye de para bulamayacağı meydandadır.

Edviye, tabibin muayenesi gibi sermayesiz olmadığı için meccanen verilmeyeceği ve binaen aliye-i fukaranın edviye parasını vermeye mecbur olduğu beyan eyleyebilirse de fukaranın ihtiyacının derecesine eşyanın maddiyat ve maneviyatına göre vücuttan adım adım vücuda intikal eder şeylerden olmadığı için tabibe para vermeye muktedir olmayan bir hastanın ilaca da para bulamayacağı şüphesizdir. Yalnız tabibe muayene ettirmek ve bir de ilacını vermemek ise bir insanın derdini dinlemek bir de dermanı için söz söylememek kabulündedir.”¹⁵¹

Diğer salgın hastalıklarda da uygulanan koruyucu sağlık önlemleri bu hastalık için de geçerli olmuş ve toplum yeniden bilinçlendirilmiştir. Öte yandan Basmane-Saman Hanı'nda art arda üç defa tifo vakası görülmüştür. Bunun üzerine orada oturanların hepsine tifo aşısı yapılmış ve çevre temizlenmiştir. Ayrıca Han bir hafta karantinaya alınmıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Tifo ve Paratifo*, Cilt: IV, İstanbul 1993, s.177.

¹⁵¹ *Hizmet*, 5 Nisan 1891, s.2.

¹⁵² Sabri Sürgevil, *Basmane Garı ve Çevresi*, İzmir 2011, s.174.

1918 yılında, İzmir ve Bozdoğan'da adından söz ettiren hastalık, 1919'da Çeşme'de 2, Karaburun'da 1, İzmir'de 7 müsab (hasta) ile 7 ölüme neden olmuştur. Belediye sınırları içinde toplam 38 kişi hastalığın pençesine düşmüş, 1918 yılında Salihli'de 1, Karşıyaka'da 3, İzmir'de 5 müsab ile Kuşadası'nda 1, Urla'da 1, İzmir'de 4 vefat görülmüştür. 1919 yılında gazetelerde hastalık haberlerine pek rastlamamakla beraber, 1920 yılında İzmir'de 19 müsab ve 1 vefat görüldüğü bilinmektedir. 1923 yılında humma-yı tifoidi hastalığı kısmen ortadan kalkmıştır.”¹⁵³

2.2.5. Frengi Hastalığı

İnsanlık tarihinin en eski hastalıklarından birisi olan ve Amerika'dan Avrupa'ya taşındığı düşünülen frengi, tıp literatüründe “sifilis (syphilis)” olarak bilinmektedir. Frengi yaralarına temas ve cinsel yolla bulaşan bu hastalık, Osmanlı hekimleri tarafından “frenk uyuzu”, veya “maraz-ı efrenci” şeklinde tanımlanmıştır. Arşiv belgelerinde ise “frengi marazi”, “illet-i frengi” veya “illet-i efrenciye” olarak belirtilmiştir.¹⁵⁴

Frengi kişide uzun yıllar devam eden zührevi bir hastalıktır. Frenginin ortaya çıkması ve yayılması üç aşamada kendini göstermektedir. Hastalık ilk önce üreme organının dış kısmında ve az da olsa ağız ve parmakta oluşan bir yara ile ortaya çıkmaktadır. İlerleyen süreçte hastalık kana karışır. Böylece deri üzerinde oluşan bakteriler ve boğazda oluşan yangın ile birlikte hastalık ikinci aşamadır. Artık bu aşama ile birlikte hasta, uzun yıllar sürececek ağrılı bir sürece girmektedir. Hasta, yıllarca uzuvlarını hareket ettiremeyebilir. Bundan sonraki son süreç ise hastanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanır.¹⁵⁵

¹⁵³ Tantay, *a.g.m.*, s.43.

¹⁵⁴ Necati Çavdar, Erol Karıcı, “XIX. Yüzyıl Sonları- XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2016), Cilt: XI, Sayı: 2, s.157.

¹⁵⁵ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.72.

İzmir'in liman bölgesi olan Kordon'da frengi hastalığı çevre bölgelere hızlı bir şekilde yayılmıştır. Frengi hastalığı Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte kendini göstermiştir. Savaşın ardından fethedilen bölgelerde yaşayan halkın göç etmesiyle de hastalık salgın halini alarak hızla yayılmıştır. Bu durum yeni doğan çocuklarda sakatlık ve ölüme yol açarak kalıtsal frengiyi getirmiştir.¹⁵⁶

26 Ekim 1889 tarihinde İzmir Valisi Halil Rifat Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği rapora göre, frengiye karşı bir Sıhhiye Komisyonu oluşturulmuş ve 10 maddelik bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan raporda hastalığın temel sebebinin fuhuş, fuhuşun ortaya çıkma sebebinin ise İzmir'deki genelevlerin olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple Hacı Bey Hanı ve Kordon'daki mahalle aralarındaki gizli fuhuş hanelerin Sakızlılar Mahallesi'ne kaldırılması ve kontrol altında tutulması istenilmiştir. Yine raporda buradaki kadınların Cumartesi ve Salı günleri iki tane hekimin kontrolünden geçmesi önerilmiştir. Buna ek olarak, hastanede 25 yatak bulunması ve henüz hastalığa yakalanmamış kişilerin boynuna madeni bir madalyon takılması ve hasta olan birine hasta değilmiş gibi rapor veren hekimlerin görevden men edilmeleri istenilmiştir.¹⁵⁷

Fahişelerin hastalığı taşıyıp taşımadığının denetimini yapmak için 1878 yılında Doktor Michael ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye üyesi Muallim Agop Handanyan görevlendirilmiş ve raporlar hazırlamıştır. Frengi hastalığı nüfus ve insan sağlığı açısından ciddi bir tehdit oluşturmuş bundan ötürü genelevlerin düzenli olarak sağlık denetimine tabi tutulması gerektiğini belirten raporlar yazmışlardır.¹⁵⁸

Durumun karşılıklı yazışmalar ile anlaşılması neticesinde bir talimatname hazırlanmış ve Şura-yı Devlet'in onaylaması ile 6 Şubat 1879 tarihinde Emraz-ı Sâriye Nizamnamesi kanun halini almış ve uygulanmaya başlamıştır. Nizamnameye göre salgın hastalıklar için tedbir almak ve genelevlerde bulunan kadınların sağlık

¹⁵⁶ Çavdar, Karıcı, *XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında...*, s.157.

¹⁵⁷ Abdullah Martal, "İlet-i Efrenciye (İzmir'de Frengiyle Mücadele)", *Tepekule Tarih* (2000), Sayı:1, s.89.

¹⁵⁸ Fatma Bulut, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: Frengi" *Tarih Okulu*, Sayı: 3, s.113-114.

kontrollerini denetim altında tutmak için memur, hekim ve belediye çavuşu vazifelendirilmiştir.¹⁵⁹

Hastalığın bu derece etkisini ve vücuttaki ilerleme evrelerini, Kuşadası Belediye Tabibi Ekrem Bey 16 Ağustos 1890 tarihli frengi hakkındaki yazısında şöyle dile getirmiştir; *“Küçük bir yara birçok yaraya sebep olabilir. Yayılması müthiş olan adı geçen irinin sarımtırak olup kan yoluyla ya da uzvun harap olan yerlerinde bulunur. Virüs şiddetli olup aşılama olunduğu zaman, mutlaka yara meydana gelir ve bu da illet-i efrenciye olarak adlandırılır. Bazı yazarlar iç irinin de bulunabileceğini söylemişlerse de, yapılan muayenelerde şimdiye kadar değinilen şekilde bir keşif yaşanmamıştır. Denilebilir ki kadınlardaki sızı erkeklerden daha az ise de yaranın bulunduğu yere göre etkisi değişebilmektedir. Hatta bazen zavallı kadına insanlığın huzurundan bile mahrum eder. Hastalığın uzun süren tedavi aşamasından sonra, niteliğini çibandaki renk değişiminden anlayabiliriz. Çiban iyileşmeye yüz tutmuşsa kül rengini almaktadır.”*¹⁶⁰

Frengi, aynı zamanda tüm nesli de etkileyen bir hastalık olduğu için bu durum toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki halk, frengiye yakalanan kişilerle tüm ilişkilerini kesmiştir. Dolayısıyla böyle bir durumla karşılaşan frengili hastalar da hastalığını gizlemiştir; bu durum ise frenginin daha çabuk yayılmasına sebebiyet vermiştir.¹⁶¹

İzmir limanı vasıtasıyla geniş bağlantılar kuran ve çok çeşitli etnik yapıyı bünyesinde barındıran dolayısıyla eğlenceye düşkün bir yapıya sahiptir. Bundan ötürü fuhuş kentte öteki yerlerden daha değişik bir biçim almıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hastalık yaygınlık göstermeye başlamış; İzmir basını yaptığı haberlerde Avrupalılar nedeniyle hastalığın bulaştığını her beş kişiden birinde hastalığın var olduğunu ve bütün bulaşıcı hastalıklardan hatta ölümden daha beter bir hastalık olduğunu çünkü yalnızca hasta olanın değil hastanın bütün çevresini ve hatta doğmamış çocuklarını dahi etkilediğini yazmışlardır.¹⁶²

¹⁵⁹ Çavdar, Karıcı, *XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında...*, s.160.

¹⁶⁰ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.72.

¹⁶¹ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.73.

¹⁶² Bulut, *a.g.m.*, s.113.

2.2.6. Çiçek Hastalığı

Son derece bulaşıcı olan çiçek hastalığının kaynağı *borreliota variolae* denilen bir virüstür. Hastalık insandan insana bulaştığı gibi eşya aracılığıyla da bulaşması mümkündür. Hastalığın bünyeye girmesinden 1-2 hafta sonra vücutta ateş ve tireme hali görülürken bel bölgesinde ağrılar belirmeye başlar. 3-4 gün sonra vücutta döküntüler başlar ve beraberinde kırmızı benekler görünür; ilerleyen süreçte bu benekler önce kabarcık sonrasında da sivilcelere dönüşür. 10. güne gelindiğinde sivilceler kurur ve kabuk bağlar. Kabukların düşmesiyle birlikte altında kalan ize “çiçek izi” denilmektedir. Çiçek hastalığı atlatanlar bağışıklık kazandığından hastalığın ortaya çıkmasında bağışıklık kazanamayanlar etkili olmuştur. Hastalık sonrasında ölüm çok fazla görülmesine de çocuklar üzerinde körlüğe sebep olması hastalığın sonuçları arasında gösterilebilir.¹⁶³

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı Devleti de dünyada yayılmış olan çiçek hastalığından etkilenmiştir. 1845 senesinde ilk olarak İstanbul’da kendini gösteren bu salgın hastalık, beraberinde sağlık alanındaki önlemleri ve çalışmalarını hızlandırmıştır. Çiçek hastalığı ile birlikte *aşı* kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴

Önce veba daha sonra kolera salgını ile karşı karşıya kalan İzmir’de hastalıkların tam bittiği düşünüldüğünde çiçek hastalığı ortaya çıkmıştır. İzmir’de salgının ilk görüldüğü yıl 1871’dir. Salgının başlamasıyla birlikte 222 kişi hayatını kaybetmiştir. Bir sonraki salgın ise 1882 yılında Musevi Mahallesi’nde görülmüştür. Önce Mart ayında başlayan salgın Haziran-Temmuz aylarında diğer mahallelere sıçramış ve en zor ve sıkıntılı dönemini Ağustos-Eylül aylarında göstermiştir.¹⁶⁵ 1888 yılının başlarında Bayındır ve Turgutlu’da salgının tekrar başladığı görülmektedir. *Hizmet Gazetesi*’nde çiçek hastalığından 24 kişinin vefat ettiği belirtilmiş; Sağlık Heyeti’nin bu hastalığa bir çare bulması talep edilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶³ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.79.

¹⁶⁴ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.82-83.

¹⁶⁵ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.83.

¹⁶⁶ *Hizmet*, 31 Ocak 1888.

İzmir, 1896 senesinde tekrar bir salgın yaşasa da 1909 senesindeki salgın kadar zarara uğramamıştır. Salgından etkilenenlerin aşılannmış kişilerden olması önlemlerin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca belediye reisi hastalığın başkalarına bulaşmasını engellemek amacıyla haftada bir-iki bin aşı tüpünü hızlı bir şekilde ve taze olarak gönderilmesini Sıhhiye Nezareti'nden talep etmiştir.¹⁶⁷ Bu isteğin üzerinden kısa bir süre sonra aşı tüplerinin sayısı haftada beşer bine çıkmıştır.¹⁶⁸ Ancak talep edilen aşı tüpleri uzun bir müddet bekledikten sonra gönderilebilmiştir.¹⁶⁹

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında İzmir şehrinde sıtma, kolera, dizanteri gibi salgın hastalıklar daha yoğun olmasına rağmen dönemin medyası çiçek salgınlarından daha çok bahsetmiştir. 1909'da çiçek salgını İzmir'de yoğun bir şekilde ortaya çıktığında belediyece aşı memurları sahaya gönderilmiştir. Fakat devletin aldığı bu tedbire rağmen Rumlar, aşı memurlarını kabul etmemiş ve aşı olmak istememişlerdir. Ayrıca çiçek hastası olduklarını aşı memurlarından saklayıp hasta olduklarını kabul etmeyenler olmuştur. Bu şekilde hastalığın yayılmasına ortam hazırladıkları gibi İzmir Belediyesi'ni kötüleyen yazılar yazarak ilgisizliğinden şikâyet eden Rum yazarlar da mevcuttu.¹⁷⁰

1919 yılında İzmir'de parça parça bir surette çiçek hastalığı ortaya çıkması nedeniyle İkiçeşmelik, Sevili Mescidi Karakolları, Mortakiye Kilisesi ve Salepçi Camii'ndeki sıhhiye dairesine tayin olan sıhhiye memurları, tüm ahaliye çiçek aşısı yapmaya başlamıştır.¹⁷¹

Sıhhiye Müdüriyeti dönemin medyasını kullanarak salgına karşı halkı bilinçlendirici yazılar yazmış; aşı yaptırmalarını istemiştir. Bir ticaret kenti olan İzmir'de görülen salgın hastalığın yayılmasını engellemek ve başka yerlere sıçramamasını sağlamak amacıyla herhangi bir sebepten veya ticaretten İzmir'den seyahat edecek kişilerin Konya'ya varmadan mutlaka aşılannmış olmasını istemişlerdir. Bu kişiler ancak "aşı şahadetnamesi"ni göstererek kente giriş yapabileceklerdir. 1919'da çiçek salgını giderek yayılmış, neredeyse tüm kenti etkisi altına almıştır. Bu durumdan dolayı Sıhhiye Dairesi salgından kaynaklanan vefatları azaltmak amacıyla

¹⁶⁷ BOA; DH.MUI, 15/44. (13 Ramazan 1327 / 28 Eylül 1909).

¹⁶⁸ BOA; DH.MUI, 21/19. (25 Ramazan 1327 / 10 Ekim 1909).

¹⁶⁹ BOA; DH.MUI, 31/3. (8 Zilkade 1327 / 21 Kasım 1909).

¹⁷⁰ Tantay, a.g.m., s.44.

¹⁷¹ Tantay, a.g.m., s.45.

din, cins, mezhep ayrımı yapılmaksızın herkese ücretsiz aşı yapılacağını duyurmuş salgının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu sert önlemlere rağmen halkın çoğu çiçeğe yakalandığını saklamıştır.¹⁷²

1919'da gazetelere göre İzmir ili ve çevresinde hastalığı oldukça fazla bünyesinde barındıran ve vefat eden insan olduğu görülür; İzmir'de 83 çiçek müsabına karşılık Manisa'da 7, Karşıyaka'da 3, Buca'da 4, İzmir'de 69 kişi hastalıktan hayatını kaybetmiştir. 1920 yılında ise Urla'da 1, İzmir'de 12 müsab ve Karşıyaka'da 2, İzmir'de 13 ölüm görülmüştür.¹⁷³

Yapılan yoğun mücadele sonucunda 1921-1922'ye gelindiğinde hastalığın etkisini azalttığı ve oldukça az rastlanan bir hastalık halini aldığı görülmektedir. Günümüzde de çiçek hastalığı devam etse de bir salgın niteliği taşımamakta ve aşı olma zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁷⁴

2.2.7. Veba Hastalığı

Veba, Ortaçağ'da "kara ölüm" olarak adlandırılırken, Osmanlı'da "taun" olarak da adlandırılmıştır. Hastalık için "her taun vebadandır fakat her veba taun değildir." görüşü benimsenmiştir.¹⁷⁵

XIV. yüzyılda meydana gelen kara ölüm ismiyle anılan en yıkıcı veba salgını yaşanmıştır. XIV. yüzyılda gerçekleşen bu büyük ve yıkıcı veba salgını insan ayrımı yapmaksızın Müslüman ve gayrimüslim canları alıp şehirleri darmaduman ediyordu. Bu amansız hastalık limanlarıyla ünlü Akdeniz kıyısını harap edip hastalığın olduğu yerde birçok bölgeye taşınmasını ve daha geniş bir etki alanına sahip olmasına sebep olan nedenlerin belki de en önemlisi ahşaptan yapılan bu sebeple içerisinde mikropları taşıyan gemilerdir. Hastalığın nüksedip salgınının baş gösterdiği zamanda bir gemi limandan ayrıldığı ve başka bir limana vardığı zaman taşıdığı insan sayısı salgından dolayı mutlaka azalmış olurdu. Salgın şüphesi olan gemiler mutlaka limandan uzak tutulurdu. Bu gemilere hiç kimse yardım etmez hatta korsanlar dahi bu gemilere

¹⁷² Tantay, *a.g.m.*, s.45-46.

¹⁷³ Tantay, *a.g.m.*, s.46.

¹⁷⁴ Tantay, *a.g.m.*, s.47.

¹⁷⁵ Yıldız, *a.g.t.*, s.7.

yaklaşmazdı. Veba salgını, İzmir, İstanbul gibi büyük limanlara ulaşip yiyecek içecek sayesinde Anadolu ve Rumeli'ye geçer ve buraları tehdit etmeye başlardı. Doğal afetlerin sıkça gerçekleştiği(deprem, çekirge istilası, yangın, sel) kentlerde veba vb. salgın hastalıklar oldukça rahat bir şekilde yayılım gösteriyordu. Çünkü bu doğal afetlerin yarattığı ortam salgın hastalıklar için tam bir üreme, bulaşma ve geniş sahalara yayılma alanıdır.¹⁷⁶

Veba, hiçbir zaman tamamen yok edilmemiş bazı zamanlar İzmir'i tehdit etmiş yedi yılda bir ortaya çıkıp ölümlere sebep olmuştur. Örneğin 1667'de 6000 Türk, 800 Musevi, 600 Rum, 500 Ermeni, 20 Fransız'ın ve birkaç Hollandalı tüccarın; 1674'de 5000 Türk, 500 Musevi, o kadar Rum ve 300 Ermeni'nin öldüğü görülmüştür.¹⁷⁷

Her afet peşinden bir diğer afeti getirir ve yıkımı doğurur. Levantenlerin çok fazla olduğu iç içe geçmiş birçok halkın bir arada yaşadığı bu kentte yaşanan şiddetli depremler peşi sıra büyük yangını beraberinde getiriyor, bu sebeple şehir tahribat görüyordu. Bunun üzerine yaşanan salgın hastalıklar da tahribatın üst seviyelere çıkmasına sebep oluyordu. Hastalığın tabiatı dolayısıyla Haziran, Temmuz Ağustos, aylarında nüksetmesi ticareti sekteye uğratiyordu. Veba mikrobu taşıyan pireler üremek için 11°C hava sıcaklığına ve %50-55 nem oranına ihtiyaç duyuyorlar, hava sıcaklığı arttığında ve nem oranı azaldığında da –yaklaşık 27°C'da ve %42 nem oranında ölüyorlardı. Bu nedenle salgın genellikle Mart ayında baş gösteriyor, Haziran'da doruğa ulaşıyor. Temmuz ayında ise gerilemeye başlıyordu. 1700 ve 1820 tarihleri arasında İzmir 75 kez veba salgınına tanık oldu. Bu durum, kentin yukarıda belirtilen tarihler arasındaki sürecin %62'sinde veba mikrobu taşıdığı anlamına geliyordu.¹⁷⁸

Salgın hastalık senelerce devam ettiğinden kenti yıkıma uğratiyordu. Kentteki en yıkıcı veba salgını uzun yıllar sürmüş, 16 sene kenti etkisi altına almıştır. (1757-1772). Genel olarak veba salgınlarının etki süresi 4-5 senedir. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde salgın, etkisini daha da artırıp yüzyılın ilk yarısında daha şiddetli geçmiştir. Salgının kente gelmesi genellikle deniz yoluyla gerçekleşiyordu. Limanlardaki hijyenik olmayan koşullar ve kalabalıktan dolayı İzmir salgının eksik

¹⁷⁶ Ömür Ceylan, "Ölümün Adı: Veba", *Dergâh Dergisi*, (Nisan 2005), Sayı:182, s.2.

¹⁷⁷ Frederic Bauden *İzmir Gezisi Antoine Galland'ın Bir Elyazması (1678)* İzmir 2003, s.102.

¹⁷⁸ Elena Frangakis Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, İzmir 2006, s.37-38.

olmadığı şehirlerden biri haline geldi. Bazı kentler mikrobun üremesine ve yayılmasına elverişliyken İskenderiye gibi bazı kentler ise hastalığın üreyip yayılmasına elverişli değildir. İzmir hastalığı ithal ederken İstanbul gibi kalabalık şehirler hastalığı hem ithal ediyor hem de kendisi bizzat üretiyordu. 1754 senesinde İzmir kentini ablukaya alan veba salgını İstanbul’da deniz yoluyla gelen bir fırıncı tarafından taşınmış kısa sürede geniş bir bölgeye yayılım gösterip yıkıma sebep olmuştur. Şehri vuran 1748 ve 1792 tarihli veba salgınlarının sebebi ise İskenderiye kentindeki vebanın şehre taşınmasıydı. Bu salgın hızlıca yayılmış ve birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu sebeplidir ki halkın korkulu rüyası haline gelmiştir.¹⁷⁹

1761’de Ödemiş’te Rum cemaati arasında yayılan vebayı önlemek için tedbir olarak Ödemiş’in Rum Metropoliti kasabadaki dini toplantıları yasaklamıştır.¹⁸⁰ Farklı şehirlerde ortaya çıkan veba salgını İzmir’e 1784 senesinde ulaşmış ve Nisan’dan Temmuz’a kadar tırmanışa geçmiş, Haziran ayında ise günlük 400 vefat sayısına ulaşılmıştır.¹⁸¹

1791 yılında başlayan veba salgını nedeniyle ticaret durma noktasına gelmiş gemiler boşaltılmış hastanelerin hasta alma kapasitesi dolmuş yer kalmaz hale gelmiştir. XIX. yüzyılda süregelen veba 1809 yılında etkisini arttırırken salgından sonra 1812-1816 yıllarına kadar 45.000 insanın vefatıyla sonuçlanmıştır. 1826-1837 tarihleri arasında ise 5000 zaiyat verilmesine sebep olmuştur.¹⁸²

Dönemin gezgini J.M.Tancoigne, 1812’de yaşanan ağır veba salgınında ölenlerin sayısını 45 bin olarak belirlerken, Daniel Panzac, Osmanlı Devleti’nde veba hastalığını konu alan çalışmasında bu sayıyı 20 bin olarak vermişti. 1735-1788 tarihleri arasında yaşanan veba salgınlarındaki ölüm oranı kent nüfusunun %5 ile %15 arasında değişiyordu.¹⁸³

¹⁷⁹ Syrett, *a.g.e.*, s.38.

¹⁸⁰ Günver Güneş, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir’de Sağlık (Hastalıklar-Hastalıklarla Mücadele ve Sağlık Kurumları),” *İzmir Araştırmaları Dergisi*, (2017), Sayı:5, s.34.

¹⁸¹ Syrett, *a.g.e.*, s.40.

¹⁸² Sabri Yetkin “İzmir’de Veba Salgını”, *ÇTTAD*, Cilt: I, Sayı:3, s.372.

¹⁸³ Syrett, *a.g.e.*, s.39.

1812 yılında İzmir, 60.000 civarı bir nüfusa sahip iken salgının üç yıl boyunca sürmesi sonucu 45.000 kişinin hayatını kaybetmesiyle nüfus sayısında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Vebadan daha çok etkilenenin Türk mahalleleri olması onların temiz olmadıklarını göstermez. Bu durum sadece inançlarından dolayı kadercilik anlayışını benimsemelerinden kaynaklanır.¹⁸⁴

1788 senesinde İstanbul'dan İzmir'e gelerek yayılan veba bütün şehre yayılıp birçok kayıp vererek ağır bir şekilde geçerken 1824 senesinde İstanbul'dan gelen salgın ise belli bir kesimi etkilemiş geniş alanlara yayılmadan yitip gitmiştir. 1824'teki salgının hafif atlatılmasının en önemli sebebi, 1812 senesinden 1821'e kadar kenti ablukaya alan salgından kurtulanların bağışıklık kazanması bundan dolayı da 1824'teki salgından etkilenmemesidir. Son veba salgını 1837 senesinde tarihlenmektedir. Salgın İzmir'e ulaşip kenti etkisi altına almadan öncesi çevresindeki kentleri etkisi altına alıyordu. Manisa bundan dolayı sıklıkla veba mikrobu etkisinde kalıyor büyük kayıplar veriyordu. Çünkü burada pamuk yetiştirilmekte ve sürekli İzmir ile ticari bağlar kurulmaktaydı. Bundan dolayı da İzmir'e mikrobun taşınmasına sebep oluyordu. Anadolu'dan İzmir'e taşınan ticaret, Bergama, Balıkesir Aydın gibi şehirler İzmir'e salgının gelmesine sebep oluyordu. Salgında ölen kişi sayısını her bir kaynakça farklı belirtmiştir.¹⁸⁵

Tablo 5: 1837 Yılında İzmir'de Veba Salgınından Ölüm¹⁸⁶

Milliyet	Nüfus	Hastalığa Yakalanan	Ölen	İyileşen
Türkler	58000	4500	400	500
Rumlar	48000	600	450	150
Katolikler	10000	50	30	20
Museviler	8000	457	297	160
Ermeniler	6000	120	54	66
Toplam	130000	5727	4831	896

¹⁸⁴ Syrett, *a.g.e.*, s.78-79.

¹⁸⁵ Syrett, *a.g.e.*, s.38-39.

¹⁸⁶ Beyru, *XIX. Yüzyılda İzmir'de Sağlık*, s.43.

Bu tarihlerden sonra vebanın İzmir’de etkisi azalmış yok olmaya yüz tutmuştur. Bir ara Musevi Yoda Avayo’nun veba belirtileri taşıması sebebiyle şehrin tansiyonu yükselmiş; yöneticiler ve halk paniklemiştir. Ancak söz konusu kişi müşahede altına alınıp bir dizi teste tabi tutulmuştur. Doktor Nikol’un muayenesi sonucunda Yoda Avayo’nun veba olmadığı ortaya çıkmış ve karantinaya gerek kalmamıştır. Ancak bir süre sonra bu teşhisin yanlış olduğu ortaya çıkmış, Yoda Avayo’nun veba olduğu ve karantina bölgeleri kurulmasına karar verilmiştir. İzmir’deki gayrimüslim tebaa kendi toplumları için şehir dışındaki İngiliz Hastanesi’ni merkez yapmış ve tedaviyi buradan yönlendireceklerini kabul etmişlerdir. Ardından bir başka Yahudi daha hastalığa yakalanmıştır. Bu kişinin hastalığı hafif olmasına rağmen İzmir ve civarında 10 günlük bir karantina uygulanmıştır.¹⁸⁷

Yahudi cemaatinde hastalık nüksetmiş ve yayılım göstermiştir. Bu yayılım sebebiyle belli başlı denetlemeler yapılmış ve önlemler alınmıştır. Bir kimse normal bir sebepten ölse dahi doktor kontrolünden geçirilip ruhsat ile defnedilmiştir. Önlem amacıyla bazı nesnelere örneğin hayvan ürünleri, yün, canlı hayvan, sebze meyve, kullanılmış kıyafetler, kilimler ve her türlü kullanılmış eşyanın şehre girişi yasaklanıp dezenfekte edilmiştir.¹⁸⁸

1830’lu yıllarda İzmir’de Fransızca olarak yayımlanan *Journal de Smyrne Gazetesi* veba ile ilgili bilgiler vermektedir. Yine İzmir’de hastalıkla ilgili araştırmalar yapan Fransız Doktor Bulard de Meru da kaleme aldığı eserinde sadece 1837 yılında 5727 kişinin hastalandığı ve 4831’nin hayatını kaybettiğini belirtmiştir.¹⁸⁹ Veba, 1800’lerin ortalarından itibaren Osmanlı için önceden korkulu bir rüya halini almasına karşın ileriki yıllarda adeta sıradan bir durum haline gelmişti. Ancak tabii ki beraberinde getirdiği maddi ve manevi anlamdaki olumsuzlukları devam etmiştir. 1800’lerin ortalarında başlayıp 1900’lerin ortalarına kadar devam eden veba salgının ilerleyişini önce durdurup zamanla da ortadan kalkmasını sağlayan en büyük önlem ise 1840 yılında başlayan karantina uygulamasıdır.

¹⁸⁷ Yetkin, *a.g.m.*, s.372-373.

¹⁸⁸ Yetkin, *a.g.m.*, s.375.

¹⁸⁹ Beyru, *XIX. Yüzyılda İzmir’de...*, s.126.

Hıyarcıklı veba olarak adlandırılan ve bizdeki karşılığı taun olan bu hastalık sadece fareler ve onların taşımış olduğu pireler vasıtasıyla insanlara sirayet etmekteydi. Mikrobu etkisini kaybetmesi ile birlikte hastaların birçoğu salgının üstesinden gelebiliyordu. Yapılan sağlık uygulamasının olumlu sonuç vermesinde “Pasteur Enstitüsü’nden yetişen ve hıyarcıklı veba basilini keşfeden Yersin’in icadı olan serumun kullanılması ciddi bir etken olmuştur.”¹⁹⁰

İzmir’de veba salgınının fazla görülmesinin belki de en önemli sebebi geniş hinterlanda sahip bir liman kenti olmasıdır. Çünkü ticaret genellikle deniz yoluyla yapılmaktaydı ve olası hastalık taşıyan bir limandan diğer bir limana ve gemilere sızan fareler ve kemirgenler vasıtasıyla veba salgını aktarılmıştır.¹⁹¹

Salgının yayıldığı sıralarda iki tane önlem amaçlı uygulama geliştirilmiştir. Birincisi; salgının açığa çıktığı yerleri denetim altına alarak çeşitli kimyasal maddelerle temizliğinin sağlanmasıydı. İkincisi ise; gelen yolcuların tahaffuzhanelerde karantina altına alınarak bekletilmesi ve bu sırada gerekli sağlık muayenelerinin yapılması ve eşyalarını yüksek sıcaklıktan oluşan buhardan geçirilmesiyle oluşan bir yöntemdir. Ancak belirlenen bu uygulamalar neticesinde birçok problem ortaya çıkmıştır. Uygulanan karantina süresi içerisinde ticaret hayatında önemli ölçüde bir duraksama oluşmuş ve bunun neticesinde ekonomide ciddi bir zarar yaşanmıştır. Bundan dolayı insanlar işsiz kalmış ve toplumda düzensizlik baş göstermiştir.¹⁹²

Veba salgınının ilk zamanlarında hastalığın insandan insana yayıldığı düşünülerek vebalı kişiler diğer insanlardan uzaklaştırılmak üzere Beştepeler’de kurulan çadırlara gönderilmiştir. Gönderilen hastalar için hemen serum tedavisine başlanılmış, 15 gün süreyle karantina altına alınan vebalı hastaların tüm eşyaları yakılarak ortadan kaldırılmıştır. Beştepeler’de bulunan veba hastanesi, yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte kullanılamayacak bir duruma geldiği için burası Sinekli’ye taşınmıştır. İzmir’deki ilk iki hastanın Yahudi olması sebebiyle Yahudihanelerde yaşayanlar şehir dışına çıkarılmış ve Belavista Tepesi’ne yerleştirilmiştir. Haziran ortalarında Yahudilerin sayısı 1000 olunca ve İzmir dışındaki

¹⁹⁰ Mesut Ayar, “1900 İzmir ve 1901 İstanbul Salgınları Bağlamında Vebanın XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Devam Eden Etkisi”, *History Studies*, (Temmuz 2010), Sayı: 3, s.174.

¹⁹¹ Ayar, Kılıç, *a.g.m.*, s.164.

¹⁹² Ayar, *a.g.m.*, s.174.

tahaffuzhanelere de yeni çadırlar kurulması gerekince, Belavista'daki çadırların bir kısmı sökülerek tahaffuzhanelere nakledilmiş, buradaki Yahudiler ise Roçild (Rochild) akaradı denen binaya yerleştirilmişti. Bunun dışında, şehirdeki Museviler Pınarbaşı gibi civar köylere de göç ettirilmişlerdir. Bu arada Hüsni, Mehmed Ali ve Faik Beylerden oluşan bir tıbbi heyet her gün Yahudi mahallelerini dolaşarak teftiş etmiştir.¹⁹³

İzmir'de Ayayani ve Başdurak mahalleleri vebalı hastaların görüldüğü yerler arasında olduğu için doktorlar tarafından sürekli gözetlenmiş, Temmuz ve Ağustos aylarında tamamen dezenfekte edilmiştir. Gazete haberlerine göre İzmir, dünyada en temiz kent olmuş; ayrıca vebanın yanında difteri, tifo ve çiçek hastalıklarının da üstesinden gelmiştir. İskenderiye'den İzmir'e geldiği düşünülen veba salgını sebebiyle İzmir Sıhhiye Komisyonu, buradan alınmış olan her türlü eşyanın yakılmasını sağlamıştır. Kent çeşitli bölümlere ayrılarak hepsinin başına doktor atanmış ve bunları tespit etmek için Feyzi Paşa başkanlığında, Faik, Nuri, Mehmed Ali ve Miçi'nin de dahil olduğu bir komisyon oluşturulmuştur.¹⁹⁴

Öte yandan bir başka uygulama ise; veba ya da ona yakın bir hastalık belirtisi gösteren kişileri hükümete bildirenlerin 1 Lira ile ödüllendirilmesi idi. Bu uygulama daha çok karantinanın kaldırılmasını isteyenler ve hastalığını saklamaya çalışanlar için alınan bir önlemdi. Hastalığın yayılmasında birincil faktör olan fareler hakkında ise halk, gazeteler aracılığıyla bilinçlendirilmiş ayrıca ev, cami, okul gibi halka açık olan yerler de ilaçlanmıştır. İzmir'de ilk başlarda veba ile ilgili haberlere pek itibar edilmemiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda bakteriyolog Nicolle, hem İzmir'deki vebanın tehlike oluşturmadığını, hem de bu hastalığın Yersin serumu ile iyileştirebileceğini belirtmiştir.¹⁹⁵

¹⁹³ Ayar, *a.g.m.*, s.176.

¹⁹⁴ Ayar, *a.g.m.*, s.177.

¹⁹⁵ Ayar, *a.g.m.*, s.177.

Salgının görüldüğü ilk iki vakada hastaların sağlık durumu merak edilmekteydi. Bu Yahudilerden birinin adı Yoda, diğerinin ise Moşe idi. Hastalığın beraberinde getirdiği huzursuzluk sebebiyle halk “şehirde veba olmadığını ispata çalışan tüccarlar ve salgını önlemeye çalışan doktorlar” olarak neredeyse iki kampa ayrılmıştı.¹⁹⁶

Bakteriyolojihane-i Osmani Müdürü Dr. Nicoll’ün incelemeleri sonucunda ilk vakanın veba mikrobu taşıdığı ortaya çıkınca 17 Mayıs itibariyle İzmir’den başka bir şehre seyahat edenler için 48 saat karantina uygulaması başlatılmıştır. Karantinanın yapılacağı yer İzmir’deki Klazomen Tahaffuzhanesi idi. Burada öncelikle gemilerdeki fareler gazyağı ile ortadan kaldırılacak, tayfa ve yolcular muayene edilecek ve eşyaları da etüv makinesinden geçirilecekti. Tren ile gelen yolcuların sağlık durumları ise her trende yer alacak olan bir doktor ile takip edilmekteydi. Karantina uygulaması süre bakımından önce 10 gün olarak belirlenmiş, ilk vukuatın açığa çıkmasıyla bu süre 10 günü geçmiştir. Sonrasında başka bir hastalık görülmediğinden süre 48 saate indirilmiş, 22 Mayıs’ta 24 saate düşmüşse de muayenelere devam edilmiştir. 28 Mayıs’ta ikinci vakanın gelmesiyle birlikte karantina uygulaması 5 güne çıkmıştır. Böylece İzmir’den başka bir yere seyahat edecekler deniz yolunu kullanacaksa Klazomen’de, kara yolunu kullanacaklar ise Aydın, Manisa, Uşak gibi merkezlerin dışındaki yerlerde kurulan tahaffuzhanelerde karantinalarını çıkaracaklardı. Bu konudaki dikkat ve titizlik tahaffuzhanelerin kurulumu tamamlanana kadar yolcuların dışarıya çıkmasına izin verilmemesinden anlaşılmaktadır.¹⁹⁷

Ayrıca hastalık şüphesi taşıyan bazı kişilerin tedaviden kaçarak, firari olduklarını belirten haberler basında yer almakta, ancak bu kişilerin durumlarının ne olduğuna ilişkin hiçbir habere rastlanılmamaktadır. Salgına genellikle gelir seviyesi düşük olanlar yakalanmıştır. Hastalık en çok bekâr odaları ve hanlarda görülmektedir.¹⁹⁸ Halkın telaşa düşmesinin sonucunda görevliler hastalığın hafif geçtiğini telaşa mahal olmadığını bildirmişlerdir. Tedirginlik öyle bir hal almıştı ki kişi vebadan ölmese dahi halk o kadar korkuyordu ki ölüye yaklaşmıyor gömmeye yeltenmiyor, ölüler açıkta bırakılıyordu.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Ayar, *a.g.m.*, s.178.

¹⁹⁷ Ayar, *a.g.m.*, s.178-179.

¹⁹⁸ Yetkin, *a.g.m.*, s.377.

¹⁹⁹ Yetkin, *a.g.m.*, s.378.

Bu tedirginlik devam ederken gayrimüslimler konsoloslara gidip şikâyet etmiş ekonomik olarak zor durumda olduklarını çöküşün eşiğine geldiklerini bu kötü durumdan kurtulmak için karantinaların kaldırılmasını talep etmişlerdir. Duruma Rusya el koymuş, Rus konsoloslugu karantinanın süresinin kısaltılması yönünde valiliğe nota vermiştir. Karantinalar ortadan kaldırılmayınca bu kez de Fransız konsoloslugu tarafından nota verilmiştir. Bu olayların çıkış sebebi ekonominin kötüleşmesi ve azınlıkların bu durumdan duyduğu hoşnutsuzluktur. 31 Mayıs 1900'de yayımlanan *Ahenk Gazetesi* durumdan şöyle bahsetmektedir:

“...Bizim en ziyade nazar-ı dikkat ve ehemmiyetimizi celb eden şey ahval-i haziranın ticaretimize iras eyleyeceği zarar-ı azimdir. Üç seneden beri mezruatımız kuraklığa uğramış ve mahsulde killet görülmüştür. Bu sene ise her şey yolunda devam etmiş ve her merkez-i ziraatten bize mahsulatın feyz-i bereketini müşir haberler vürud etmekte bulunmuş olduğundan ticaret, sinin-i sabıkanın mafatını telafi edeceğini ümid eyliyor idi. Hâlbuki ahval-i haziranın tesirat-ı evveliyesi şimdiden anlaşılabilir. Limanımız boşdur, vapurlar gelmekten itiraz ediyor, hariç ile münasebetimiz ise münkesirdir. Fabrikalar idhalat-ı azimeye uğradığı gibi ihracat da kabil-i tahmin bir zarar maruz bulunuyor.”²⁰⁰

Halk arasında veba salgınına karşı gösterilen tepki dinlere bağlı olarak değişiklik gösteriyordu. Bu da Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki ölüm sayısındaki farkı açıklıyordu. Müslüman Türkler hastalığın Allah'tan geldiğini düşünüp daha az önlemler alıyor, gayrimüslimler ise vebanın Tanrı'nın cezalandırması olduğunu düşünüyor ve çeşitli önlemler alarak hastalıktan kurtulmaya çalışıyordu. Bu sebepten ötürüdür ki Türkler arasında hastalık daha hızlı yayılıp daha çok kayba sebep olmuştur. Ermeniler, Museviler, Rumlar ve gayrimüslim azınlık tebaa arasında aldıkları önlemlerden dolayı daha yavaş yayılmış ve daha az kayıpla sonlanmış. Gayrimüslimler maddi imkânları doğrultusunda veba gösterilen yerlerden uzaklaşıyor veba bitene kadar geri dönmüyorlardı. Örneğin, 1784 senesinde görülen vebada 20.000 civarında azınlık şehri terk etmiştir. Hastalık her kesimin farklı tepki vermesine sebep olacak ki Frenk mahallesindeki Avrupalı tüccarlar hastalık baş gösterdiğinde yiyecek

²⁰⁰ Yetkin, *a.g.m.*, s.380-381.

stoğu yaparak kendilerini eve kapatmış ve dışarı ile tamamen bağlantıyı keserek ticareti bir süreliğine durdurmuşlardır.²⁰¹

Gezginler, kenti “veba salgınının doğduğu ve geliştiği nokta” olarak göstermiş bu salgının yayılmasında bilgisizlik ve vurdumduymazlığını önemli sebepler olduğunu söylemişlerdir. İzmir’de gereğinden fazla korunaksız ve pis olan Frenk Mahallesi aynı zamanda yoğun ticaretten dolayı veba salgınlarına ev sahipliği yapan doğuş noktası halindeydi. Veba salgınlarına karşı Türkler ve Frenk Mahallesi sakinleri farklı tutumlar sergilemiş Türkler Allah’ın hikmeti olarak görüp durumu kabullenmişken Frenk sakinleri bir çözüm arayışına girip vebaya çare aramışlardır. Yoğun yayılım gösteren veba salgını şehrin belli mahallerinde cılız bir şekilde kendini gösterse de 1919’da olduğu gibi yoğunlaştığı zamanlar da görülmüştür.²⁰²

Yunan doktorları İzmir’deki işçileri ve limanda çalışanları hastalığın var olup olmadığına dair muayene edip aşıyorlardı. Bu uygulama tamamen ücretsiz yapılıyordu. XIX. yüzyıldan itibaren görülen veba 1920’ye kadar oldukça baskındı. 1921 yılına gelindiğinde ise vebanın etkisini kaybetmeye başladığı görülür. Yaz aylarında şiddetini arttıran bu hastalığın yapılan aşilar ve tedbirlerle salgına dönüşmeden önü kesilmeye çalışılıyordu. 1922’de hastalığın tekrar nüksetmesi üzerine olayın daha fazla büyümemesi için halka aşı uygulamasına geri dönülmüştür.²⁰³

Kadercilik sebebiyle vebaya boyun eğerek teslim olmuş olan halk, ticaretin de kötüye gitmesi ve durağanlaşması sebebiyle iyice yoksullaşmış ve kendini salmış durumdayken 1939 senesinde kurulan Karantina Nazırlığı sayesinde vebaya karşı daha bilinçli bir şekilde baş etmeye çalışmışlardır.²⁰⁴

Vebaya karşı alınan önlemler etkili olmayıp tıbbi açıdan yetersiz kalınması ve hastalıktan ölenlerin giysilerinin satılması yalnızca burada değil başka kentlerde de salgının yayılmasına sebep oluyordu. Bu sebeple hastalık uzak yerlere dahi sıçrayabiliyordu. Salgının geniş alanlara yayılması ve büyük kayıplara sebep

²⁰¹ Syrett, *a.g.e.*, s.41.

²⁰² Tantay, *a.g.m.*, s.48.

²⁰³ Tantay, *a.g.m.*, s.49.

²⁰⁴ Ceylan, *a.g.m.*, s.3-4

olmasında devletin gerekli önlemleri almadığı ve Müslümanların da kaderci tavırları eleştiri konusu oluyordu.

Bu süreçte bazı kişiler kentten ayrılarak kırlara çekilmiş ve hastalığın şehirden uzaklaşmasını beklemişlerdir. Avrupalı devletler veba salgını tehlikesi bulunan yerler ile ticaret yapmanın tehlikeli olduğunun bilincindeydi. Avrupa ile Osmanlı arasındaki ticarete geminin uğradığı her limanda temiz sağlık belgesinin alınması şart koşulmuş bir önceki limanda salgın görülmesi durumunda bu belge geçersiz sayılmış ve reddedilmiştir. Bu yasa maddi külfetinden dolayı çok fazla uygulamada kalamamıştır. Temiz sağlık belgesini almak oldukça güçtür. Nitekim İngiliz ve Fransız konsoloslar hastalığın herhangi bir belirtisinin görülmesi durumunda temiz sağlık belgesi vermiyorlardı. Uygulanan bu tedbirlerden dolayı gerçekleşen maddi kayıplar en aza indirgenmeye çalışılmış İzmir'e ulaşan gemi vebalı ise kaptan görevden alınmıştır. Geminin gönderilmesinden dolayı oluşacak zarar yapılan bu Levant Kumpanyası tarafından karşılanmayıp sigortacılar tarafından karşılanacaktı.

Hastalığın son görülmesinden itibaren ticaret yapılması ve gemilere yüklenmesi için 21 günlük bir bekleme süresi olacak, gemiler mallarla doldurulurken şehirde veba görülürse gemi yüklenmeyecek ve 21 gün daha kıyıda havalandırılacaktı. Bu bekleme nedeniyle gerçekleşen maddi kayıp oldukça yüksektir. Verilen temiz sağlık belgesinin şüphe ile karşılanması önemli bir sorun oluşturuyordu. Bu durum Osmanlı'nın limanlarına talebin azalmasına sebep oluyordu.

Rumların ticaretin daha fazla sekteye uğramaması adına evrakta sahtecilik yapıp temiz sağlık belgesi üzerinde değişiklik yaptıkları da görülmekteydi. Bu nedenle İngilizler Rumların düzenlediği temiz sağlık belgesine çok fazla güvenmeyip Rumların şehirde salgın olmadığını söylemelerine rağmen gemiyi salgın tehdidine karşı kontrol altına alabiliyorlardı. Fakat yine de İngilizler Rumların verdiği karara çoğunlukla uyuyorlardı. Hastalık bir kimsede vuku bulduğunda bunu saklamak oldukça güç ve manasızdı.²⁰⁵

²⁰⁵ Syrett, *a.g.e.*, s.41-43.

Fransızlar ise sağlık belgelerini üç kategoriye ayırmışlardı. Temiz sağlık belgesi olan “patente nette” limanda ve limanı çevreleyen kırsal alanda veba hastalığına rastlanmadığını belirtiyordu. Kuşkulu sağlık belgesi “patente soupçonné” ya da “touchée”, limanda hastalık söylentileri varsa ya da hastalıklı bölgelerle ilişkide bulunmuşsa veriliyordu. “Patente brüte” ise geminin hareket anında limanın veba hastalığının etkisinde olduğunu gösteriyordu. Bu son belge çoğunlukla 40 gün sonra temiz sağlık belgesine dönüşüyordu.²⁰⁶ Fransızlar ve İngilizler kendi milletini hastalığa karşı korumak ve salgına karşı önlem almak amacıyla hastaneler yapmışlardır. Bu sağlık kuruluşları zengin kimselerin bağışlarıyla inşa edilmiştir.

İzmir’e Mart ayında gelen gemiler sonbahara gelindiğinde İzmir’den ayrılıyorlardı. Ticaret; Mayıs - Ağustos ayları arasında artıyor aynı zamanda bu aylarda vebanın üremesine elverişli koşullar oluşuyor ve hastalık yaygınlık gösterebiliyordu. 1828 senesinde olduğu gibi veba ticareti sekteye uğrattıyor, gelen gemiler “patente brute”ye yükleniyordu. Bu da ticaretin azalmasına gemilerin gidiş geliş oranının düşmesine neden oluyordu. Bundan dolayı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında kıyı ticareti durmuş kervanların kente gelmemesine sebep olmuş bu da ekonomik bir çöküntü doğurmuştur. İzmir halkı ve Levantenler kıra göçtüğünden ticaret içinden çıkılmaz bir hal almıştı.²⁰⁷

Öte yandan İzmir’de yaşayan Ermenilerin veba nüksettiğinde neleri var neleri yoksa hepsini yoksullara verdiklerini bu sayede salgını çok yıkıma uğramadan atlatacaklarına dair bir inançları vardı.²⁰⁸

İzmir’de Katolikler ve Rumlar cemaatleri içinden hastalık kapmış olanlar için tedavi haneler açmışlar; Alman, İngiliz, Amerikalı ve Fransızlar ise kendi cemaatindeki kişiler için İngiliz hastanesini kullanmışlardır. Bu sırada İzmir’deki yabancı konsolosluklar mevcut durum hakkında ülkelerine sürekli haber vermişlerdir. Bundan dolayı Yunan hükümeti 25 Mayıs itibarıyla İzmir ve çevresini karantina altına alarak 10 gün süreli olmak üzere ithalatı yasaklamıştır.²⁰⁹

²⁰⁶ Syrett, *a.g.e.*, s.43.

²⁰⁷ Syrett, *a.g.e.*, s.44.

²⁰⁸ Bauden, *a.g.e.*, s.102.

²⁰⁹ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.35.

Alınan bir dizi önlem sonucunda İzmir’de 1900 yılının Temmuz-Ağustos aylarında herhangi bir olay yaşanmamış ve ayrıca veba salgını herhangi bir yerde karşılaşılmamıştır.

Tablo 6: 1900 Yılında İzmir Vebasına Dair Hastane Kayıtları²¹⁰

Hastanın Adı	Tarih	Yaşadığı Yer	Sonuç
Yoda Avayo	4.5.1900	Lazato Yahudhanesi (Dikilitaş)	Tedavi Edildi
Moşe Motal	25.5.1900	Keçeciler içinde Yahudhane	Tedavi Edildi
Tatar Hüseyin İzzet	7.6.1900	Çivici Hanı	Tedavi Edildi
Hammal Hüsni	7.6.1900	Beştepeler’de barakada	Tedavi Edildi
Kantarcı Nikoli	14.6.1900	Eşref Paşa Hanı	Öldü
Seyis Ohannes	16.6.1900	Eşref Paşa Hanı	Öldü
Arabacı Tatar Mehmed	16.6.1900	Eşref Paşa Hanı bitişğinde Hüseyin Ağa Ahır	Öldü

²¹⁰ Yetkin, *a.g.m.*, s.376.

Odabaşı Vartan	17.6.1900	Eşref Paşa Hanı'nın Odabaşısı	Öldü
Arap Salman	17.6.1900	Eşref Paşa Hanı Hizmetçisi	Tedavi Edildi
Samuel Valanis	20.06.1900	Namazgah'da Yağcı Şemso'nun Yahudhanesi	Tedavi Edildi
İstilyo kızı Niyovi	21.6.1900	Punta	Tedavi Edildi
Sadık	22.6.1900	Eşref Paşa Hanı'nın karşısı Esirler Hanı	Tedavi Edildi
Turşucu Süleymanoğlu Mustafa	24.6.1900	Damlacık Mahallesi	Tedavi Edildi
Mösyö Lohner	26.6.1900	Gizer Bankasında görevli	Tedavi Edildi
Bezzaz Şükrü	28.6.1900	Tilkilik	Öldü
Nikolaki Yorgi	4.7.1900	Ayayani Mahallesi	Öldü
İstavrioğlu Nikolaki	6.7.1900	Ayayani Mahallesi	Öldü

Bayındırlı Mileti	18.7.1900	Mezarlıkbaşı	Öldü
Yako	20.7.1900	Yukarı Mahalle, Karayani Sokağı	Öldü
Agob (Attar)	20.7.1900	Ermeni Mahallesi	Öldü
Fırıncı İspirovça	24.7.1900	Aya Nikola Mahallesi Fırını	Öldü
Urgancı Yankoleka	30.7.1900	Aya Dimitri Mahallesi	Tedavi Edildi

İzmir’de üç ay boyunca devam etmekte olan veba salgını ve beraberinde gelen karantina uygulamaları sosyal hayatı da etkisi altına almıştır. Sıhhiye Meclisi Müfettişi Dr. İstekoli, vebanın İzmir’de 3 ayda sadece 20 kişide görülmesinin salgına dönüşmediğinin önemli bir kanıtı olduğunu söyler. Ayrıca vebanın sadece toplumun yoksul kesiminde ve kurallara uymayan kişiler üzerinde görülmesi de mevcut durumu tasdikler niteliktedir.²¹¹

²¹¹ Çiftçioğlu, *a.g.t.*, s.39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. İZMİR'DE AÇILAN YABANCI HASTANELERİN TARİHSEL SÜRECİ

3.1. İNGİLİZ HASTANESİ

1730 yılına ait belgelerde *British Seamen's Hospital* olarak anılan hastane önceden İngiliz gemilerinde çalışan gemicileri tedavi etmek amacıyla kurulmuş oldukça küçük bir sağlık kuruluşudur. Hastaneler Sokağı²¹²'nda bulunan bu hastane İngiliz gemilerinde çalışan doktorlardan faydalanmıştır. Albert Frederic Williams şahsi arsasını hastaneye bağışlayınca 1900 senesinde hastane buraya aktarılmıştır. Hizmete açılan yeni bina bugün dahi varlığını devam ettirmektedir. Söz konusu hastanenin iki bölüme ayrıldığını, bir bölümünün konsolosluk tarafından yönetilip sadece ticaret amacıyla buraya gelen İngilizleri tedavi ettiği diğer bölümünde ise din, mezhep, ırk fark etmeksizin yoksul kimselerin tedavi edildiğini söylemek mümkündür.²¹³

Mellah (gemicisi) taifesine mahsus olarak tahminen 90 sene önce İzmir'de İspitalya Mahallesi'nde tesis edilmiş olan hastanenin yerinin uygun olmadığından şehrin başka bir yerine nakli ve inşası İngiltere hükümetince kabul edilen İzmir'de Ayayani Mahallesi'nde İzmir Bahçeleri Sokağı'nda ve Tuzlaburnu mevkiinde satın alınıp İngiltere tebaasından Mösyö Albert Frederick varisleri namına geçirilmiş olan arazi-i emiriyeden yıllık 165 kuruş bedel-i öşür mukataalı terbi'an 7420 zira²¹⁴lık arsanın yalnız 1100 zira'ı üzerine 900 metre yüksekliğinde 2 katlı kargir bir hastane

²¹² Günümüzde Behçet Uz Hastanesi'nin bulunduğu alan.

²¹³ Didem Akyol, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 2, s.415.

²¹⁴ Zira; dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü. Bkz. Sevda Kaman, "Firdesü'l-İkbâl'de Geçen Ağırlık, Mesafe ve Uzunluk Ölçü Adları", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi*, (2018), Cilt: V, Sayı: 1, s.56.

binası yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun şimdi ve gelecekte mevki olarak bir mahsuru olmadığı ve olmayacağı hakkında vilayetten gerekli izinler alınmıştır.²¹⁵

1898 tarihli bir belgede ise, İzmir’de 70-80 sene önce İngilizlere mahsus olmak üzere açılan başlangıçta Bahçeli ve sonra Hastahane mahallesinde eski İstavru Hanı sokağının üzerinde 1158 zir’a arsa üzerinde inşa edilmiş olan İngiliz hastanesinin senetlerinin 40 sene önce İzmir’de çıkan yangında zayi olduğundan kaydına müracaat edilerek yeni bir senet verilmesi istenmiştir.²¹⁶

İngiliz Arkeolog Charles Thomas Newton, İzmir’i XIX. yüzyılda ziyaret ettiği sırada hastanenin oldukça yetersiz ve kullanışlı olmayan şartlarda olduğunu gözlemlemiştir.²¹⁷ İngiliz gemilerinden ton başına bir penny alınarak hastanenin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmış, toplanan paralar Levent Kumpanyası adı altında işletilmiş, sonrasında ise devlet eline geçmiştir. Aynı yüzyılda İzmir’i ziyarete gelen bir başka gezgin Theodor Fliender ise hastanenin oldukça iyi bir durumda olduğunu belirtmiştir.²¹⁸

İngiliz Hastanesi, XX. yüzyılın başlarında 28 yataklı ve Guy N. Stephen isimli daimi olarak görev yapan bir doktoru da bulunduran bir yer idi. 1910 yılında hastane, İzmir’in Keçeciler semtinde “Biconsfield” adındaki yardım vakfının desteği ile bir şube daha açarak büyüyerek gelişmiştir. İngiliz Hastanesi’nin muayene ettiği hastalar farklı milletlerden oluşmaktaydı. Perşembe günleri Müslümanlar ve Rumlar, cumartesi günleri ise Museviler tedavi edilmiştir.²¹⁹ İngiliz Hastanesi’nin yönetimi İzmir İngiltere Konsoloslğunun kontrolünde idi.²²⁰

²¹⁵ BOA; İ.AZN, 14/13. (20 Zilkade 1312 / 15 Mayıs 1895); Ş.D 2633/20 (16 Şevval 1312 / 12 Nisan 1895).

²¹⁶ BOA; HR.TH 218/93 (25 Ekim 1898).

²¹⁷ Başak Ocak, “Osmanlı Dönemi’nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir’deki Gayrimüslim Hastaneleri” *Belgi Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 18, s.1614.

²¹⁸ Karayaman, *a.g.e.*, s.59.

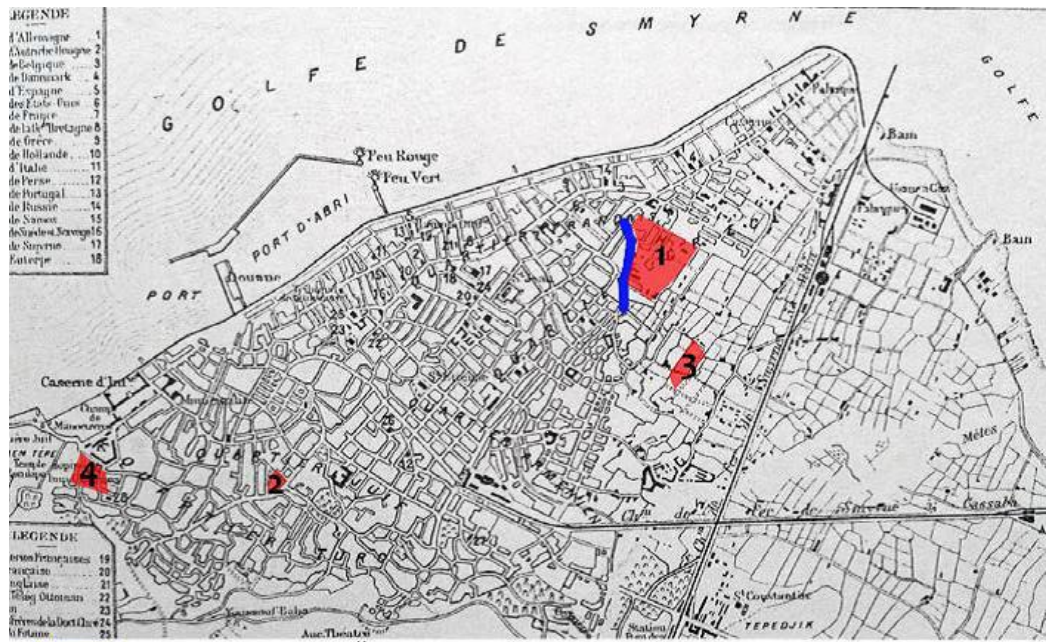
²¹⁹ Karayaman, *a.g.e.*, s.59.

²²⁰ Salname-i Vilayeti Aydın 1326 Hicri Senesi, Defa 25, s.175.

Resim 9: İngiliz Hastanesinin Dış Görünümü²²¹

Resim 10: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Hastaneleri (Georgiades'in Haritası Üzerinde)²²²

- HASTANELER SOKAĞI**
- 1- Hastaneler Sokağı'nın çevresinde İngiliz, Hollanda, St.Antoine, Rum Hastaneleri
 - 2- Musevi Hastanesi
 - 3- Ermeni Hastanesi
 - 4- Gurebay-i Müslimin Hastanesi

²²¹ Akyol, *a.g.m.*, s.34.

²²² Akyol, *a.g.m.*, s.437.

1913 yılında İzmir'deki kolera salgını yüzünden hastaneye bir kolera pavyonu²²³ eklenmiş ve 20 yataklı bu pavyonun açılışı 1913 Ağustos'unda Sıhhiye Müdürü Şükrü (Şenozan) Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yeni açılan bu pavyona sadece ecnebilerin kabul edilecek olmasıdır. Bu durum İzmir'in önemli gazetelerinden biri olan *Ahenk*'te şu sözlerle eleştirilmektedir:

“Şehrimiz İngiliz Hastanesi'nde koleralılara mahsus bir pavyon tesis olunmuştur. Pavyon; yarından itibaren küşad olunup işe başlayacak ve fakat yalnız ecnebi tebaasından olanlar kabul edilecektir. Pavyon; yarından itibaren küşad olunacak ve sıhhiye müdürü Şükrü Bey nezarete selahiyetdar bulunacaktır. Kolera a'razı gösteripte burada tedavi ettirilmek isteyecek müsabın akraba ve taallukatı; işi en yakın zabıta merkezine ve o vasıta ile sıhhiye dairesine ve İngiliz hastanesine haber vereceklerdir. Hastane kendi vesaitiyle müsabı nakl eyleyecek, müsabın ikametgâhı sıhhiyece dezenfekte edilecektir. Pavyon 20 yataklı olacak, burada kabul ve tedavi edilecek İngilizlerden günde yarımşar, diğerlerinden birer İngiliz lirası alınacaktır. Ameliyattan nakil eylediğimiz noktaya hayret etmemek elden gelmiyor. Dikkat buyruldu mu? Osmanlı memleketinde müesses İngiliz Hastanesinde Osmanlı kabul edilmeyecek .. Biz buna inanmakta tereddüt ediyor, herhalde bu işte sehv olunduğunu zannediyoruz.”²²⁴

Öte yandan 1897 yılından sonra St. Antoine Hastanesi, İngiliz Hastanesi'ne aktarılmış ancak şifahane işlevini kaybetmemiş, bu tarihten sonra İngiliz Hastanesi İtalyan Hastanesi adıyla anılmıştır. 1937'de hastane, Türk Kızılay Cemiyeti tarafından ücret karşılığında İtalyanların kullanımına izin vermiş, 1939'da ise Sağır Dilsiz ve Körler Okulu'na çevrilmiş ve işlevini yitirmiştir. Bugün ise Nevvar Salih İşgören Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır.²²⁵

²²³ Mevcut hastalıkların tedavisi ve hastanelerde salgın hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla pavyon tipi hastaneler kurulmuştur. Bu hastaneler, birer küçük hastane yapısına sahip, birkaç binanın birbirine uzun koridorlarla bağlı olarak inşa edilmektedir. Bkz. Sevil Aslan, Ramazan Erdem, “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017), Cilt: II, Sayı: 27, s.17.

²²⁴ *Ahenk*, 10 Ağustos 1913, s.1.

²²⁵ Akyol, a.g.m., s.415.

3.2. RUM (AYA HARALAMBOS) HASTANESİ

İzmir’de Türklere ait olan Gureba-i Müslimin Hastanesi’nden sonraki en büyük hastane Rum (Agios Haralambos) Hastanesi’dir. Rumların *Graikikion* olarak adlandırdığı hastane ilk olarak Rum hayırseverlerin oluşturduğu bir grup tarafından *Ospitalion* adıyla kurulmuştur. Ardından Arap Bağı’nda (Seydişehir) yaşayan Barones Clara Hochepped isimli bir hayırseverin evinde *Pandohion* adıyla hizmet vermeye devam etmiştir. Barones Clara Hochepped, İzmir’in Hollanda Konsolosu Daniel Jan Baron de Hochepped (1657-1723)’in eşi olmasından dolayı “Madama” adıyla bilinmektedir. 17 Mart 1723’te Madam Clara’nın evi ve hastane, Ayafotini Kilisesi ve Agios Georgios Kilisesi’nin topladığı bağışlarla satın alınmıştır. Hastanenin idare yönetimi 12 kişiden oluşmaktadır. Ancak yapılan bağışlara rağmen hastane ekonomik olarak yetersiz kalmıştır. Müdürü Mihalaki İsaıyas’tır. Yirmi dört doktor gönüllü, bir doktor da ücretli olarak devamlı surette hastanede çalışmaktadır.²²⁶

Hastane yaşadığı ekonomik kriz sebebiyle kapatılma tehdidi yaşamış olsa da 1745 yılında İzmir’de yaşayan ve varlıklı kesimden oluşan bağışçılar ile yeniden toparlanmaya çalışmıştır. Hastane için yapılan tüm çabalar yine de hastanenin mevcut durumdan kurtulması için yeterli olmamıştır. Bu sırada hastanenin imdadına koşan Sarı Pandelis Sevastopolo isimli hayırsever, hastaneyi yeniden ayağa kaldırarak modern bir görünüme kavuşturmuştur²²⁷

Resim 11: Rum (Aya Haralambos) Hastanesi²²⁸

²²⁶ Ocak, *a.g.m.*, s.1608.

²²⁷ Ocak, *a.g.m.*, s.1608.

²²⁸ Akyol, *a.g.m.*, s.438.

1748 yılında yeniden açılan hastanenin kurucusu Sarı P. Sevastopulos'tur. 1723'te "Madama" adıyla anılan Kılara Varoni'nin yaşadığı evi Aya Fotini Kilisesi'nin satın almasıyla ilk olarak *Ospitalion* adıyla bir hastane kurulmuştur. Hastane daha da genişletilerek arka tarafına karantina için bir bina yapılmıştır. 1837'den itibaren içerisinde akıl hastanesi olduğu için "kirli hastane" olarak da bilinmektedir.²²⁹

Bağışlarla ayakta duran ve kendini geliştirmeye çalışan hastane, 1833'te Aya Haralambos Kilisesi'ni, 1882'de ise hidroterapi²³⁰ tesisini bünyesine katarak büyümeye devam etmiştir. İzmir'in en gösterişli ve en büyük yapısı olduğu gezginler tarafından da not edilmiştir. Hastane hakkında yapılan olumlu görüşlerin yanı sıra salgın hastalıklar için uygun koşulları taşımadığını düşünen doktorlar da bulunmaktaydı. Hastaların yazdıkları mektuplardan "Orta Doğu'nun en beğenilen hastanesi" olduğu din ve millet ayrımı yapılmaksızın durumu olmayanlara dahi ücretsiz bakım ve muayene olanağı sağladığı anlaşılmaktadır.²³¹

1892 tarihli bir belgede İzmir Rum hastanesi memurlarından Nikolaki veled-i Teodor'un hastane için Girit Adası Hristiyan halkından yardım toplamak üzere adaya gittiği ifade edilmiştir.²³²

1901 tarihli bir belgede Rum hastanesi için Avrupa'dan getirilen alet edevatın gümrük resmi olarak depozito edilen paranın iadesi Rum patrikliğince istenmiştir.²³³ Öte yandan bedeli belediye tarafından ödenmek üzere hastaneye aylık 50 kıyye et verilmeye başlanmıştır.²³⁴ 1899 tarihli bir belgede hastaneye bir miktar et ve ekmek gönderilmesine karar verildiği ve bedelinin vilayetçe karşılanmasının istendiği görülmektedir.²³⁵

²²⁹ Akyol, *a.g.m.*, s.413.

²³⁰ Hidroterapi, su ile tedavi demektir. Suyu sıcak ve soğuk uygulayarak sağlıklı kalabilmek ve hastalıkları tedavi edebilmek için vücuda uygulanan bir yöntemdir. Bkz. Elif Gültekin, "Osmanlılarda Hidroterapi Hakkında 19. Yüzyıla Ait Bazı Arşiv Belgeleri", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, (2016), Cilt: XXIV, s.21.

²³¹ Akyol, *a.g.m.*, s.414.

²³² *BOA; DH.MKT 1925/15* (23 Recep 1309 / 22 Şubat 1892).

²³³ *BOA; BEO 1652/123834* (9 Muharrem 1319 / 28 Nisan 1901).

²³⁴ *BOA; BEO 1221/91560* (22 Cemaziyelahir 1316 / 7 Kasım 1898).

²³⁵ *BOA; BEO 1287/96486* (17 Zilkade 1316 / 29 Mart 1899).

1906 yılının Mayıs ayında hastaneye 190 kişi başvurmuş, önceki hastalar ve hizmetliler ile birlikte hastane nüfusu 500 kişiye ulaşmıştır. Sonrasında 150 kişi iyileşip taburcu olmuş, 23 kişi ise hayatını kaybetmiştir.²³⁶ 1906 yılının Haziran ayında ise 223 kişi hastaneye başvurmuş, hastanedeki toplam nüfus 587'ye yükselmiştir. 168 kişi iyileşirken 31 kişi hayatını kaybetmiştir.²³⁷ 1907 yılının Mayıs ayında 212 hastanın hastaneye başvurusuyla hastanedeki toplam sayı 308'e ulaşmıştır. 173 kişi iyileşip taburcu olurken 37 kişi hayatını kaybetmiştir.²³⁸

İzmir Rum hastanesi için yardım toplamak üzere rahip Nikola, Kayseri, Konya ve Cezayir-i Bahr-i Sefid taraflarına gitmeye karar vermiş ve bu konuda kendisine gerekli kolaylığın gösterilmesini istemiştir.²³⁹

1920'ye gelindiğinde daha fazla hasta kabul kapasitesine ulaştığını ve birçok bölümün olduğu görülmektedir. Bu bölümler: 1 sterilizasyon odası, 2 ameliyathane ışınla tedavi bölümü, 1 doğumhane, fizik tedavi ünitesi, poliklinik odaları, etüv odası, laboratuvarlar, 2 patoloji kliniği, 1 göz kliniği, cerrahi ve jinekoloji servisleri, 50 yataklı bir bulaşıcı hastalıklar kliniği, 50 yataklı bir huzurevi, 120 yataklı akıl hastalıkları kliniği, özel hasta odaları, hastalıklara göre bölümlemiş koğuşlar (biri kadınlara, dördü erkeklere ait olmak üzere 5 hariciye, ikisi kadınlara ikisi erkeklere ayrılmış 4 dâhiliye, ameliyatlılar için 8, patolojik hastalar için 2, ameliyatlı kadınlar için 1, doğumhane için 1, erkek ve kadın göz hastaları için 1'er koğuş) gibi hemen tüm hastalıklara bakabilecek bölümleri barındırmaktadır.

1920'de İzmir'e gelen Yunan kraliçesi ilk olarak Rum hastanesini ziyaret etmiştir. Daha sonra yanında bulunan kadınlarla Rum ve Yunanlıların bulunduğu Kızılhaç hastaneleri de ziyaret edilmiştir.²⁴⁰

Anadolu'nun en ihtişamlı hastanesi olan Aya Haralambos Rum Hastanesi 1922 İzmir büyük yangınına kadar varlığını koruyup hizmete devam etmiştir.²⁴¹ Hastane bugünkü Çankaya Meydanı ile Atatürk Lisesi arasındaki alanda yer almaktadır.²⁴²

²³⁶ *Ahenk*, 21 Haziran 1906, s.1.

²³⁷ *Ahenk*, 18 Temmuz 1906, s.2.

²³⁸ *Ahenk*, 27 Haziran 1907, s.2.

²³⁹ *BOA; DH.TMİK.M.. 216/34* (26 Zilhicce 1323 / 21 Şubat 1906).

²⁴⁰ *BOA; DH.İ.U.M. 20/14* (6 Zilhicce 1338 / 21 Ağustos 1920).

²⁴¹ Akyol, *a.g.m.*, s.414.

²⁴² Uğur Yeğın, *Evvel Zaman İçinde İzmir*, İstanbul 2009, s.166.

3.3. MUSEVİ (YAHUDİ -KARATAŞ) HASTANESİ

İzmir’de Karataş semtinin adının nereden geldiği bilinmese de farklı tahminler bulunmaktadır. Önceden Duatepe adındaki bir ilkokulun yan kapısındaki duvar içinde bulunan siyah renkte, büyük bir taşın varlığından söz edilmektedir. Cumhuriyet Eğitim Müzesi olarak günümüzde hizmet veren bu ilkokul binasının altındaki taş ise sonradan yok olmuştur. Karataş’ta ilk olarak 1860’lı yıllarda yerleşim yerleri görülmektedir. Semtin ilk sakinleri Yahudiler ve Rumlar olmuştur. Buraya daha sonra Ermeniler ve en son Müslümanlar dâhil olmuştur.²⁴³

İzmir Yahudi Hastanesi’nin tarihi ise 1827 yılında ortaya çıkan “serpinti” (çiçek) hastalığından önce başlar. Sağlık hizmeti verebilmek için İzmir’de yaşayan Yahudiler bir hastane kurmuşlardır. Yahudi cemaatinin Yeşua Kuriel’in oturduğu “Kurtijo²⁴⁴”yu satın almasıyla hastane buraya inşa edilmiştir. Salamon Albagli ve Çelebi Levi hastaneyi yetersiz bulmuş ve Hahamhane’nin karşısında bulunan Kurtijo’yu da satın alarak 1837 yılında bu iki binayı birleştirmiştir. Bu sayede veba salgınında birçok hasta bu hastanede tedavi edilebilmiştir. Salgının hemen ardından “Midraş Kadoş İspital” isminde bir cemiyet kurulmuş ve burada önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Hastane, üç Sefarad ve üç Aşkenaz tarafından idare edilmekteydi.²⁴⁵ Sefaradların isimleri: Bohor Çavez (Siaves), Hayim Polako ve Gabriel Arie; Aşkenazlar’ın ise Dr. Spirer, Milch ve Malvurf olarak geçmektedir.²⁴⁶

1874 yılında Rothschild ailesinin katkılarından dolayı hastaneye ailenin adı verilmiştir. 1875 tarihli bir belgede sarraf Mösyö Rothschild’in Yahudi milletinin fukara ve hastaları için bu hastaneye yaptığı yardımlardan bahsedilmektedir.²⁴⁷ Ayrıca Yahudi cemaatinin zengin kesimi hastaneye maddi yardımlarını devam ettirmişlerdir. Belgelerde İzmir Musevi Hastanesi’nin ve yetimhanesinin piyango düzenlenmesi ve

²⁴³ <https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/gezi-rehberi/747-izmir-in-hosgoru-baskenti-karatas> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

²⁴⁴ Kortejo veya bir diğer adıyla Yahudhaneler, Yahudilerin mimariye kazandırdığı mimari ürünlerden biridir. Kortejo, İspanyolca kökenli bir sözcük olup “avlu” anlamına gelmektedir. Klasik bir kortejo, avlu merkezli bir veya iki katlı yapı olarak tanımlanabilir. Yüzleri avluya dönük olan bu yapılar, peş peşe sıralanmış küçük odaları barındırmaktadır. Bkz. Siren Bora, “İzmir’de Yahudi Kültürel Mirası: İbranice Yazıtlar”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (2016), Cilt: II, Sayı: 1, s.33.

²⁴⁵ *İzmir Liselerarası Tarih Yarışması*, İzmir 2003, s. 275-276.

²⁴⁶ Siren Bora, *Bir Semt Bir Bina: Karataş Hastanesi ve Çevresinde Yahudi İzleri*, İzmir 2015, s.175.

²⁴⁷ *BOA;HR.MKT 862/31* (5 Zilhicce 1291 / 13 Ocak 1875).

Baron Rothschild'in yardımlarından önceki yönetimin aynı şekilde devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁴⁸

Böylece XIX. yüzyılın sonuna kadar hastane kesintisiz bir şekilde hizmet vermiştir. Ancak 1911 yılında hastane yönetiminin yaşadığı sorunlar neticesinde Rothschild ailesi hastaneye olan yardımlarını kesmiştir. Yardımların kesilmesiyle birlikte hastane maddi anlamda hızlı bir düşüşe geçmiş ve kapanmak zorunda kalmıştır.

Hastane için piyango 4 mecediye bedel ile satılan biletler anlaşmalı mağazalarda satılacaktır. Kazanan biletler yüzde 15 kesinti payı ile kazandıkları meblağ ile başvurarak alabileceklerdir. Biletlerde Musevi Yahudihanesi ile hastanenin mührü vardır.²⁴⁹

XX. yüzyıl başlarında İzmir'de 3 Türk, 2 Rum, 1 Ermeni ve 1 Katolik hastanesi mevcuttu. Bu hastanelerden Yahudiler de faydalanmıştır. Örneğin; Nesim Levi, Bayraklı Karataş semtinde, Teşvikiye Mahallesinin, İcadiye Sokak, 15 numaradaki 3 katlı ve 20 odalı evini hastane olarak kullanılmak üzere İzmir Yahudi cemaatine hibe etmiştir. Çevresindeki arazilerin satın alınıp eklenmesiyle birlikte bahçeli ve büyük bir hastane kurulmuştur. 1914 yılında hastaneye Sultan Reşat tarafından ruhsat verilmiştir.²⁵⁰ Hastane I. Dünya Savaşı bitene kadar hükümetin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hizmet vermiştir. Ancak savaşın bitmesiyle birlikte tekrar İzmir Yahudi cemaatine iade edilmiştir. Yahudiler için kurulan hastane aynı zamanda Müslümanlara ve Yahudilere de hizmet vermiştir.²⁵¹

²⁴⁸ BOA, BEO, 2861/214514. (7 Cemazeyilevvel 1324 / 29 Haziran 1906).

²⁴⁹ BOA; Y.PRK.DH 13/13 (18 Recep 1322 / 28 Eylül 1904).

²⁵⁰ BOA, DH.İD, 47-2/41. (26 Muharrem 1333 / 14 Aralık 1914).

²⁵¹ Arslan, a.g.m, s.216.

Resim 12: Karataş Hastanesi'nin İnşa Edilmesini Sağlayan Nesim Levi Bayraklı'nın Fotoğrafi²⁵²

Hastane, Konak-Üçkuyular bölgesinden Tire'ye kadar olan bütün kasabalara yardım etmiştir. Hastanenin bir önemli özelliği de hastaların çok cüzi bir miktarda bağışta bulunması ve doktorların işini gönüllü olarak yapmasıdır.²⁵³

Hastane binası 2 kattan oluşmaktaydı. 6 odaya sahip üst kat ise hastalara ayrılmıştı. Üst katta bulunması gereken 4 oda ise alan yetersizliği sebebiyle alt kata yerleştirilmişti. Ayrıca alt katta mutfak, çamaşırhane, hamam, 1 depo, 1 toplantı odası, 1 eczane ve danışmanlık hizmeti sağlanan genişçe bir oda da mevcuttu. Daimi olarak 5 hekim ve ihtiyaç duyulduğunda görevlendirilmek üzere ise 1 hekim bulunmaktaydı. Hastanede hizmet veren personel sayısı eczacı, muavin ve kâtiple beraber toplam 9 kişiydi.²⁵⁴

İzmir'de Musevi halkının sağlık ihtiyaçları büyük ölçüde yardım kurumları olan Rofe Holim, Hayat Aniyeha ve İskoç Hastanesi tarafından sağlanmıştır. Söz konusu hastane 1923 yılına kadar hayır kurumu olarak hizmet vermiştir.²⁵⁵ Hastanede 1926 yılına kadar Dr. Spirer, Albert Tarika, Menahem Adato ve Refael Pontromoli yöneticilik yapmışlardır. 1926'da bir tüzük hazırlanarak hastaneyi idare için "Musevi

²⁵² Nesim Levi, grubun tam ortasında oturmaktadır. Bora, *İzmir'de Yahudi Kültürel Mirası...*, s.27.

²⁵³ *İzmir Liselerarası Tarih Yarışması*, İzmir 2003, s.276.

²⁵⁴ Şenocak, *a.g.e.*, s.132.

²⁵⁵ Akyol, *a.g.m.*, s.421.

Hastanesi İdare Cemiyeti” kurulmuştur. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti idaresine giren hastane dernek konumunda hizmetini devam ettirmiştir ve 1950 yılına kadar Karataş Hastanesi adıyla anılmıştır.²⁵⁶

Tablo 7: Musevi (Karataş) Hastanesi’nin 1946-1949 Yılları Arasındaki Döneme Ait Sağlık Etkinlikleri²⁵⁷

Yıllar	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler		
		Yatakta	Ayakta	Toplam
1946	20	398	3938	4336
1947	20	558	5609	6167
1948	20	548	4589	5137
1949	20	374	2655	3029

Resim 13: Karataş Hastanesi Giriş Kapısı²⁵⁸

²⁵⁶ Arslan, *a.g.m.*, s.216.

²⁵⁷ Karayaman, *a.g.e.*, s.78.

²⁵⁸ <http://www.pakben.com/portfolio-items/karatas-hastanesi-restorasyon-projesi-konakizmir/> (Erişim Tarihi: 21.07.2020)

3.4. HOLLANDA (FELEMENK) HASTANESİ

İzmir'in en eski hastanesi olarak bilinen yapı, 1675 yılında Hollandalı gemicilere hizmet vermek üzere, Hollanda kralının himayesinde ve Kalvinist Kilisesi'nin yönetiminde kurulmuştur.²⁵⁹

Hacı İstam mahallesinde bulunan Hollanda hastanesi, XIX. yüzyılda tamir edilip genişletilmiştir. Hastaneden sadece bir hekimin maaşı Hollanda hükümeti tarafından ödenmekteydi.²⁶⁰

Hastane, Hollandalı hastalar için açılmış olsa da Hollandalı olmayan yoksul hastalara da ücretsiz olarak hizmet vermektedir. Hastaneler Sokağı'ndaki bu hastane küçük bir yapının bodrumunda hizmet vermekte, üst katı ise ibadethane olarak görev yapmaktadır. Gezginler hastanesinin ufak tefek olmasına rağmen temiz, titiz, tertipli güzel bir bahçeye sahip olduğunu ve oldukça iyi yönetilen bir hastane olduğunu notlarında belirtmişlerdir. 1845'te çıkan yangın sonucunda büyük zarar gören hastane 1853 yılında restore edilmiş 1890'da ise ek bir bina yapılarak büyütülmüştür.²⁶¹ Felemenk Hastanesinin tamiri ve yeniden inşası hakkındaki ferman şöyledir;

“Ferman suretidir.

Azam-ı rical-i devlet-i aliyyemden Aydın Vilayeti valisi olup murassa-i Osmani ve Mecidi nişan-ı zişanlarını haiz ve hamil olan Faik Bey dame uluvvühû ve İzmir naibi Mevlana Mehmet Emin Efendi adâmallâhu teala fezâ'ilühû ve a'za-yı meclis zide mecdihumaya hüküm ki

İzmir'de Rum İspitalyası Sokağında ka'in Felemenk Hastanesi dahilinde olup kısm-ı fevkanisi kilise halinde isti'mal edilen binanın üst katının hedmi ile alt katının hastahaneye ilavesi ve hedm olunacak kiliseye mukabil hastahanenin gerisinde olan mezarlığın nihayetinde de müceddeden kargir bir kilise inşasına ruhsat itası hakkında vuku bulan istida üzerine icra kılınan tahkikatı havi gönderilip Şurayı Devlet'e havale ve tebliğ kılınmış olan evrak me'allerine nazaran İzmir'in Rum İspitalyası Sokağı'nda kain Felemenk Hastahanesinin cümle kapısından otuz yedi metre dahilinde tahtani hastahane ve fevkani kilise olarak istimal edilen ebniyenin hastahane olan alt katının

²⁵⁹ Akyol, a.g.m., s.411.

²⁶⁰ Şenocak, a.g.e., s.133.

²⁶¹ Akyol, a.g.m., s.411-412.

vüs'atsızlığı cihetle üst katı olan mezkur kilise hedm olunarak yerine on dokuz metre kırk santim arzında ve yirmi metre altmış üç santim tûlünde bi-hesab terbi'i dört yüz bir metre şatrah vüs'atında hastahaneye ilaveten bir kat inşa edileceği gibi hedm olunacak kiliseye bedel hastahaneden geride olan mezarlığın nihayetinde de yirmi bir metre tûl ve on beş metre arz ve altı metre irtifada kargir olmak üzere müceddeden bir kilise inşa ve bin iki yüz Osmanlı altınına baliğ olan mesarîf-ı inşaiyenin Amsterdam ile İzmir şehirlerinde müteşekkil Cemiyet-i Hayriye taraflarından tesviye ve ifa kılınacağı ve mahall-i mezkûr kamilen ahali-i Hıristiyanıye ve meskun olup iş bu kilisenin oraya inşasında mahzur olmadığı anlaşılmış olduğundan marrü'l-beyân hastahane ile kilise ol vecihle inşa kılınmak üzere ruhsat havi lazım gelen emr-i şerifimin ısdarı şurayı mezkur mülkiye dairesinden tanzim ve meclis-i mahsus-ı vükela-yı fihamdan bi't-tenzil atabe-i ulya-yı mülûkaneme arz ve takdim kılınan mazbatada beyan olunmuş ve mucibince ifa-yı iktizasına irade-i seniyye-i mülûkanem müteallik ve şerefsüdur olmuş olmağla ruhsatı mutazammın divan-ı hümayunumdan iş bu emri celilü'l kadrîm ısdar ve ita olundu.

Siz ki vali ve naib-i müşar ve sair mümaileyhimsiz zikr olunan hastane ile kilisenin ebadı balada beyan olunan mekadiri mütecaviz etmemek ve mesarîf-ı inşaiyesi ber-minval-i muharrer tesviye edilmek üzere inşasına muhalefet olunmayıp, bu vesile ile kimesneden cebren akçe toplanılmak veyahut saire ile tazyik ve ırgaç kılınmak misüllü mugayir rıza-yı şâhânem hâlât vuku'a getirilmemesine itina ve dikkat eylesiz tahrîren fi'l yevmi's sabi min şehri Recebül ferd-li sene sie ve işrin ve selasemie ve elf (1326) Hazine-i evrakta mevcud müsveddesine mutabıktır. ”²⁶²

Gezgin Teodor Fliedner, 1851 ve 1856 yıllarında İzmir'e gelmiş ve Hollanda Hastanesi hakkında bir binanın bodrum katında bulunduğunu ve İzmir'de bulunan en küçük hastane olduğunu söylemiştir. Ayrıca üst katında Hollanda Kilisesi olan bu hastanenin içerisinde yalnızca bir hasta ve bir de Rum kökenli bir görevli olduğunu belirtmiştir.²⁶³ 1904 yılında tedavi amacıyla hastaneye gelenlerin sayısı 168 idi.²⁶⁴

²⁶² B.C.A.,30.10/17.98.5 (5 Ağustos 1908).

²⁶³ Karayaman, a.g.e., s.52.

²⁶⁴ Şenocak, a.g.e., s.133.

Hastanenin açılış töreninin 1908 yılı Mayıs ayında yapılması planlanmıştır. Frizland (Friesland) adlı ve Hollanda hükümeti bahriyesine ait bir geminin bu açılış için İzmir limanına geleceği hakkındaki haber, *Ahenk Gazetesi*'nde yer almıştır. Haberin detaylarında ise, bu geminin İzmir'de bir hafta kalacağı; oradan İstanbul'a yol alacağı da yer almaktaydı. Ayrıca, Hollanda Bahriye Mektebi öğrencilerinin eğitim ve alıştırma yapabilmeleri için, Hollanda hükümetinin İstanbul sefirinin de İzmir'e açılış merasimi için geleceği bilgisi verilmiştir.²⁶⁵

Felemenk Hastanesi'nin açılış töreninde Vilayet Umur-u Ecnebiye Müdürü, Hollandalı vatandaşlar, İzmir'de yaşayan yabancılar, Felemenk Sefine Kumandanı, Almanya, Romanya, İngiltere Konsolosluğu'nun bulunduğunu Aydın valisi Faik Bey İstanbul'a gönderdiği telgrafta yazmıştır. Açılış töreninde Felemenk Bando Mızıkası marşlar çalmış ve Felemenk Konsolosu da bir konuşma yapmıştır. Tören bittiğinde hükümet tarafından bağışta bulunan kişilere nişanları sunulmuştur.²⁶⁶

Felemenk Hastanesi müdürünün eşi Madam Debavi'ye ise İzmir'deki göçmenlerin tedavileri ile ilgilendiği için Şefkat Nişanı verilmiştir.²⁶⁷ Raymond Pere'nin²⁶⁸ 1908'de hazırladığı plân ile hastane önemli bir restorasyon sürecinden geçmiş, hastanenin üst katındaki kilise ortadan kaldırılarak ek bir bina olarak ilave edilmiştir. Hastane 19 metre, 40 cm genişliğinde, 20 metre 63 cm uzunluğunda ve 401 metrekarelik bir alanda olmasına rağmen daha da genişlemiştir.²⁶⁹ Bu yenilenen hastaneye *Wilhelminal Hospital* adı verilmiştir. Ancak 1922 yangını hastanenin günümüze ulaşmasını engellemiştir.²⁷⁰

²⁶⁵ *Ahenk*, 4 Mart 1908, s.1.

²⁶⁶ *BOA, YPRK.UM*, 8/60. (7 Cemazeyilahir 1303 / 13 Mart 1886).

²⁶⁷ *BOA, İ.TAL*, 490/57. (29 Rabiulevvel 1332 / 25 Şubat 1914).

²⁶⁸ Raymond Charles Péré, 40 yıllık kariyeri boyunca birçok esere imza atmıştır. Bunlardan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılı kutlamaları için yapılan Saat Kulesi; yine 25. yıl kutlamaları sebebiyle yapılan Sarı Kışla içindeki çeşmeli havuz, Péré'nin eserlerinden sadece birkaçıdır. Bkz. Onur Eryeşil, Çağdaş Çıldır, *İzmir Levantenleri Sergisi*, Apikam, İzmir 2020, s.48.

²⁶⁹ *BOA, Y.A.RES*, 157/55. (11 Cemazeyilevvel 1326 / 11 Haziran 1908).

²⁷⁰ Akyol, *a.g.m.*, s.412.

3.5. ST. ANTOINE KATOLİK HASTANESİ

1710 yılında Fra Luigi di Pavia isimli, Padovalı (İtalyan) bir Fransisken rahibi tarafından kurulmuştur. Vebaya yakalandığında hayatını bu hastalıkla mücadeleye adayacağına söz veren rahip, iyileştiğinde bu hastaneyi kurmuş ve hastalarla bizzat ilgilenmiştir.²⁷¹ San Antonio Hastanesi’ni İngilizler *St. Antony*, Fransızlar *St. Antoine*, İtalyanlar ise *San Antoine* olarak adlandırmışlardır.²⁷²

Zeytinyağının hastalığa iyi geldiğini keşfeden rahip Pavia, zeytinyağını tedavi amaçlı kullanmış, zeytinyağlı gömlek giydirdiği hastaların durumunun bu sayede iyiye gittiğini gözlemlemiştir. Avusturya-Macaristan’ın desteğini alan ve bu sayede maddi olarak güçlenen hastane, İzmir’in çeşitli bölgelerinden seçilen Katolik temsilcilerden oluşan 12 kişi tarafından yönetilmekteydi. Zamanla hastanedeki doktor sayısında artış görülmüştür. Fransız Hastanesi’nde görev yapan rahibeler bu hastanede sağlık görevlisi olarak hizmette bulunmuşlardır.²⁷³

1795 yılında İzmir Rum İspitalyası Sokağı’nda bulunan San Antonio Hastanesi’ni ziyaret eden James Dallaway şu bilgileri vermiştir: “*Podovalı bir Fransisken rahibi olan Fra Luigi di Pavia, 27 yıl önce elindeki her şeyi satarak ve tüm imkanlarını zorlayarak St. Antonio Hastanesi’ni kurmuş. Hastaneye gelen yoksul hastalar, hastaneye maddi anlamda destekte bulunan hastaların yaptığı bağışlar sayesinde ücretsiz bir şekilde hizmet alabilmekteydi. Tıbbi konularda bir bilgisi olmamasına rağmen hastane içindeki en zor ve ağır işleri yaparak burada etkin bir rol oynayan Fra Luigi, önceden kendisi de vebaya yakalanmış ve eğer bu hastalıktan kurtulursa vebaya yakalanmış bir kişinin başında bekleyeceğine dair kendisine bir söz vermiştir. Nitekim iyileştikten sonra hayatının geri kalanını bu hastalığa karşı savaşarak ve hastalık için bir yöntem arayarak geçirmiştir. Ve bulduğu yağlı gömlek fikri, koruyucu sağlık önlemleri içerisinde en etkili yöntemlerden biri olmuştur.*”²⁷⁴

²⁷¹ Akyol, a.g.m., s.412.

²⁷² Mevlüt Çelebi, “İzmir San Antonio Katolik Hastanesi”, *İzmir’in Sağlık Tarihi Kongresi* (1-3 Aralık 2005), Bildiriler, Editörler: Eren Akçiçek-Onur Kınılı, İzmir 2009, s.2.

²⁷³ Akyol, a.g.m., s.412.

²⁷⁴ Çelebi, a.g.e., s. 3-4.

1842 yılında hastanenin yatak kapasitesi 267 iken aynı zamanda bahçesinde bulunan şapel de İzmir’de yaşayan Katoliklerin dini ve sosyal konulardaki toplantılarına da ev sahipliği yapmıştır. Burada yapılan toplantılar aynı zamanda hastane için birtakım yardım ve bağışların da önünü açmıştır. Hastanede bazı kurum ve kuruluşlara ait olan kişiler de destek amaçlı ücretsiz olarak çalışmaktaydı. Örneğin “*Les Fillerde la Charite*” isimli dini teşkilata ait olan hemşireler de gönüllü olarak hastaneye hizmette bulunmuşlardır.²⁷⁵

Genel olarak Katolıklara hizmet veren hastane cüz’i bir ücret karşılığında diğer din, mezhep veya milliyetlere (hüviyetlere) karşı da hizmet vermiştir. Yoksullara ücretsiz hizmet verilmiş ve ilaç yardımı yapılmıştır. Başlangıçta 60 yataklı olan hastane, 1887 yılında Kont Nikola Aliotti tarafından yapılan bağış ile ana binanın sol tarafına kadınlara tahsis edilen bir kol eklenerek 80 yatak kapasitesine ulaşmıştır.²⁷⁶

St. Antonio Katolik Hastanesi’nde 1889 yılında Dr. Charneaud başhekim olarak çalışırken, hastane yönetiminde ise Dr. Molinari ve Vanucci bulunmaktaydı. 1895 yılında ise 447 hastanın farklı milletlere ait olduğu görülmektedir.²⁷⁷

²⁷⁵ Çelebi, *a.g.e.*, s.4.

²⁷⁶ Akyol, *a.g.m.*, s.412-413.

²⁷⁷ Çelebi, *a.g.e.*, s.4.

Tablo 8: 1901-1918 Arasında San Antonio Katolik Hastanesi'nde Tedavi Olanların Mezheplere Göre Dağılımı²⁷⁸

Sene	Katolik	Ortodoks	Protestan	Musevi	Müslüman	Gregoryen	Toplam
1901	433	51	2	3	12	1	502
1902	457	76	-	2	4	2	541
1903	507	124	-	10	20	4	665
1904	480	88	2	3	18	5	596
1905	469	91	1	2	14	3	580
1906	419	90	-	3	11	7	530
1907	454	99	-	4	18	1	577
1908	450	80	-	5	14	2	552
1909	410	78	-	3	17	5	513
1910	384	79	2	6	15	4	490
1911	421	61	1	10	17	4	514
1912	361	75	1	11	15	1	464
1913	482	90	4	5	26	2	609
1914	411	105	1	2	53	1	573
1915	416	109	2	17	73	6	623
1916	529	125	2	26	97	13	792
1917	798	151	9	41	77	36	1112
1918	572	98	38	39	75	16	838+1 (Budist)

²⁷⁸ Çelebi, *a.g.e.*, s.184.

Gezinler hastanenin yeterliliğinden, temizliğinden ve büyüklüğünden övgüyle bahsetmiştir. 1901’de yapılan ilaveler neticesinde hastane oldukça gelişmiş; laboratuvar, ameliyathane ve bekleme odası yapılırken odalar büyütülmüştür. 1902’de personel ve rahiplerin hastaneye yakın olması için bir bina yapılmış ve orada kalmaları sağlanmıştır. Bu bina içerisinde personelin kaldığı odalar, verem hastaları ve akıl hastaları için odalar ve ameliyathane bulunmaktadır. Hastane 1922 yangınında harabeye dönmüş ve ardından İtalyanlar bu hastaneyi İngiliz Hastanesi’ne taşımışlardır.²⁷⁹

Hastane binası 1939 yılında kapatılmış ve sonrasında Sağır ve Körler Okulu olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.²⁸⁰ 15 Eylül 1939 tarihli Yeni Asır’da çıkan habere göre; Alsancak’ta bulunan İtalyan Saint Antoine hastahanesine ait binanın sahibi bulunan Kızılay Cemiyeti tarafından Sağır, Dilsiz ve Körler cemiyetine tahsis edilmesi için gerekli işlemler başlatılmıştır.²⁸¹

Resim 14: Raymond Pere’nin St.Antoine Hastanesi Ek Yapı Çizimleri²⁸²

Öte yandan İzmir’de Katolik milletine hizmet veren hastanelerle ilgili olarak Fransız konsolosuna verilen emirde; hastane kapısına Osmanlı sancağı çekilmesi, yine kapısı üzerine celi yazı ile “*Teba-i Devlet-i Aliyye’den Katolik milletinin hastanesidir.*” yazılması istenmiştir.²⁸³

²⁷⁹ Akyol, *a.g.m.*, s.413.

²⁸⁰ Çelebi, *a.g.m.*, s.6.

²⁸¹ *Yeni Asır*, 15 Eylül 1939, s.2.

²⁸² Akyol, *a.g.m.*, s.437.

²⁸³ *BOA; DH.KMS 2/6* (24 Zilkade 1331 / 25 Ekim 1913).

3.6. FRANSIZ HASTANESİ

Kuruluş amacı Fransız denizcilere hizmet vermek olan hastane, XVIII. yüzyılda o zamanki adıyla *Bellavista*²⁸⁴ olarak anılan mahallede (günümüzde Ali Çetinkaya Bulvarı) inşa edilmiştir. Devletin isteği üzerine kurutulmuş olan bataklığın bulunduğu yerde yapılandırılan hastane yalnızca Fransız denizcilere değil konsolosluktan alınan izin ve bir miktar ücret karşılığı şehre yerleşmiş Fransızlara ve demiryolu mensuplarına da sağlık hizmeti sunmuştur. Hastanenin kuruluş yılı olarak 1749 ve 1763 olarak iki farklı tarih söylense de bugün hala varlığını sürdüren hastane binası 1908 tarihlidir.²⁸⁵ 11 Eylül 1932 tarihli Anadolu gazetesinde; Fransız hastanesinin Fransa Cumhuriyeti'nin resmî bir müessesesi olarak tanınmadığı, Fransız vatandaşlarını ilgilendiren bir durum olduğu için sadece Hariciye nezaretinin himayesinde oldukları ve hastanenin asıl koruyucusunun Vatikan olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁶

26 Mart 1811 tarihli bir belgede İngilizlerin Fransız hastanesine girerek bir Fransız askerini yaraladıkları ve bu durumun Fransa maslahatgüzarı tarafından Osmanlı Devleti'ne şikâyet edildiği bildirilmektedir.²⁸⁷

Yoksullardan tedavi ücreti alınmazken, imkânı olan kesim ücretli bir şekilde tedavi edilmekteydi. Tedavi ücretleri Fransız hükümeti tarafından belirlenmekteydi. Senede yaklaşık 80 hastaya hizmet veren hastanenin yıllık gideri 15.000 Frank idi.²⁸⁸

Ayrıca giriş kapısının hemen yanında bulunan Fransa İzmir Başkonsolosu Arthur Guy'un girişimleriyle genişletilen ve Türklere armağan edildiğini bildiren bir kitabe dikkat çekmektedir.²⁸⁹

²⁸⁴ Şenocak, *a.g.e.*, s.132.

²⁸⁵ Akyol, *a.g.m.*, s.415-146.

²⁸⁶ *Anadolu*, 11 Eylül 1932, s.3.

²⁸⁷ *BOA; HAT 1350/52736* (1 Rabiulevvel 1226 / 26 Mart 1811).

²⁸⁸ Şenocak, *a.g.e.*, s. 132-133.

²⁸⁹ Akyol, *a.g.m.*, s.417.

Hastane 1914 yılında yerli halka ancak yetebilmiştir. Hastanede ameliyathane bulunmadığı için Fransızlar, St. Antoine Hastanesi'ni kullanmak durumunda kalmışlardır. 1914 tarihinde genişletilip daha çok hastaya hizmet vermek için tasarlanan hastanedeki hemşirelik görevi “*Les Filles de la Charite*“ dini teşkilatlanmasına tabi olan rahipler tarafından yerine getirilirdi. Hastanenin bütçesi personel sayısının gerekli yerlerde azaltılıp çoğalmasıyla dengelenmekteydi. Fransız ticaret gemileri belirli zamanlarda kıyıya yanaştığından salgın hastalıklar hızlı bir şekilde yayılmaktaydı. Bu nedenle çalışan personel sayısı da arttırılmaktaydı. Fransız Hastanesi'nde toplamda 13 kişi çalışırdı. Hasta giriş ve çıkışları hem konsolosun hem de doktorun tarihli ve imzalı bir yazı vermesi koşulu ile sağlanmaktaydı.²⁹⁰

Tablo 9: Fransız Hastanesi'nin 1946-1949 Yılları Arasındaki Döneme Ait Sağlık Etkinlikleri²⁹¹

Yıllar	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler		
		Yatakta	Ayakta	Toplam
1946	48	1091	8215	9306
1947	50	1167	8037	9204
1948	50	1078	14238	15316
1949	50	1119	13707	14826

1978 yılında Türk hükümetine devredilen hastane başlangıçta Trafik ve Travmatoloji Hastanesi olarak kullanılmış, daha sonra Yaşlılar Hastanesi, Kamu Sağlığı Merkezi ve Sağlık Müdürlüğü olarak hizmet vermiştir. 1986 yılında ise Alsancak Devlet Hastanesi olarak hizmete açılmıştır. Bu süre zarfında hastane bahçesinde yer alan yatakhaneler, terzihane, gazhane, yemekhane, çamaşırhane ve okul binası yıkılarak, İşgören ailesinin bağışlarıyla, yerlerine 7 katlı yeni bir bina yapılmış, hastane 1996 yılında Nevvar-Salih İşgören Alsancak Devlet Hastanesi adını almıştır.²⁹²

²⁹⁰ Atay, *Tarih İçinde İzmir*, s.64-65.

²⁹¹ Karayaman, *a.g.e.*, s.72.

²⁹² Akyol, *a.g.m.*, s.417-418.

Resim 15: Fransız Hastanesi A Blok'un Dış Görünümü (solda) Fransız Hastanesi A Blok'un Ana Girişi (sağda)²⁹³

3.7. MIHAIL ISAIS HASTANESİ

XVIII. yüzyılın ortalarında kurulduğu bilinen hastanede doktorlar maaş almadan ve hiçbir hastaya ayırım yapmaksızın tüm dinden ve milletten insanların tedavilerini üstlenmişlerdir. Bunu toplanan yardımlarla, bağışlarla sağlamışlardır.²⁹⁴

Hastane yılda 3000 civarında hastayı din ve millet ayırt etmeden tedavi etmiştir. Hastanede hizmet verenler arasında Yunan Kızıllaç'ı da yer almaktaydı. Hastanenin masrafları ise gayrimenkullerin gelirleri, hayırseverlerin katkıları ve dul kadınların yardımları sayesinde karşılanmaktaydı. Hastanenin nerede kurulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.²⁹⁵

²⁹³ Akyol, *a.g.m.*, s. 35.

²⁹⁴ Akyol, *a.g.m.*, s.418.

²⁹⁵ Şenocak, *a.g.e.*, s.130-131.

3.8. ERMENİ GUREBA (ST. GREGOIRE) HASTANESİ

1765 tarihli veba sebebiyle Ermenilerin hastaneye duyduğu gereksinim artmıştır. 1801’de Hagop ve Hovhannes Spartialian (Ispartalı) tarafından²⁹⁶ günümüz Basmane civarında yer alan misafirhane, “Ermeni Gureba Hastanesi’ne” dönüştürülüp geçici olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1845 yılında çıkan yangın neticesinde zarar gören hastane tekrar yenilenerek hizmete açılmış fakat Ermenilerin gereksinimlerine cevap veremeyecek bir duruma gelince 1879 yılında büyütülmüştür. Ancak hastane bir sağlık kurumundan ziyade ihtiyaç sahiplerinin ve yaşlıların gereksinimlerini karşılayan bir hayır kurumuna dönüşmüştür.²⁹⁷

70 yataklı kapasiteye sahip olan bu bina, her milletten hastayı kabul etmiş, geniş bahçesi ve modern yapıya sahip bir hastanedir. Hastanenin bahçesinde ayrıca bir klinik bulunmaktaydı. Burada 15 yatak kapasitesiyle toplamda 40 hastaya bakılabilmekteydi. Her yıl hastaneye 800-850 civarında hasta gelmekteydi. Ancak bu sayının dışında kalan hastalara ücretsiz olarak hizmet verilmekteydi. Hastanede yapılan ameliyatlara Doktor Ispartalı ile yardımcısı Emil Macar Efendi girmekteydi. Hastanenin idari yönetimi sivil bir Ermeni heyeti tarafından belirlenen bir komite tarafından yapılmaktaydı. 1905’te hastanenin yönetim kurulunda, Aznavur Karabet, Doktor Dikran Ispartalı, Kirkor Pasehyan, Agop Varizmeyan Manok Kalpakçıyan bulunmaktaydı. Hastanenin müdürü ise Serkis Mircanyan’dı.²⁹⁸

O dönemin Ermeni Mahallesi içinde Reşadiye Caddesi’nden Basmane Garı’na doğru giden cadde üzerinde geniş bir alan içerisinde yer alan hastane, Surp Krikor Lukasoroviç (Erkek Hastanesi) ve Surp Hripsime (Kadın Hastanesi) olmak üzere 2 bölümden oluşmaktadır. Erkek Hastanesi olan kısmın, Basmane’de 9 Eylül Meydanı’na bakan Dünya Ticaret Merkezi’ne ait üçgen parselde yer aldığı sanılmaktadır. Kadın Hastanesi’nin kalıntıları ise bazı araştırmacılar tarafından, Basmane Garı civarında, Mürselpaşa Bulvarı üzerinde varlığını koruyan harabe ile ilişkilendirilmektedir.²⁹⁹ Hastanenin giderleri hastane için yapılan yardımlarla ve hastane yararına düzenlenen balolardan kazanılan parayla karşılanırdı.

²⁹⁶ Şenocak, *a.g.e.*, s.131.

²⁹⁷ Akyol, *a.g.m.*, s.418.

²⁹⁸ Şenocak, *a.g.e.*, s.131.

²⁹⁹ Akyol, *a.g.m.*, s.418.

3.9. ST. ROCHE VEBA HASTANESİ

Hastaneye ismini veren Saint Rock, 1295 yılında Mayorka Krallığı'nın önemli bir kenti olan Montpellier'de görev yapan bir valinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Azizlik, Katolik inancına göre bir insana herhangi bir mucize göstermesiyle verilebilecek bir unvandı. Bu unvan Saint Rock'a Roma Katolik Kilisesi, Anglikan Kilisesi, Piskoposluk Kiliseler tarafından verilmiştir. Fransız Rahip Roch tedavisi mümkün olmayan hastalıkları tedavi edebilmesi nedeniyle bu unvana layık görülmüştür.³⁰⁰

Hastanenin tarihçesi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla birlikte XIX. yüzyıla ait kent planlarında hastane Kültürparkta, Montrö Kapısı civarında, 1814 senesinde kurulmuştur. 1845 yılında patlak veren yangından sonra yeniden inşa edilen avlu çevresinde toplanmış bu yapı, hastaneden ziyade bakımevi niteliğindedir. 1847 yılından itibaren Katoliklerin katkılarıyla yeni eklemeler yapılmış ve yaşlı yurdu, okul gibi işlevlerde de kullanılmıştır. Hastanenin hemen yanına St. Roche Kilisesi de kurulmuştur.

Bununla birlikte bugün Bahribaba Parkı'nın hemen arkasında Etnografya Müzesi olarak kullanılan binanın, 1565 yılına tarihlenen bir Musevi mezarlığının üzerinde, Fransızlar tarafından 1831 yılında inşa edildiği ve St. Roche Veba Hastanesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu yapının yine 1845 yılı sonrasında, kimsesiz çocukların barındırıldığı bir yetimhane, bir bölümünün de doğum evi ve zührevi hastalıklar hastanesi olarak hizmet verdiği bilinmektedir.³⁰¹ Günümüzde ise Etnografya Müzesi olarak hala kullanılmaktadır.

³⁰⁰ <http://mehmeterdul.blogspot.com/2016/01/kara-olum.html> (Erişim Tarihi: 11.06.2020)

³⁰¹ Akyol, *a.g.m.*, s.419.

Resim 16: St. Roche Veba Hastanesi³⁰²

3.10 İSKOÇ HASTANESİ

İzmir’de İskoçya kilisesi misyonu adına açılacak hastane, kilise ve mektep için gerekli yasal düzenlemeler İngiltere konsolosluğu aracılığıyla yürütülmüştür. İzmir’de Kasap Hızır mahallesinde Fethiye caddesinde 24 numarada bulunan arsa ve yine Ermeni mahallesinde Militer caddesinde 11 numaradaki mülk Doktor Lui Preovski’nin üzerine kaydedilerek hastane 1880’de bu arsa üzerine inşa edilmiştir. Hastanenin masrafları İskoçya halkı tarafından yapılan yardımlarla karşılanmıştır. Hastane müslim-gayrimüslim veya tebaa ayrımı yapmaksızın herkese hizmet vermektedir.³⁰³

³⁰² Akyol, *a.g.m.*, s.439.

³⁰³ *BOA; İ.AZN 46/9* (6 Muharrem 1320 / 15 Nisan 1902); *ŞD 1415/5* (2 Zilkade 1319 / 10 Şubat 1902).

Hastane 2 kata sahip olan 2 farklı binadan oluşmaktadır. Erkek ve kadın hastanesi olarak inşa edilen yapı için 2200 İngiliz lirası harcanmıştır. Çayırılıbahçe civarında bulunan hastane 18 hasta odası, 1 ameliyathane ve 1 eczaneye sahiptir. Aglevi adındaki bir müdirenin yönetimindeki hastane 1911 yılında kapatılmıştır.³⁰⁴

1928 yılı başında, İstanbul Valiliği ile Başvekâlet Müsteşarlığı arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı üzere, İskoç Hastanesi ve kilisesine ait iki adet ferman, hem İzmir Tapu ve Kadastro Müdüriyetinde hem de Divan-ı Hümayun kalemünde kayıtlı bulunmaktadır.³⁰⁵

3.11 ALMAN HASTANESİ

Okulu ve kilisesi ile birlikte inşa edilen hastane, Dibakonsi Alman cemiyeti tarafından kurulmuştur. Aynı cemiyet İzmir'in yanı sıra Kudüs'te de benzer şekilde okul ve hastane açmıştır. İngiliz Hastanesi'nin tam karşısında yer alan bina Hastaneler Sokağı'nda bulunmaktaydı. Temiz ve düzenli olan hastanenin yönetimi ise Dibakonsi Alman Cemiyetine bağlı rahibeler tarafından idare edilmekteydi. Söz konusu hastane ve mektepler için ferağ ve intikal harcının alınmamasına dair belge de düzenlenmiştir.³⁰⁶

3.12 İTALYAN HASTANESİ

2 Kasım 1914 tarihli bir belgede İzmir'de İtalya tebaası Dr. Canaveri'ye ait bir İtalyan hastanesinden bahsetmektedir. Öyle ki İtalya mümessili Montagna İzmir'deki bu İtalyan hastanesinin zabıtarlar tarafından kapatılmak istendiğinden şikâyetçi olmuştur.³⁰⁷

³⁰⁴ Akyol, *a.g.m.*, s.425.

³⁰⁵ *BCA*, 30-10-0-0/18-101-8. (24 Ocak 1928).

³⁰⁶ *BOA. İ.ŞD.*, 30/1447 (25 Muharrem 1293 / 21 Şubat 1876); *C.HR.*, 169/8446 (25 Cemaziyelahir 1293 / 18 Temmuz 1876).

³⁰⁷ *BOA; HR.İM.*, 245/67 (2 Kasım 1924).

İtalyan Hastanesi'nde çalışan doktorlar arasında Kulak-Burun-Boğaz Doktoru İsmail Vasıf, Operatör Doktor Adil Demir, Dâhiliye Doktoru Şevki Uğur bulunmaktadır. Dr. Viktor İsrail ise hastane hakkında şu bilgileri vermektedir: “İtalyan Hastanesi, İngiliz Konsoloslugu karşısında, Devlet Demir Yolları Hastanesi olarak bilinen yerde idi. İtalyan rahibeler tarafından idare ediliyordu. Büyük babamın ayağı kırıldığında bu hastaneye gittik, büyükbabamın ayaklarını alçıya Dr. Adil Bir almıştı.”³⁰⁸

3.13KARANTİNA HASTANESİ ve KARANTİNA TEŞKİLATI

Karantina, “ayrı ve korumalı yer” anlamına gelen 'quarantine' sözcüğünden türeyen İtalyanca kökenli bir kelimedir. Karantina, ticaretin ve gemi taşımacılığının yaygın olduğu kentlerden olan İzmir'de salgının gemide çalışan işçilerden yayılmasını önlemek amacıyla uygulanmaya başlanmıştır. ³⁰⁹

Resim 17: Urla Karantina Hastanesi³¹⁰

³⁰⁸ Karayaman, *a.g.e.*, s.67.

³⁰⁹ Akyol, *a.g.m.*, s.425.

³¹⁰ Akyol, *a.g.m.*, s.425.

Şehirlerarası yolculukların gözetim altında tutulmasının yanında hastalık tanısının öngörüldüğü gemi personellerinin ortalama 7 gün gözlem altında tutulması için karantina hastaneleri kurulmuştur. Salgın hastalıklar 1830'lu yılların başında İzmir'de yoğun bir şekilde görülmüştür. Ülkenin her yerine sıçrayan bu salgın Osmanlı Devleti'nin uyguladığı karantina yöntemlerini yeniden gündeme getirmiştir.

Batıya açılan pencere konumunda olan İzmir, aynı zamanda önemli bir ticaret merkeziydi. Merkezdeki karantina uygulamaları, taşradaki karantina uygulamalarına örnek teşkil etmiştir. Avrupa'da salgınla ilgili çalışmaları bulunan Süleyman Efendi, İstanbul'dan 1840 yılında İzmir'de karantina kuruluşu için getirilmiştir. Süleyman Efendi'nin verdiği önerilerle karantinalar için en uygun yer olarak günümüzdeki Mithat Paşa Caddesi'nin başlarında bulunan Zeytinlik Ovası adlandırılan bölge belirlenmiştir. Ancak hastane sürekli su baskınları ile karşı karşıya kalmıştır. Mevcut talepler karşılanmadığı için hastanenin bahçesine kurulmuş olan çadırlarda karantina uygulaması devam etmiştir. Dönemin kaynaklarında bu durumdan elverişsiz koşullara rağmen salgınların engellendiği şeklinde söz edilmektedir. İngiliz askerlerinin Kırım Savaşı'nda iyileştirilmesi için kullanılan Karantina Hastanesi, Sarıkışla'nın devamı niteliğinde faaliyet göstermiştir. İlerleyen yıllarda sözü edilen karantina binası, Urla'daki Klazomen Ada'sına taşınmış ve orada faaliyetlerini sürdürmüştür.³¹¹

Klazomen Adası salgın dönemlerinde İzmir limanına gelen gemilerdeki ürünlerin ve yolcuların dezenfekte edilmesi için hizmet vermiştir. 1865 yılında ise küçük tahaffuzhane ve büyük tahaffuzhane olmak üzere 2 tane karantina binası inşa edilmiştir. Bu binaların Osmanlı Devleti tarafından Fransızlara yaptırıldığı bilinmektedir. Ayrıca II. Abdülhamit kıyafetlerin dezenfekte işlemi için Geneste Herscher fabrikasından 2 adet etüv makinesi getirtmiştir. Bunlardan bir tanesi Urla Karantinahanesi'nde kullanılmıştır. Karantina tesislerinde önemli bir sistem olan "ray sistem"i uygulanmıştır. İskeleden binanın içindeki fırınlara kadar uzanan bu ray sistemi dezenfekte etme işlemi için kullanılmıştır. Sistem, günümüzde hala önemini korurken gemiden gelen kıyafetler el değmeden etüv makinesine ulaşmakta ve yüksek buhar altında dezenfekte edilmektedir.³¹²

³¹¹ Akyol, *a.g.m.*, s.426.

³¹² Akyol, *a.g.m.*, s.427.

Resim 18: Urla Karantina Hastanesinde Uygulanan Ray Sistemi³¹³

Resim 19: Urla Tahaffuzhanesi Dezenfeksiyon Kazanları³¹⁴

³¹³ Akyol, *a.g.m.*, s.441.

³¹⁴ Gülten Dinç, “Ortaasya Türk Topluluklarından Günümüz Türkiye’sine Bulaşıcı ve Salgın Hastalıkların Gelişimi”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı:18, (Editörler: İbrahim Başağaoğlu, Gülten Dinç), İstanbul 2012, s.87.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin önemli bir liman kenti olan İzmir, Müslüman nüfusun yanı sıra ciddi bir gayrimüslim nüfusu da barındırmaktadır. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler uzun yıllar birlikte yaşamış, ticaret başta olmak üzere geçimlerini temin etmişlerdir.

Müslim ve gayrimüslim nüfusu bir arada barındıran İzmir'de ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Temel ihtiyaçlardan birisi olarak sağlık sorunlarını çözmeye yönelik hastaneler bunlardan bir tanesidir. Hastalıkların hızla ilerlemesine ve ölüm sayısının artarak devam etmesine bağlı olarak cemaatler kendi aralarında hastaneler inşa etmeye başlamıştır.

İzmir'de gayrimüslim nüfusa 11 tane yabancı hastane açılmıştır. Bu hastaneler; İngiliz Hastanesi, Rum (Aya Haralambos) Hastanesi, Musevi (Yahudi-Karataş) Hastanesi, Hollanda (Felemenk) Hastanesi, St. Antoine Katolik Hastanesi, Fransız Hastanesi, Mihail Isais Hastanesi, Ermeni Gurebâ (St. Gregoire) Hastanesi, St. Roche Veba Hastanesi, İskoç Hastanesi ve Alman Hastanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Katolik, Rum, İngiliz ve Hollanda Hastanelerinin yer aldığı sokak ise *Hastaneler Sokağı* olarak bilinmektedir.

Söz konusu hastanelerin bazıları ayırım yapmaksızın bütün hastalara hizmet vermiştir. Dolayısıyla İzmir, sağlık tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır. Özellikle salgın hastalık dönemlerinde daha da önem kazanmışlardır.

İzmir bu sayede en fazla hastaneye sahip olan kentlerden birisi haline gelmiş ve cemaatlerin açtığı hastanelerin fazla olması sebebiyle diğer kentlerden farklı bir konuma sahip olmuştur. Çevre illere ve ticaret maksatlı gelip gidenlere de bu şekilde hizmet verilmiştir.

İhtiyaç sahipleri ve kimsesiz hastaların muayene edilerek tedavi masraflarının ücretsiz olarak karşılanması güzel bir hizmet olmakla birlikte nüfus artışıyla özellikle maddi güçlüklerle yol açmıştır. Bu durum hastaneleri çözüm yolları aramaya sevk etmiştir. Bulunan çözüm yolu ise kentin ileri gelenlerinden ve halktan yardım istemektir. Piyango çekilişleri, balo, konser gibi aktiviteler hazırlayarak bu etkinliklerden kazandıkları parayı hastane giderleri için kullanmışlardır. Ayrıca düzenledikleri kampanyalar ile varlıklı kesimin bağış yapması sağlanmıştır.

İzmir'in yaşayan nüfusuyla bağlantılı hizmet veren kurumlardan birisi olarak yabancı hastaneler varlıklarını uzun yıllar sürdürmüş, bir kısmı Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e intikal etmiştir.

İzmir'deki yabancı hastanelerin çoğu 1922 yılında yaşanan büyük yangın sonrasında kullanılamaz hale gelmiştir. Bunlardan sadece İngiliz Hastanesi, Fransız Hastanesi ve Musevi Hastanesi günümüze ulaşabilmiştir. Fransız Hastanesi ve Musevi Hastanesi günümüzde hastane olarak faaliyetlerine devam etmektedir. İngiliz Hastanesi ise Nevvar Salih İşgören Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-10-0-0/18-101-8.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Amedi Kalem Evrakı, (A.AMD), 1/69.

BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası, (BEO.), 1221/91560, 1287/96486, 1652/123834, 2861/214514.

BOA, Cevdet/Hariciye, (C.HR.), 169/8446.

BOA, Dahiliye/İrade, (DH.İD.), 47-2/41.

BOA, Dahiliye/İdare-i Umumiyye, (DH.İ.UM.), 20/14.

BOA, Dahiliye/Kalem-i Mahsus, (DH.KMS.), 2/6.

BOA, Dahiliye/Mektubi Kalemi, (DH.MKT.), 1925/15.

BOA, Dahiliye/Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, (DH.MUİ.), 15/44, 21/19, 31/3.

BOA, Dahiliye/Muamelat, (DH.TMIK.M.), 216/34 .

BOA, Hatt-ı Hümayun, (HAT.), 1350/52736.

BOA, Hariciye İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 245/67.

BOA, Hariciye Mektubi Kalemi, (HR.MKT.), 862/31.

BOA, Hariciye/Tahrirat (HR.TH.) 218/93.

BOA, İrade/Adliye ve Mezahib, (İ.AZN.), 14/13, 46/9.

BOA, İrade/Taltifat, (İ.TAL.), 490/57.

BOA, İrade/Şura-yı Devlet, (İ.ŞD.), 30/1447.

BOA, Şura-yı Devlet, (Ş.D.), 1415/5, 2633/20.

BOA, Yıldız Resmi Maruzat, (Y.A.RES.), 157/55.

BOA, Yıldız Dahiliye Nezareti Maruzatı, (Y.PRK.DH.), 13/13.

BOA, Yıldız/Umumi, (YPRK.UM.), 8/60.

2- Süreli Yayınlar

Salname-i Vilayet-i Aydın

Ahenk Gazetesi

Anadolu Gazetesi

Hizmet Gazetesi

Yeni Asır Gazetesi

3- Basılı Kaynaklar

AKKURT Hümeýra Birol, *19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova Ve Buca Levanten Köşkleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2004.

AKYOL Didem, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 2, ss.405-443.

ALPASLAN H. İbrahim, “Osmanlı Dönemi İzmir’inde Milletlerin Sosyo-Ekonomik Konumlarındaki Değişimlerin Yerleşim Dokusuna Etkileri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, (2012), Cilt: XXI, Sayı: 2, ss.25-35.

ARASLI Orhan, *Frenklere Göre Osmanlı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2019.

ARIKAN Zeki, “XVIII.-XIX. Yüzyıllarda İzmir”, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyumu*, İzmir 2001.

ARSLAN Hammet, “Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (2016), Cilt: V, Sayı: 2, ss.197-224.

ARSLAN Hammet, “Tarih Boyunca İzmir Yahudileri: Yedi Kiliseler, Sürgün, Cemaatleşme Süreci ve Modern Durum, Bütün Yönleriyle Yahudilik”, *Uluslararası Sempozyum*, 18-19 Şubat 2012, Ankara 2012.

ASLAN Sevil, ERDEM Ramazan, “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017), Cilt: II, Sayı: 27, ss.7-21.

ATAY Çınar, *İzmir’in İzmir’i*, ESİAD Yayınları, İzmir 1993.

ATAY Çınar, *Tarih İçinde İzmir*, Tifset, İzmir 1978.

AYAR Mesut, “1900 İzmir ve 1901 İstanbul Salgınları Bağlamında Vebanın XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Devam Eden Etkisi”, *History Studies*, (Temmuz 2010), Sayı: 3, ss.173-188.

AYAR Mesut, KILIÇ Yunus “Osmanlı’dan Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (2017), Cilt: XVII, Sayı: 2, ss.163-181.

BARAN Tülay Alim, “Balkan Savaşı’ndan Sonra İzmir’de Rumların Göç Hazırlığı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1996), Cilt: II, Sayı: 6, ss.169-181.

BESALEL Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2000.

BEYRU Rauf *XIX. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, Literatür Yayınları, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2005.

BEYRU Rauf, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2011.

BEYRU Rauf, “İzmir’de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve Düşündürdükleri”, *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu (Tebliğler)* ÜLKER Necmi, İzmir 1998.

BİLGİN Taner, “Savaş Yıllarında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İkilem (1919–1922)”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Mart 2016), ss.37-91.

BORA Siren, 19. Yüzyılda İzmir’de Yahudi Göçmenler ve Göçmen İskânı İçin Bulunan Çözümler: Diaspora’ya Özgü Yapılar, *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu* 27-28 Nisan 2017, İzmir 2018, ss.261-294.

BORA Siren, *Bir Semt Bir Bina: Karataş Hastanesi ve Çevresinde Yahudi İzleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2015.

BORA Siren, “İzmir’de Yahudi Kültürel Mirası: İbranice Yazıtlar”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 1, ss.15-36.

BORA Siren, “Birinci Dünya Savaşı ve İzmir Yahudileri (1914-1918)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1994), Cilt: II, Sayı: 4, ss.19-28.

BORA Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, Gözlem Gazetecilik, Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1995.

BÖKE Pelin, “İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)”, *ÇTTAD*, (2009), Cilt: VIII, Sayı: 18-19, ss.137-159.

CEYLAN Ömür, “Ölümün Adı: Veba”, *Dergâh Dergisi*, (Nisan 2005), Sayı: 182, ss.1-6.

ÇALIK Ramazan, TEPEKAYA Muzaffer, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2006), Sayı: 16, ss.205-228.

ÇAVDAR Necati, KARCI Erol, “XIX. Yüzyıl Sonları- XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2016), Cilt: XI, Sayı: 2, ss.157-175.

ÇAVDAR Necati, KARCI Erol, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanmasına Dair Bibliyografik Bir Deneme”, *Turkish Studies*, (2014), Cilt: IX, Sayı: 4, ss.255-286.

ÇELEBİ Mevlüt, “İzmir San Antonio Katolik Hastanesi”, *İzmir'in Sağlık Tarihi Kongresi (1-3 Aralık 2005), Bildiriler*, Ed: Eren Akçiçek-Onur Kınılı, İzmir 2009, ss.176-190.

ÇİFTÇİOĞLU Ferdi, *II. Abdülhamid Dönemi İzmir'de Salgın Hastalıklar*, Celal Bayar Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2014.

DEMİR Cenk, *Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej*, Erciyes Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2014.

DEMİRTÜRK Sinan, KAYA Mevlüt, “Kurtuluş Yıllarından 1940'lara İzmir'de Hastalıklar ve Yardımlaşmalar”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, (2015), Cilt: IV, Sayı: 11, ss.141-160.

DIAMOND Jared, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Çev. Ülker İnce, Pegasus, Ankara 2008.

DİNÇ Gülten, “Ortaasya Türk Topluluklarından Günümüz Türkiye'sine Bulaşıcı ve Salgın Hastalıkların Gelişimi”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 18, (Ed: İbrahim Başağaoğlu, Gülten Dinç), İstanbul 2012, ss.73-104.

ERGÜN Cengiz, *19. Yüzyıl Seyyahlarının Gözünden Batı Anadolu'da Ermeniler*, Ege Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2018.

EROĞLU Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Berikan Yayınevi, Ankara 1997.

GENÇER Ceylan İrem, *1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, İstanbul Teknik Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

GÜLTEKİN Elif, “Osmanlılarda Hidroterapi Hakkında 19. Yüzyıla Ait Bazı Arşiv Belgeleri”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, (2016), Cilt: XXIV, ss.20-29.

GÜNEŞ Günver, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir'de Sağlık (Hastalıklar-Hastalıklarla Mücadele ve Sağlık Kurumları)”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, (2017), Sayı: 5, ss.33-54.

GÜRSOY Melih, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, MG Yayınları, İstanbul 2013.

İSTEK Emrah, “Osmanlı Hekimlerinin Türkçe Tıp Eserlerinde Veba Hastalığı ve Tedavisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, (Ağustos 2018), Sayı 35, s.128-152.

KAMAN Sevda, “Firdevsü'l-İkbâl'de Geçen Ağırlık, Mesafe ve Uzunluk Ölçü Adları”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi*, (2018) Cilt: V, Sayı: 1, s.48-68.

KARAYAMAN Mehmet, *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2008.

KURT Burcu, YAŞAYANLAR İsmail, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017.

Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Kolera*, Cilt: I, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Sıtma*, Cilt: IV, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Tifo ve Paratifo*, Cilt: IV, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, *Verem*, Cilt: IV, Milliyet Yayınları İstanbul 1993.

MİLDANOĞLU Zakarya, *İzmir Ermenileri*, Aras Yayıncılık, İstanbul 2017.

NEZİHİ Raif, *İzmir'in Tarihi*, İzmir Yayıncılık, İzmir 2001.

NIKIFORUK Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2018.

OCAK Başak, "Osmanlı Dönemi'nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir'deki Gayrimüslim Hastaneleri" *Belgi Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 18, ss.1607-1624.

ÖZDEMİR Mustafa, "Toplumsal Yapı", *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih Cilt: I*, Apikam, İzmir 2013.

ÖZGER Yunus, “Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-Kültürel Durumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2011), Cilt: IV, Sayı: 16, ss.381-401.

PINAR İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII. Yüzyıl*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

SAMİ Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2015.

SAYGI Serhan Kemal, “İzmir’de II. Meşrutiyet Döneminde Ermeni Cemaati ve Meclis-i Mebusan’daki Temsilcileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, (Aralık 2015), Sayı: 24, ss.621-647.

SÜRGEVİL Sabri, *Basmane Garı ve Çevresi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2011.

SYRETT Elena Frangakis, *18. Yüzyılda İzmir’de Ticaret (1700-1820)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2006.

ŞENOCAK Bülent, *Levant’ın Yıldızı İzmir*, Şenocak Kültür Yayını, İzmir 2003.

YORULMAZ Şerife, “XIX. Yüzyılda Kozmopolit Bir Ticaret Şehri: İzmir”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1993), Cilt: I, Sayı: 3, ss.133-148.

TANTAY Ayfer, “Milli Mücadele Yıllarında İzmir’de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emraz-ı Sariye)”, *ÇTTAD*, (2007), Cilt: VI, Sayı: 15, ss.39-54.

TEMEL Mehmet, “I. Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, (1998), Sayı: 6, ss.227-243.

UNAT Ekrem Kadri, İHSANOĞLU Ekmeleddin, VURAL Suat, *Osmanlı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.

YARANGA Olaf, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000.

YEĞİN Uğur, *Evvvel Zaman İçinde İzmir*, İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları, İstanbul 2009.

YETKİN Sabri, “İzmir’de Veba Salgını”, *ÇTTAD*, Cilt: I, Sayı: 3, ss.371-385.

YILDIZ Fatma, *19. Yüzyılda Anadolu’da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*, Pamukkale Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2014.

YILDIZ Muharrem, “İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, (2012), Cilt: IV, Sayı: 13, ss.36-54.

YILMAZ Özgür, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (2017), Cilt: VI, Sayı: 1, ss.23-55.

4- İnternet Kaynakları

Batı Ermenistan ve Batı Ermenileri Sorunları Araştırmalar Merkezi, (Çevrimiçi: 10.06.2020), <https://akunq.net/tr/?p=4515>

İzmir Kùltür ve Turizm Dergisi, (Çevrimiçi: 10.06.2020), <https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/gezi-rehberi/747-izmir-in-hosgoru-baskenti-karatas>

Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi: 10.06.2020), <http://www.tdk.gov.tr>

Mehmet Erdül, *Kara Ölüm*, (Çevrimiçi: 11.06.2020), <http://mehmeterdul.blogspot.com/2016/01/kara-olum.html>

Pakben Mimarlık & Restorasyon, (Çevrimiçi: 21.07.2020), <http://www.pakben.com/portfolio-items/karatas-hastanesi-restorasyon-projesi-konakizmir/>

EKLER

Ek 1: İzmir'de Kurulan İngiliz Hastanesi'nin İnşası İçin İstenilen Ferman Sureti

2 - 0

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ Şube : _____ Sayı : _____		Dosya işaretleri <u>5</u> <u>308</u>
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		
Evrakın Numarası		<i>Hazinesi evrak Müavinliğine</i>
Tarihi		
Yazan memur		
Yazı tarihi	4.5.932	
Muavin	<i>Pirza</i>	
Beyaz eden		
Beyaz tarihi	4	
Karşılaştıranlar		
Sadıra No.	<u>6</u> <u>1152</u>	
Merbutatı		
Sevk tarihi	4-5-932	
Kaydeden	<i>Hacı</i>	
Düşünceler		

Elli altmış sene kadar evvel İngiltere tarafından İzmirde inşa edilmiş olan British Sincens Hospital namile İzmirde inşa edilmiş olan hastanenin tesis ve faaliyetine misaade edildigine dair ferman veya ruhsatname mevcut ise bir sureti misaadedakasının irsali mütemennadır ef.

yaşk. Müsteşar

030	10			18	103	43
-----	----	--	--	----	-----	----

5

Başvekelet Müdüvenat Matbaası

Ek 2: İngiliz Hastanesi'nin İsteği Üzerine Cevaben Gönderilen Ferman

<p>- T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ</p> <p>Şube : Sayı :</p>		<p>18 184</p>	<p>Dosya işaretleri 107</p>
<p>T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ</p>			
Evrağın	Numarası	<p><i>Haricîye Vekâletine</i></p> <p>1/10/1932 tarihli ve 1. Daire U. M. Ş. 2. 1914/263 num. l. tezkeresi cevabıdır.</p> <p>İzmirdeki İngiliz Hastanesine ait 22 zilhicce 1312 tarihinde olan Fermanın tasdikli sureti Hazinesi evraktan celp ve leffen tasdikli belgelenmiştir.</p> <p>Baş vekâlet M. Müstefaz</p>	
	Tarihi		
Yazan memur	<i>m. g. k. t. j.</i>		
Yazı tarihi	<i>25/10/1932</i>		
Muavin			
Beyaz eden			
Beyaz tarihi			
Karşılaştıranlar			
Sadıra No.	<i>6/2556</i>		
Merbutatı	<i>1</i>		
Sevk tarihi	<i>25-10-1932</i>		
Kaydeden	<i>H. S. S. S.</i>		
Düşünceler	<p>Ferman muamelede bulunduğu takdirde alâkâdardan Kamyon mukataası suret hare alınarak pulun ibak ve iptali hususunun icap edenlere emir kuyumlanmasını rica ederim ef.</p> <p><i>[Signature]</i></p>		
<p>-8-</p>		<p>010 10 18 (0) 47</p>	

Ek 3: İzmir'de Hollanda (Felemenk) Hastanesi ve Protestan Kilisesi Hakkındaki

Ferman

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü Ş: 2		Dosya İşaretleri	
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		5 200	
Gelen	Tarihi	<i>Hariciye Vekâletine</i> <i>İzmirde muhterik olan Felemenk Protestan Kilisesi ile hastahanesi hakkında 13 kanunusani 1927 tarihli ve 933/18 numaralı tekeretme^{no} 13-1-1927 tarihinde 4/309 numara ile, 8 kanunusani 1928 tarihli ve 28927/18 numaralı tekereleri de B.Y.V. H. J. inin "görüşelm" iparelerinin^{havi} olması 7-1-1928 tarihinde 4/159 numara ile vekilati talimatlarına iadeten tahkim kılınacağı husyden anlaşıldığı görülmüş eferim:</i> <i>Yaz K.</i> B.Y.V. <i>Mb</i>	
Evrakın Nümerosu			
Müesvit	<i>Mb H.</i>		
Tesvit tarihi	<i>24-2-1927</i>		
Muavin	<i>Mb. M. H.</i>		
Mübeyyiz	<i>Mb. M. H.</i>		
Tebyiz tarihi	<i>25-2-1927</i>		
Mukabele edenler	<i>6</i>		
Sadire Nüme - rosu	Umumi <i>723</i> Hususi		
Merbutatı			
Sevk tarihi	<i>25-2-</i>		
Mukayyidin İmzası	<i>H. H.</i>		

030 10 18 102 3

Ek 4: Yıllara Göre İzmir Yöresinde Vebadan Ölenler³¹⁵

İzmir-Manisa	1676 Yılı	30.000
İzmir	1712 Yılı	10.000
İzmir	1809-1812-1814 Yılları	50.000
İzmir	1826- 1831 Yılları	6.000
İzmir	1837 Yılı	7.000
İzmir	1849 Yılı	4.000

³¹⁵ Demirtürk, Kaya, *a.g.m.*, s.143.

Ek 5: Karataş Hastanesi Giriş Kapısı³¹⁶

³¹⁶ <http://www.pakben.com/portfolio-items/karatas-hastanesi-restorasyon-projesi-konakizmir/> (Erişim Tarihi: 21.07.2020)

Ek 6: Karataş Hastanesi'nin Dış Görünümü³¹⁷

³¹⁷ <http://www.pakben.com/portfolio-items/karatas-hastanesi-restorasyon-projesi-konakizmir/> (Erişim Tarihi: 21.07.2020)

Ek 7: Karataş Hastanesi Güney Cephesi³¹⁸

³¹⁸ <http://www.pakben.com/portfolio-items/karatas-hastanesi-restorasyon-projesi-konakizmir/> (Erişim Tarihi: 21.07.2020)

Ek 8: Karataş Hastanesi'ne Ruhsat Verilmesine İlişkin İrade Sureti

ازادہ سے صورت

 امور صحت قلمی

از میردہ قرہ محمد حسنک ایبادی ز قاقص موسوی صاحب قلمک تحت تصرفہ ہونہ دست خانہ دہ بری
 ایضا دیکر دھم ایبدرن ہونوہر کینک عمر کھولا پدی دست دعوضاً اودہ بری آستونہ اولدیکی
 بارمور وار تفاعا اودہ آئی آستونہ اودہ ایبارمور البادندہ کی ایضا اولنہ مذکور خانہ ایبدرن
 عور ربی خانہ عور کدہ بیخ کھلا درہ اسمک قولنہ اوزرہ پدی دست آستونہ طول واودہ لغور آستونہ
 عرصہ واودہ سزا آستونہ ارتقا عہدہ نایبی وان قلمہ اولنہ جمعہ فرجیہ موصی غیاث خانہ
 سافاندر دست خانہ نک عمر زینت حاضری اوزرندہ بیکدہ اونوز پارہ صیلا بغیر ایجاب
 ایبہ بدعت قرار کھنہ ترتیباً اودہ قلمہ بالابلیغ مفاصلہ زجہ تحقیقی کھنہ شرطیہ رفض کیم
 ریلہ شوی دولت ذریعہ تیبہ اولنہ۔

بو ازادہ سے نظر سے ذخیہ و بیاد و عیال و ذہبہ ناطری مقررہ ایبدرن ایبدرن ایبدرن
 محمد شاد

عبدہ دذہبہ ناطری
 ذخیہ ناطری و بیاد و عیال
 صدر اعظم
 ایبدرن
 صلحت
 محمد سعید

ازادہ سے نظر ایبدرن ایبدرن ایبدرن

 ذخیہ قلمہ سعید مایبدرن کافقہ ایبدرن ناطری کھنہ مفاصلہ

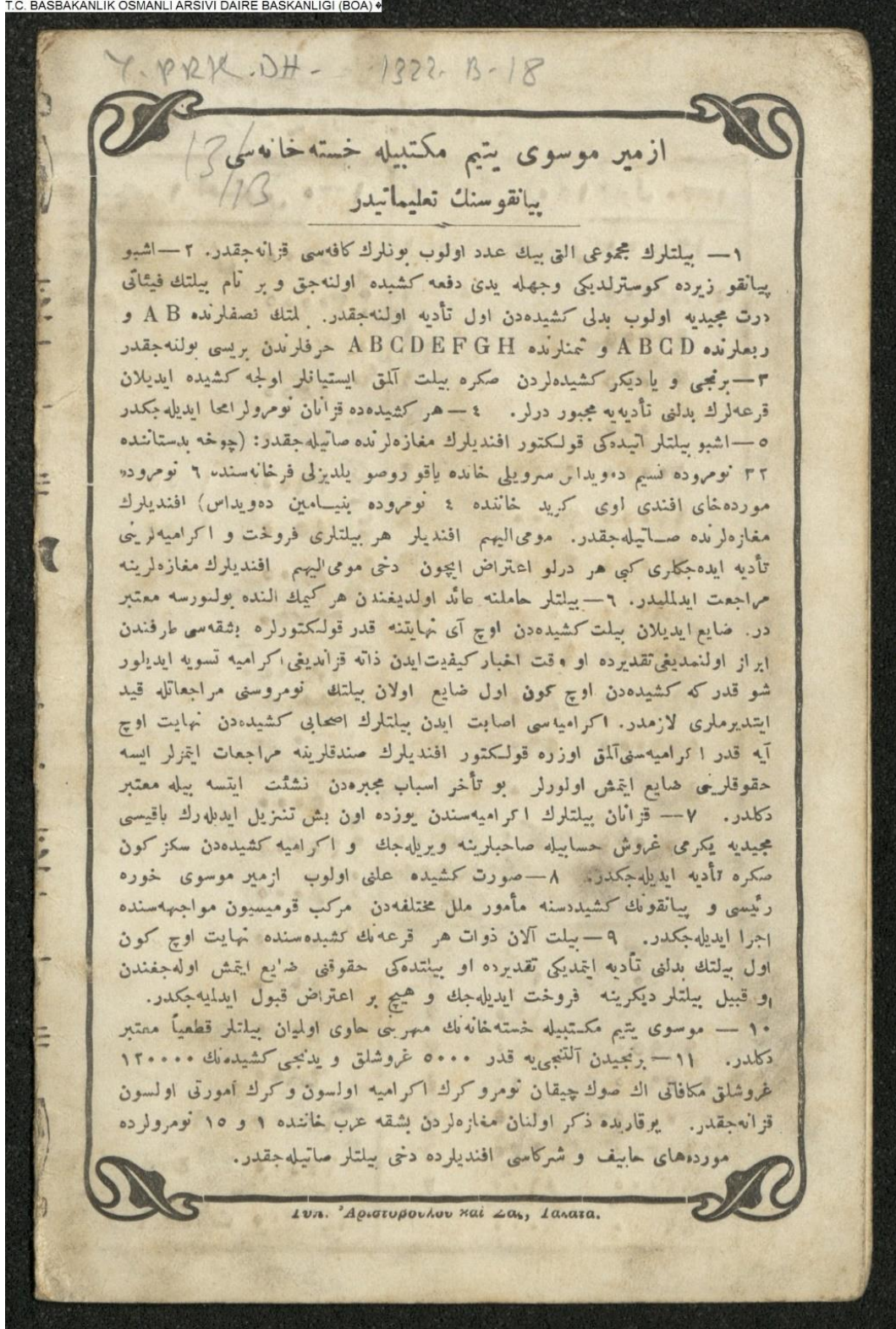
2

DH.ID 472/41

DH.ID.00047.2.00041.002

Ek 10: İzmir Musevi Hastanesi Adına Düzenlenen Piyangonun İlanı

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

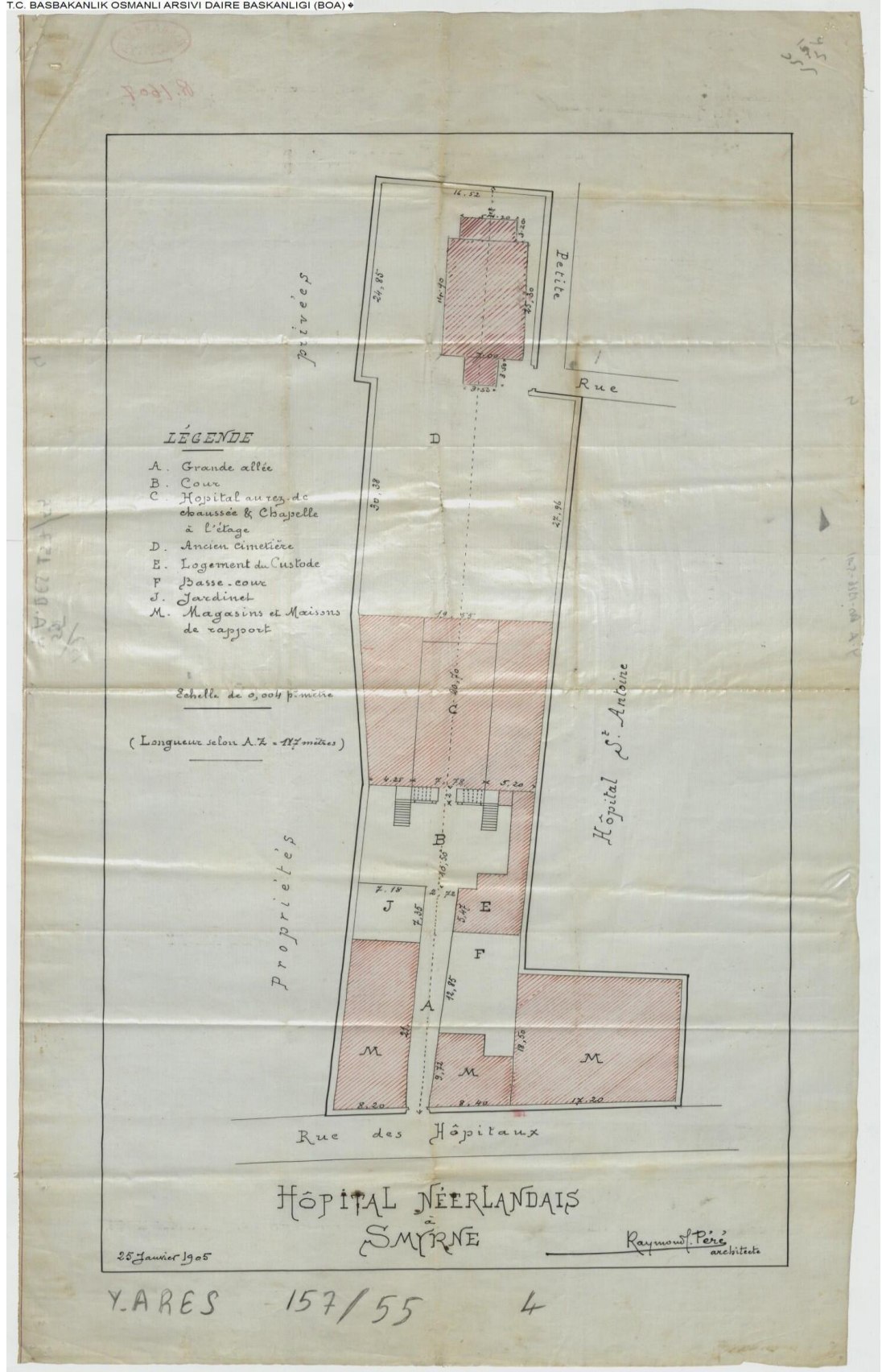
Y.PRK.DH.00013.00013.001

Ek 11: İzmir Felemenk Hastanesinin Genişletilmesi Hakkında Hazine-i Evrak'ta Bulunan Ferman Sureti

Ek 12: Hollanda (Felemenk) Hastanesi Planı

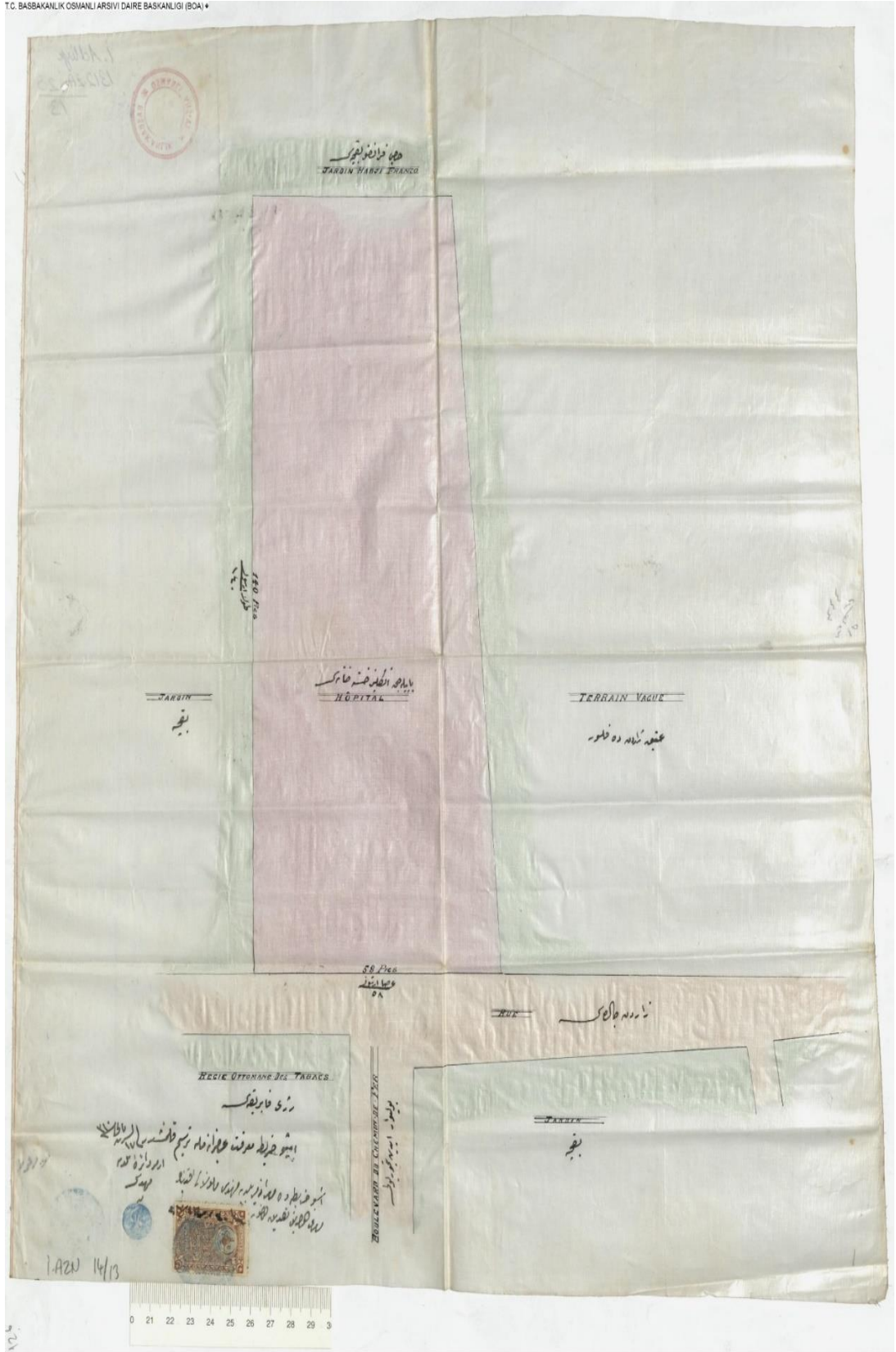
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA) ♦

Y.A.RES.00157.00055.004

Ek 13: İngiliz Hastanesinin Yerini Gösteren Harita

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) *

IAZN.00014.00013.001

Ek 14: XIX. Yüzyıl Başında Mahalleler ve Dini Yapıların Yaklaşık Konumu

